

Co się zmieniło w bibliotekach?

Program Rozwoju Bibliotek
w danych Głównego Urzędu
Statystycznego, 2009 - 2013

Wrzesień 2015

Hubert Borowski, hubboro@gmail.com

Spis treści

Podsumowanie	4
Schemat analizy	7
Liczba bibliotek	11
Pracownicy bibliotek	20
Struktura zatrudnionych w bibliotece	22
Szkolenia pracowników biblioteki.....	25
Infrastruktura bibliotek	29
Powierzchnia biblioteki	30
Nowe i rozbudowane budynki bibliotek.....	31
Przystosowanie dla osób niepełnosprawnych i niewidomych	31
Godziny otwarcia bibliotek oraz biblioteki czynne w weekendy	33
Finanse biblioteki	37
Wydatki z budżetu na biblioteki	38
Finanse bibliotek w sprawozdaniach bibliotek	43
Zbiory biblioteki	45
Księgozbiór	46
Wydatki na materiały biblioteczne	50
Komputery w bibliotece	54
Liczba komputerów	54
Korzystanie z własnego sprzętu	62
Komputery w pracy biblioteki	64
Komputery wykorzystywane przez bibliotekarki i bibliotekarzy	64
E-usługi w bibliotece	68
Użytkownicy bibliotek	72
Liczba czytelników.....	73
Struktura czytelników	77
Użytkownicy zarejestrowani i aktywni	82
Odwiedziny w bibliotece	84
Wypożyczenia	87

Zajęcia i imprezy w bibliotece	91
Wydawnictwa własne biblioteki	96

01 | Podsumowanie

- ▶ W 2013 roku zgodnie z danymi GUS w Polsce znajdowało się 8112 bibliotek i placówek bibliotecznych. 78% tych bibliotek znajduje się w gminach wiejskich, miejsko – wiejskich oraz małych miastach do 20 tys. mieszkańców. **40% wszystkich polskich bibliotek wzięło udział w pierwszej lub drugiej turze Programu Rozwoju Bibliotek.**

Liczba bibliotek w Polsce sukcesywnie spada. Dotyczy to zarówno wszystkich gmin w Polsce, jak i tych będących obszarze potencjalnego i faktycznego działania programu.

- ▶ **Statystyki obrazujące kanoniczną działalność bibliotek** - wielkość księgozbioru dostępnego dla mieszkańców, liczbę czytelników czy wypożyczenia – **spadają**. Spada także liczba bibliotekarzy. **Wskaźniki te są jednak raczej stabilne w przeliczeniu na jedną bibliotekę, spadają więc ze względu na mniejszą liczbę dostępnych dla mieszkańców punktów bibliotecznych.** Zjawiska te dotyczą biblioteki biorące udział w PRB w podobnym stopniu, jak biblioteki nieuczestniczące w programie.
- ▶ **Coraz więcej danych sugeruje jednak zmiany w niekanonicznych obszarach działania biblioteki.** Związane są one po pierwsze z rolą **technologii** w życiu biblioteki, a po drugie z większą aktywnością związaną z **animacją oraz edukacją**. Zmiany takie zachodzą we wszystkich bibliotekach w Polsce, ale **w bibliotekach uczestniczących w PRB znacznie szybciej**, szczególnie w porównaniu do bibliotek uprawnionych do udziału w PRB, które w programie nie uczestniczą.
- ▶ **Biblioteki uczestniczące w PRB udostępniają użytkownikom znacznie więcej komputerów podłączonych do internetu.** Częściej pozwalają także na korzystanie na własnym sprzęcie

z bibliotecznego dostępu do internetu. Biblioteki PRB częściej pozwalają nawet na podłączenie komputera do gniazdka z prądem.

Technologie w bibliotekach mają także znaczenie w pracy z książkami – coraz więcej bibliotek prowadzi ewidencję elektroniczną czytelników i zbiorów, a także pozwala na zdalny dostęp do katalogów bibliotek. Czasem towarzyszy temu także możliwość zdalnych operacji, takich jak rezerwacje, wypożyczenia czy przedłużenie wypożyczenia. Biblioteki PRB są pod tym względem coraz bliżej średniej ogólnopolskiej kształtowanej przez najbardziej nowoczesne pod tym względem biblioteki z dużych miast.

Biblioteki PRB dużo częściej od pozostałych bibliotek korzystają z elektronicznych sposobów komunikacji z otoczeniem poprzez portale społecznościowe, komunikatory / czaty i inne.

Biblioteki PRB trzykrotnie częściej niż pozostałe biblioteki uprawnione do udziału w programie **umożliwiają dostęp w bibliotece do zasobów e-learningowych**.

- ▶ **Biblioteki PRB przyciągają swoimi nowymi funkcjami i działaniami coraz więcej mieszkańców** – bardzo szybko rośnie w nich liczba zarejestrowanych użytkowników, którzy jednak niekoniecznie wypożyczają książki.

W bibliotekach biorących udział w PRB odbywa się także znacząco **więcej zajęć edukacyjnych czy literackich** (niemal tyle, co średnia ogólnopolska) i znacznie więcej niż w pozostałych gminach uprawnionych do udziału w PRB. Liczba osób uczestniczących w takich zajęciach na 1000 mieszkańców jest już wyższa niż średnia dla wszystkich polskich bibliotek, także tych z dużych miast.

Biblioteki PRB chętniej rozszerzają swoje zbiory o formaty elektroniczne (inwentaryzowane lub dostępny do licencjonowanych zbiorów).

- ▶ **Dane z kolejnych lat potwierdzają, że PRB doprowadził także do odwrócenia trendu spadku wydatków samorządów na biblioteki** – biblioteki uczestniczące w PRB są finansowane coraz lepiej.

Jednocześnie rośnie poziom środków pozyskanych z innych źródeł niż od prowadzących biblioteki organów samorządu terytorialnego, z różnych dotacji, darowizn. Wśród bibliotek uczestniczących w PRB jest on obecnie blisko dwukrotnie wyższy niż wśród nieuczestników.

Oznacza to, iż te biblioteki nie tylko są w lepszej sytuacji finansowej ze względu na szczodrość organizatora, ale **uzupełniają dofinansowanie szukając pieniędzy z innych źródeł.**

- ▶ **Wśród uczestników PRB nieco wyższy jest także poziom wskaźników dotyczących niektórych pozafinansowych zasobów bibliotek.** Biblioteki PRB szybciej zwiększają swoją powierzchnię użytkową, są coraz lepiej przystosowane do potrzeb osób poruszających się na wózkach. Są otwarte nieco dłużej i nieco częściej są czynne także w soboty.
- ▶ Pracownicy bibliotek PRB szkolą się intensywniej niż pracownicy pozostałych bibliotek uprawnionych do udziału w programie. Zjawisko to utrzymuje się w bibliotekach, w których skończyły się już szkolenia w ramach programu. Należy sądzić, że **bibliotekarze PRB lepiej rozumieją potrzeby doskonalenia zawodowego.**

02 | Schemat analizy

Podstawowym celem raportu jest, po pierwsze, zarysowanie obrazu bibliotek publicznych w 2013 roku, według najświeższych dostępnych obecnie danych Głównego Urzędu Statystycznego. Po drugie, raport próbuje odpowiedzieć na pytanie czy Program Rozwoju Bibliotek miał wpływ na biblioteki, które w nim uczestniczą, i jakie było to oddziaływanie. Przede wszystkim dotyczy to bibliotek z pierwszej tury programu (możliwe jest śledzenie zmian w perspektywie pięciu lat, co pozwala liczyć na to, że ewentualne różnice będą już widoczne). Żeby jednak ocenić dane dotyczące bibliotek biorących udział w programie, konieczne jest, po pierwsze, porównanie ich z innymi bibliotekami, które nie wzięły udziału w programie, a po drugie porównanie nie tyle wartości wskaźników, co ich zmiany w czasie. Innymi słowy – przyczyną, dla której biblioteki biorące udział w PRB różnią się od bibliotek niebiorących udziału w programie - może być inny punkt startowy. Jest to o tyle prawdopodobne, że biblioteki były do programu rekrutowane a nie losowane.

Dane analizowane są w **okresie 2009 – 2013** w zależności od dostępności statystyk. Niektóre wykresy prezentują jednak dane z dłuższego okresu. Pochodzą one z poprzedniej edycji niniejszego raportu i pozostały bez zmian w celu zachowania spójności między dwoma dokumentami.

Podstawową **jednostką analizy** w raporcie jest gmina. Dane podawane są w wartościach bezwzględnych, albo jako wskaźniki polegające na przeliczeniu wartości bezwzględnych. Zazwyczaj dotyczy to przeliczenia wskaźnika na 1000 mieszkańców, na jedną placówkę biblioteczną albo na 1000 czytelników.

Dane analizowane są w kilku podgrupach, które nie są w pełni rozłączne.

Po pierwsze, podawane są dane dla wszystkich gmin i dla wszystkich bibliotek publicznych w **Polsce**. Pozostałe grupy zostały wyróżnione ze względu na związek z PRB.

Po drugie, są to gminy, które należą do **potencjalnego obszaru działania PRB**, czyli są uprawnione do udziału w PRB. Oznacza to gminy wiejskie, gminy miejsko – wiejskie oraz gminy miejskie mające do 20 tys. mieszkańców. Na potrzeby niniejszego raportu przyjęto, że obszar potencjalnego wpływu PRB definiowany jest według stanu z roku 2009, a więc roku kiedy rozpoczynała się pierwsza tura Programu Rozwoju Bibliotek.

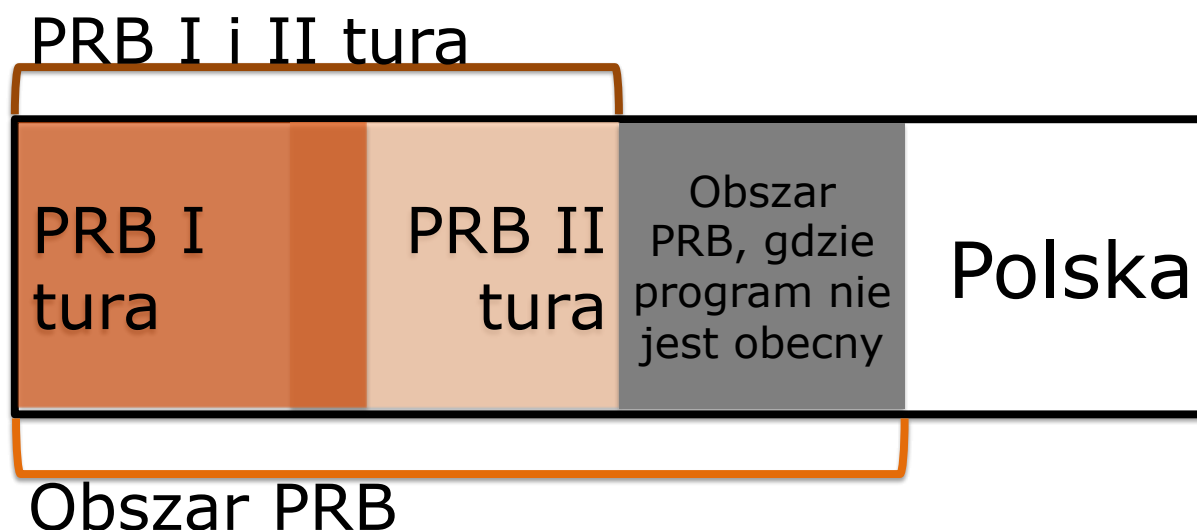
Potencjalny obszar działania PRB został podzielony na gminy, które **brały udział w pierwszej lub drugiej turze programu** oraz takie, które **nie brały udziału ani w pierwszej, ani w drugiej turze programu** (nazywane w raporcie gminami uprawnionymi, ale nieuczestniczącymi czy gminami PRB, gdzie program nie jest aktywny).

Wreszcie, po trzecie, w analizie wyróżnione są gminy, które **brały udział w pierwszej turze programu** – jest to najważniejsza analizowana grupa – oraz **gminy, które wzięły udział w drugiej turze programu**. Nie jest to podział rozłączny – istnieje grupa 9 gmin, które jednocześnie uczestniczą w obu turach programu (w pierwszej turze jako biblioteki partnerskie, a w drugiej jako wiodące).

W niektórych miejscach raportu gminy biorące udział w pierwszej turze PRB zostały także podzielone wedle roli, jaką pełnią w PRB biblioteki z tych gmin. Są to gminy z bibliotekami mającymi funkcję bibliotek wiodących (otrzymały nieco większe wsparcie, szczególnie w zakresie sprzętu) i gminy z bibliotekami pełniącymi w programie rolę bibliotek partnerskich. Podział ten jest przywoływany tylko w kilku miejscach raportu, tam gdzie jest on istotny (tzn. biblioteki wiodące różnią się od bibliotek

partnerskich). Brak uwag na ten temat oznacza, że w danym zakresie różnic nie ma.

Wykres 1. Analizowane podgrupy

Podstawą analiz w raporcie są **dane Głównego Urzędu Statystycznego**.

Dane GUS są chyba najlepszym możliwym źródłem informacji o bibliotekach. Jednak i w nich znajdują się pewne rozbieżności ze stanem znanym skądinąd FRIS. Przykładowo jedna biblioteka, która wzięła udział w pierwszej turze programu według danych GUS nie istniała w roku 2009 i 2010 (ale istniała wcześniej i później). Podobnie 3 biblioteki, które wzięły udział w drugiej turze programu, nie istniały według danych GUS, w roku 2011. Wynika to prawdopodobnie z kwestii definicyjnych lub problemów ze zbieraniem danych.

W niniejszym raporcie **pojęcie biblioteka** oznacza dowolną placówkę biblioteczną. Są to zarówno biblioteki główne w danej gminie, jak i jej filie. Nie są natomiast brane pod uwagę punkty biblioteczne (poza fragmentem rozdziału trzeciego, poświęconym właśnie punktom bibliotecznym).

Raport dotyczy tylko **bibliotek publicznych**.

Dane GUS pochodzą z dwóch źródeł – część została pobrana z Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego¹, pozostałe zostały

¹ http://stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_name=indeks

przygotowane przez GUS na zlecenie FRSI. W obu przypadkach do analiz wykorzystywano dane surowe, obliczenia wykonane zostały samodzielnie.

Niemal wszystkie dane w raporcie są zbierane przez GUS poprzez **formularz „K-03 Sprawozdanie biblioteki”**². Formularz ten znacząco zmienił się w roku 2011. Został wówczas **rozszerzony**, przede wszystkim **o część dotyczącą komputerów w bibliotekach oraz różnych, niekanonicznych obszarów działań bibliotek**. Zmiany te zostały utrzymane w kolejnych latach³.

W raporcie podawane są dane dla całej populacji, a nie dla próby, dlatego nie ma w nim zastosowania pojęcie istotności statystycznej. Wszystkie różnice między wskaźnikami dla różnych grup są ważne statystycznie. Inną sprawą jest czy są one istotne z punktu widzenia Programu Rozwoju Bibliotek oraz oceny jego działania.

Niniejszy raport jest w dużej mierze aktualizacją raportu z 2014 roku „Co się zmieniło w bibliotekach? Program Rozwoju Bibliotek w danych Głównego Urzędu Statystycznego”, który zawierał dane do roku 2012. W niniejszym raporcie dodane zostały dane za rok 2013 (najświeższe, które są obecnie dostępne).

² Wyjątkiem są dane dotyczące budżetu gmin oraz dane dotyczące wydatków gmin na biblioteki, a także dane dotyczące liczby mieszkańców w grupach wyznaczonych przez płeć i wiek.

³ Formularz za rok 2013 dostępny jest pod adresem <http://form.stat.gov.pl/formularze/2014/passive/K-03.pdf>

03 | Liczba bibliotek

Liczba bibliotek publicznych spada z roku na rok. Jest to spadek niemal liniowy. Dotyczy zarówno wszystkich gmin w Polsce, jak i tych znajdujących się w obszarze potencjalnego i faktycznego działania programu. W ciągu roku⁴ średnio znika 77 bibliotek, z czego 60 w gminach potencjalnego wpływu programu, z tego 20 w gminach, gdzie działa pierwsza lub druga tura programu. Zakładając, że spadek ten utrzyma się, w ciągu 10 lat, do roku 2023 w Polsce zniknie około 636 bibliotek (z 8112, które działają obecnie), z czego około 485 w gminach należących do obszaru PRB (z 6362 działających) i około 160 w gminach biorących udział w programie (z 3272 działających)⁵. W obecnym momencie nie widać, aby biblioteki biorące udział w programie były na ten spadek odporniejsze (przynajmniej w latach 2009 – 2013).

Spadkowi liczby bibliotek w małych miejscowościach towarzyszy wzrost liczby mieszkańców. Razem procesy te sprawiają, że w gminach uprawnionych do udziału w PRB dostępność bibliotek, mierzona liczbą mieszkańców na jedną placówkę, jest coraz gorsza.

Przeciętnie w polskiej gminie znajdują się ponad trzy biblioteki. W około jednej czwartej gmin znajduje się tylko jedna placówka biblioteczna.

Większość placówek bibliotecznych to samodzielne placówki, ale mniej więcej co piąta łączona jest z innymi instytucjami, najczęściej domami lub ośrodkami kultury. Co roku odsetek takich łączonych bibliotek jest, jak dotąd, coraz mniejszy – zyskują one samodzielność, lub są zamykane.

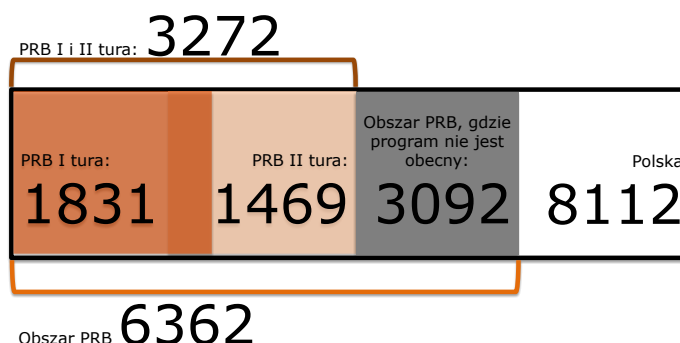
⁴ Na podstawie danych z lat 1995 - 2013

⁵ Szacowania na podstawie regresji liniowej.

W Polsce w 2013 roku znajdowało się 8112 bibliotek.

78% z nich znajdowało się w obszarze potencjalnego zasięgu Programu Rozwoju Bibliotek, czyli na terenach wiejskich oraz w miastach do 20 tys. mieszkańców. Mniej

Wykres 2. Liczba bibliotek w Polsce, 2013

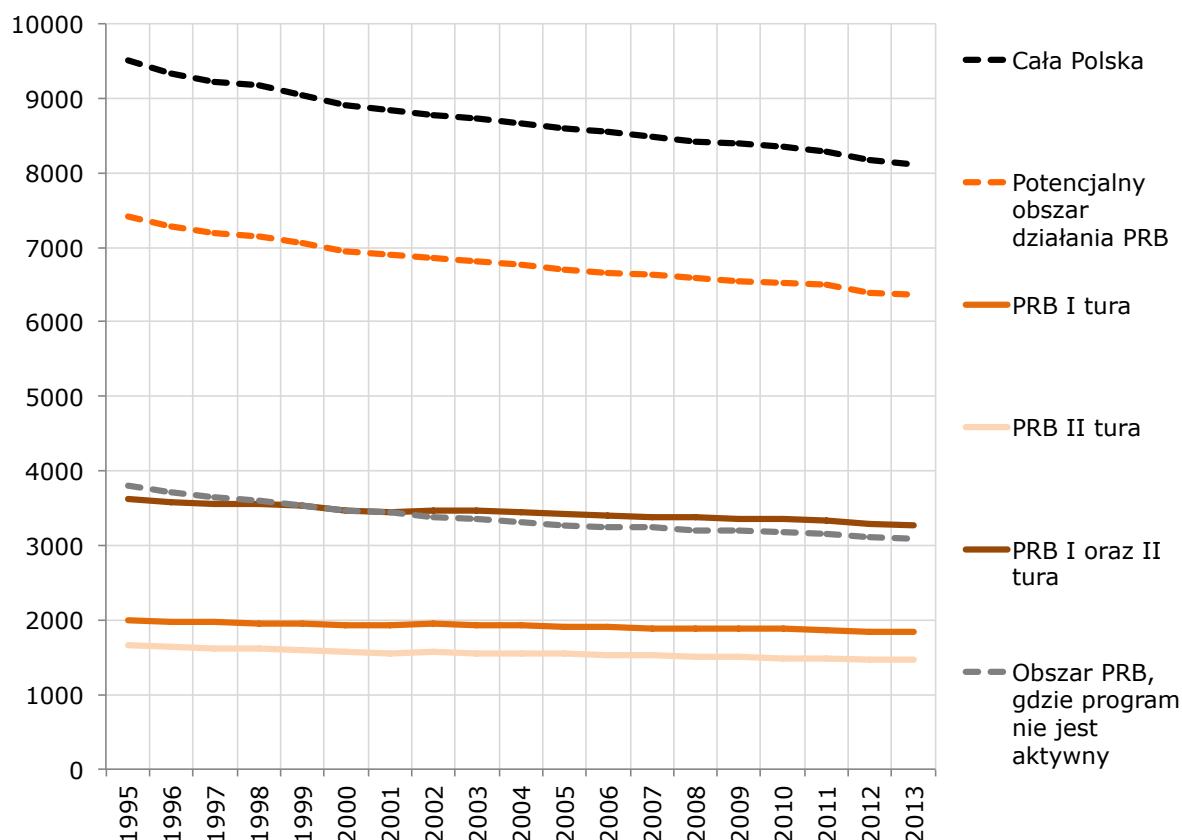

więcej połowa z nich, czyli 40% wszystkich bibliotek w Polsce, bierze udział w pierwszej albo drugiej turze programu.⁶

Tabela 1. Liczba bibliotek 2009 - 2013, zestawienie

Liczba bibliotek				
	2009	2013	Zmiana 2009- 2013	Zmiana 2009- 2013 w %
Cała Polska	8392	8112	-280	-3,3%
Potencjalny obszar działania PRB	6555	6362	-193	-2,9%
PRB I tura	1887	1831	-56	-3,0%
PRB II tura	1505	1469	-36	-2,4%
PRB I oraz II tura	3365	3272	-93	-2,8%
Obszar PRB, gdzie program nie jest aktywny	3192	3092	-100	-3,1%

⁶ W roku 2013 rozpoczęła się również trzecia tura Programu Rozwoju Bibliotek, ale jego działanie było zbyt krótkie, żeby można było jakiejkolwiek zmiany w bibliotekach przypisywać PRB. W sumie z bibliotekami trzeciej tury w PRB bierze udział 46% polskich bibliotek i 57% z bibliotek uprawnionych do uczestnictwa.

Wykres 3. Liczba bibliotek, 1995 - 2013

Liczbę bibliotek należy zestawzić ze wskaźnikiem przedstawiającym zmieniającą się liczbę ludności. W całej Polsce w latach 2009 - 2013 liczba ludności wzrosła o 0,9% (z 38,2 mln do 38,4 mln, o 189 tys.). Widoczne jest jednak zjawisko zmniejszania się liczby mieszkańców miast przy wzrastającej liczbie mieszkańców terenów wiejskich. Z tego powodu gminy uprawnione do udziału w PRB zwiększyły liczbę mieszkańców o 1,5% (z 20,7 mln do 21,1 mln). Gminy, które faktycznie uczestniczą w PRB zwiększyły liczbę mieszkańców o 1,8% w stosunku do roku 2009.

Wskazuje to na większą dynamikę demograficzną obszarów wiejskich i małych miast w porównaniu do dużych miast. Należy o tym pamiętać porównując wskaźniki przeliczane na mieszkańca.

Tabela 2. Liczba mieszkańców, zestawienie

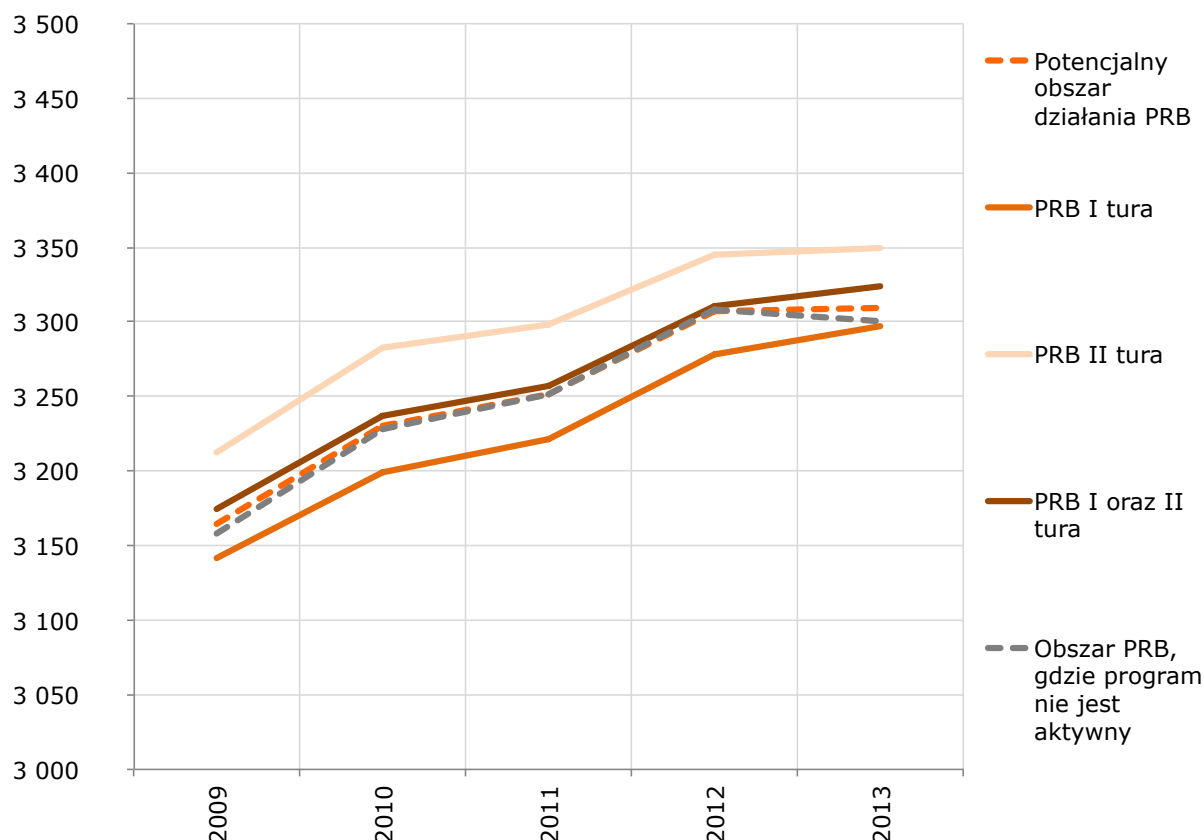
<i>Liczba mieszkańców</i>				
	2009	2013	<i>Zmiana 2009-2013</i>	<i>Zmiana 2009-2013 w %</i>
Cała Polska	38 167 329	38 355 854	188 525	0,5%
Potencjalny obszar działania PRB	20 742 102	21 057 948	315 846	1,5%
PRB I tura	5 928 445	6 036 767	108 322	1,8%
PRB II tura	4 834 254	4 921 298	87 044	1,8%
PRB I oraz II tura	10 681 491	10 874 977	193 486	1,8%
Obszar PRB, gdzie program nie jest aktywny	10 080 792	10 206 106	125 314	1,2%

Pierwszym z nich jest ludność na jedną placówkę biblioteczną – wskaźnik obrazujący dostępność bibliotek. Im wyższy jest ten wskaźnik, tym dostęp do biblioteki jest trudniejszy.

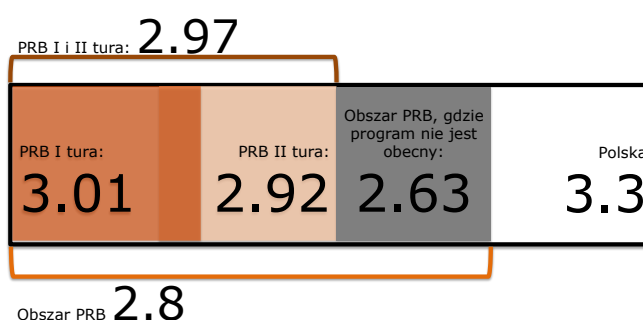
W całej Polsce w roku 2013 na jedną placówkę przypadało średnio 4728 osób. W gminach uprawnionych do udziału w PRB na placówkę przypada średnio nieco ponad 3310 mieszkańców. Wskaźnik ten wzrósł od 2009 roku o 4%-5%, a więc **dostępność bibliotek pogarsza się. Proces ten jest szybszy w gminach uprawnionych do udziału w PRB.**

Tabela 3. Liczba mieszkańców na jedną placówkę biblioteczną, zestawienie

<i>Liczba osób na jedną bibliotekę</i>				
	2009	2013	<i>Zmiana 2009-2013</i>	<i>Zmiana 2009-2013 w %</i>
Cała Polska	4 548	4 728	180	4,0%
Potencjalny obszar działania PRB	3 164	3 310	146	4,6%
PRB I tura	3 142	3 297	155	4,9%
PRB II tura	3 212	3 350	138	4,3%
PRB I oraz II tura	3 174	3 324	149	4,7%
Obszar PRB, gdzie program nie jest aktywny	3 158	3 301	143	4,5%

Wykres 4. Liczba mieszkańców na jedną placówkę biblioteczną, 2009 - 2013

Przeciętnie w polskiej gminie znajdują się ponad trzy biblioteki. W około jednej czwartej gmin znajduje się tylko jedna placówka biblioteczna, w mniej więcej jednej czwartej – dwie placówki, w 18% gmin znajduje się pięć lub więcej placówek.

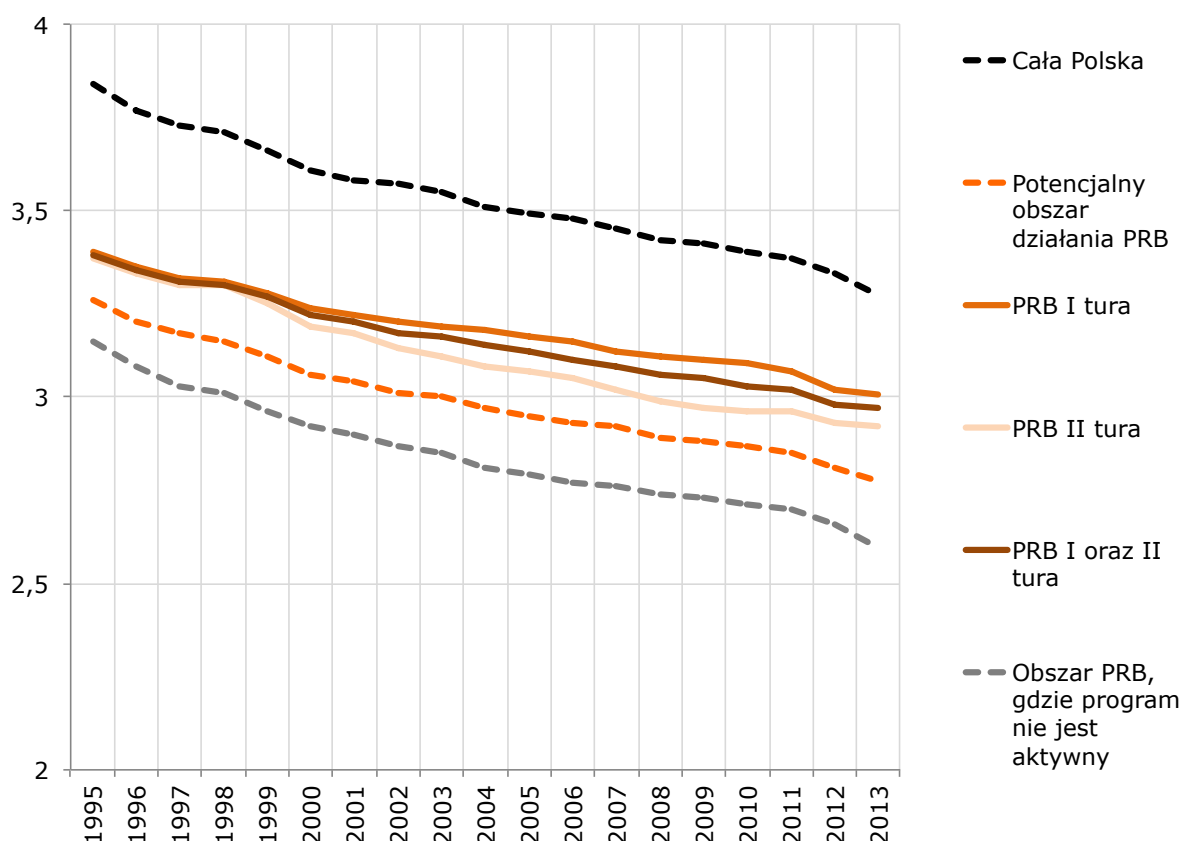
Wykres 5. Przeciętna liczba bibliotek w gminie, 2013

W dużych miastach jest ich oczywiście znacznie więcej (w Warszawie niemal 200) co podnosi średnią dla wszystkich polskich gmin, ale nie ma wpływu na średnią w pozostałych wyróżnionych grupach.

Na obszarze uprawnionym do udziału w PRB bibliotek jest przeciętnie mniej (średnio 2,8 na gminę). **Gminy należące do PRB – szczególnie te biorące udział w pierwszej turze programu - mają przeciętnie**

więcej bibliotek niż gminy z obszaru potencjalnego działania PRB, gdzie program nie jest obecny. Jest to jednak związane z wielkością gminy, jak zaznaczono powyżej liczba mieszkańców na jedną placówkę biblioteczną jest niemal identyczna.

Wykres 6. Zmiana średniej liczby bibliotek, 1995 - 2013

Uzupełnieniem sieci bibliotek głównych oraz ich filii są punkty biblioteczne. W 2013 roku było ich w Polsce 1271, z czego aż 935 w obszarze wpływu PRB - 586 w gminach, gdzie działa pierwsza lub druga tura programu i 349 w gminach, w których nie PRB nie jest aktywny. Między rokiem 2009 a 2013 spadek liczby punktów bibliotecznych wyniósł 13% w całej Polsce, był też bardzo podobny na obszarze uprawnionym do korzystania z PRB, w tym w gminach biorących udział w programie.

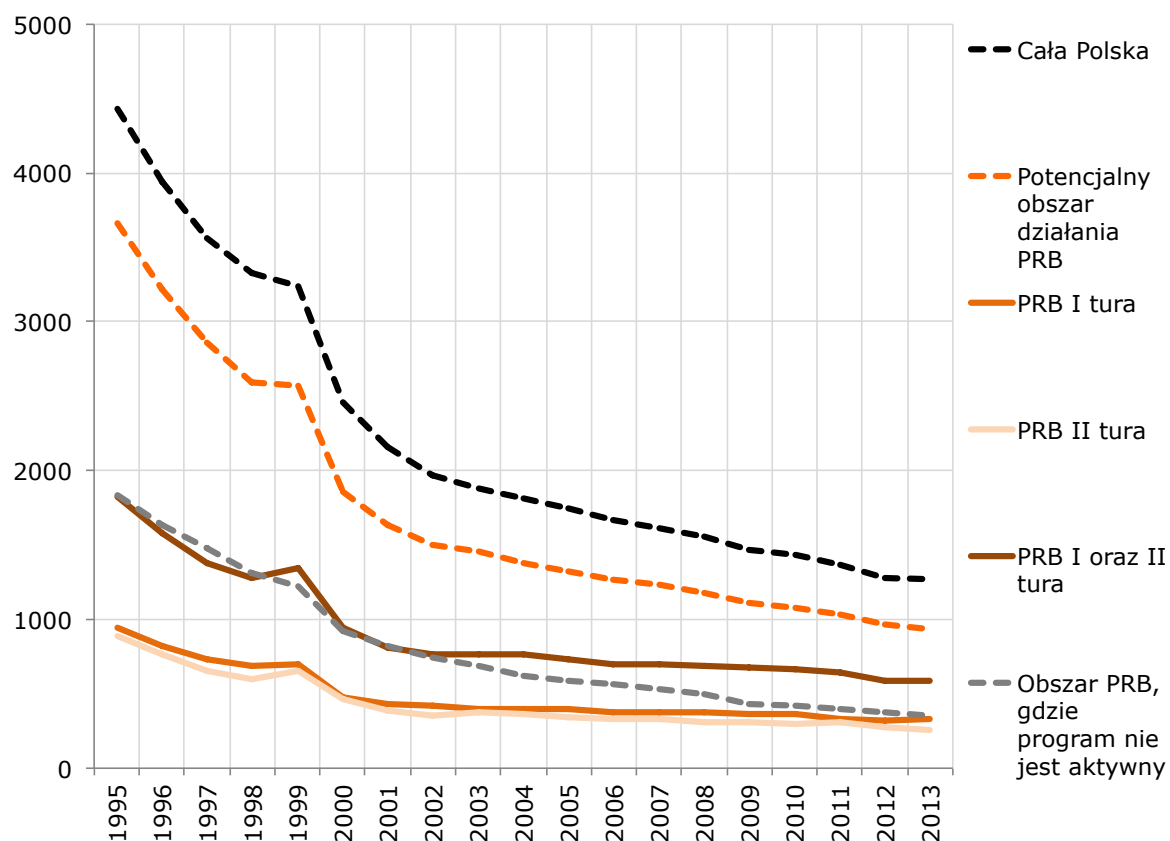
W 2013 roku sieć punktów bibliotecznych była więc silniejsza i odporniejsza w gminach, które obecnie biorą udział w programie.

Poza tym zostało już stosunkowo niedużo punktów bibliotecznych i ich sieć ustabilizowała się.

Tabela 4. Liczba punktów bibliotecznych, zestawienie

Liczba punktów bibliotecznych				
	2009	2013	zmiana 2009- 2013	zmiana 2009-2013 w %
Cała Polska	1 469	1271	-198	-13%
Potencjalny obszar działania PRB	1 109	935	-174	-16%
PRB I tura	368	330	-38	-10%
PRB II tura	312	257	-55	-18%
PRB I oraz II tura	678	586	-92	-14%
Obszar PRB, gdzie program nie jest aktywny	431	349	-82	-19%

Wykres 7. Liczba punktów bibliotecznych, 1995 - 2013

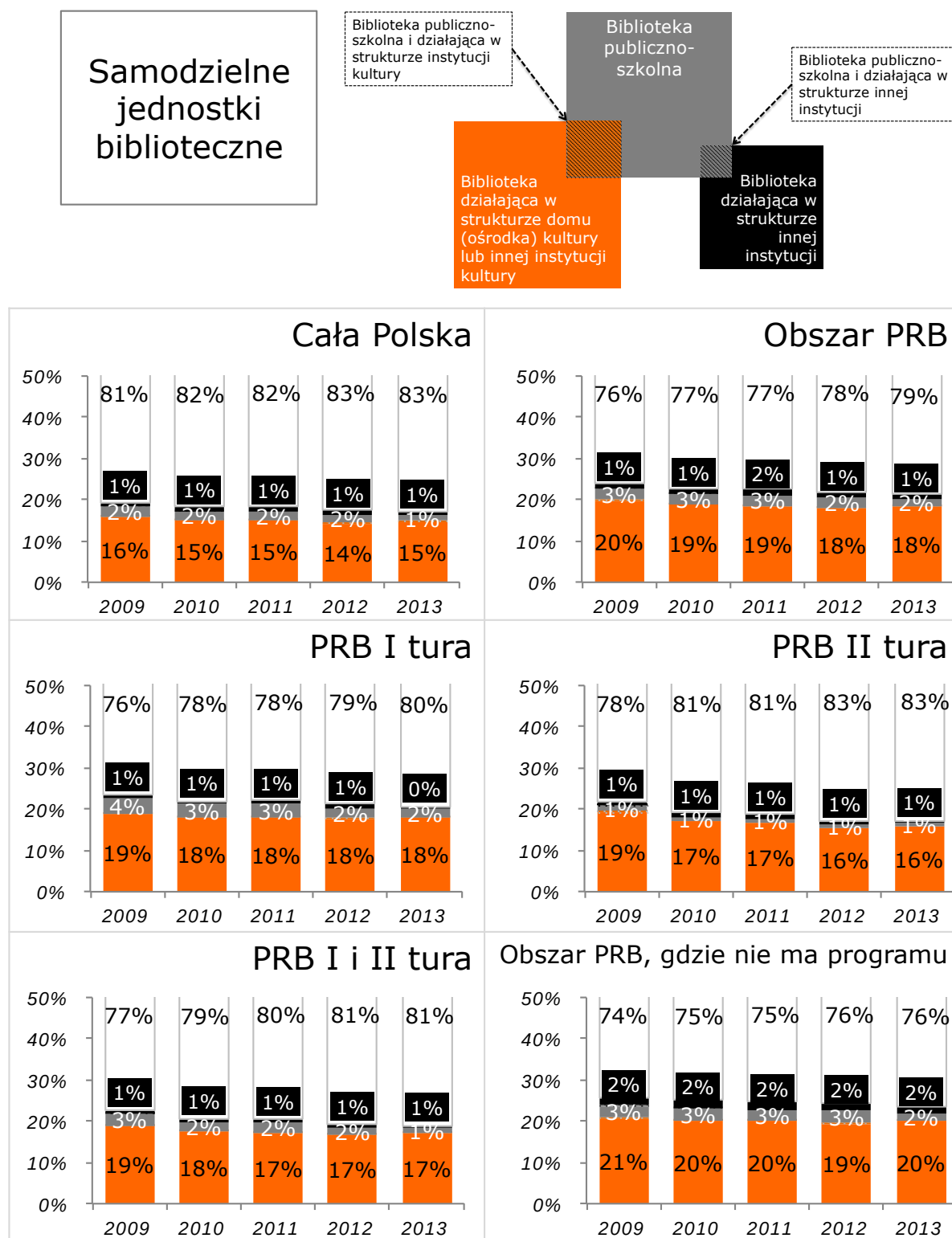
Nie wszystkie biblioteki są jednak samodzielnymi placówkami. Niemal jedna piąta z nich jest łączona z innymi instytucjami. W 2013 roku w gminach biorących udział w programie samodzielne biblioteki stanowiły 81% wszystkich bibliotek publicznych. Odsetek ten rośnie (w 2009 wynosił 77%, tj. 23% bibliotek było łączonych z innymi

instytucjami). Jako, że liczba bibliotek spada, oznacza to, że biblioteki łączone częściej są tam zamykane lub zyskują samodzielność.

Najczęściej biblioteki publiczne łączone są z domami kultury lub innymi lokalnymi instytucjami kultury (17% bibliotek z pierwszej i drugiej tury PRB w 2013 roku). 2% to biblioteki publiczno-szkolne, a 1% to biblioteki działające w strukturze innych instytucji. Poza tym nieliczne biblioteki mają bardziej skomplikowaną „przynależność” - siedem bibliotek w całej Polsce (tylko jedna w gminach biorących udział w PRB) to biblioteki publiczno-szkolne oraz jednocześnie działające w strukturze domu / ośrodka kultury. W 2009 roku było jeszcze kilka bibliotek publiczno-szkolnych, które działały w strukturze innej instytucji niż szkoła lub instytucja kultury, w tej chwili jednak nie ma już takich przypadków.

Właściwie wszystkie (97%) niesamodzielne biblioteki znajdują się na obszarach wiejskich oraz w miastach do 20 tys. mieszkańców.

Są także pewne różnice między bibliotekami, które biorą udział w PRB i pozostałymi bibliotekami uprawnionym do udziału. Te pierwsze już w 2009 roku miały wyższy odsetek bibliotek samodzielnych (77%), który wzrósł do 81% w roku 2013. Na obszarze, gdzie program nie jest aktywny, samodzielnych bibliotek było 74% w 2009 roku i 76% w roku 2013.

Wykres 8. Placówki biblioteczne łączone z innymi instytucjami, 2009 - 2013

04 | Pracownicy bibliotek

Liczba osób zatrudnionych w bibliotekach na stanowiskach działalności podstawowej w latach 2009 – 2013 jest w miarę stabilna – spada liczba pracowników wyrażona z liczbach bezwzględnych, ale jest to związane ze spadającą liczbą bibliotek. Liczba pracowników na jedną bibliotekę pozostaje na podobnym poziomie.

Na stanowiskach działalności podstawowej pracuje około trzech czwartych pracowników biblioteki. Pozostali pracują na stanowiskach administracji, obsługi technicznej i porządkowej.

Większość pracowników zatrudnionych jest na pełny wymiar etatu. We wszystkich bibliotekach w Polsce zatrudnionych jest w ten sposób aż 70% pracowników, ale w usytuowanych w mniejszych ośrodkach bibliotekach uprawnionych do udziału w PRB dotyczy to jedynie 54% wszystkich pracowników.

Struktura ta jest właściwie taka sama w gminach biorących udział w pierwszej i drugiej turze PRB oraz w gminach niebiorących w programie udziału. Między rokiem 2010 a 2013 struktura ta zmienia się minimalnie.

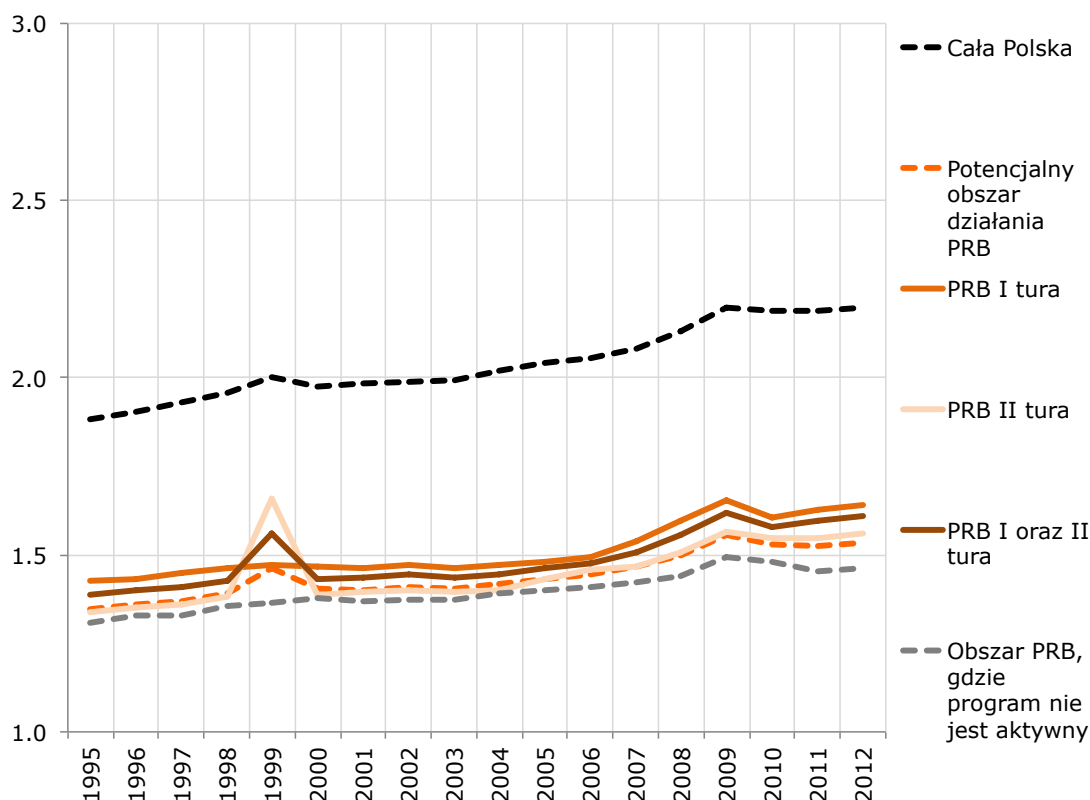
Wpływ PRB wyraźnie widać także w intensywności szkoleń bibliotekarzy. W bibliotekach uczestniczących w programie przeciętna liczba godzin szkoleniowych jest wyższa niż w bibliotekach niebiorących w nim udziału. Poziom szkoleń w bibliotekach PRB jest na poziomie średniej ogólnopolskiej lub nawet jest wyższy. Choć widać, że szkolenia w nich nie są już tak intensywne, jak w poprzednich latach, to nadal jest ich więcej niż przed rozpoczęciem uczestnictwa w programie.

Według danych z roku 2013 w Polsce w bibliotekach publicznych pracowało w działalności podstawowej 17 911 osób. W latach 2009 – 2013 we wszystkich bibliotekach zatrudnienie nieco zmalało (o około 3 - 4%).

Liczba bibliotekarzy na jedną placówkę jest raczej stabilna lub nieznacznie maleje. Dotyczy to zarówno wszystkich bibliotek w Polsce, jak i tych, biorących udział w Programie Rozwoju Bibliotek. Najbardziej zmalała natomiast w bibliotekach z obszaru PRB niebiorących udziału w programie – spojrzenie na zmiany w ciągu ostatnich kilku lat pozwala jednak sądzić, że zatrudnienie bibliotekarzy jest w miarę stabilne.

Tabela 5. Liczba bibliotekarzy w przeliczeniu na jedną bibliotekę, zestawienie

Liczba bibliotekarzy w przeliczeniu na jedną bibliotekę				
	2009	2013	<i>zmiana 2009-2013</i>	<i>zmiana 2009-2013 w %</i>
Cała Polska	2,2	2,2	0	0%
Potencjalny obszar działania PRB	1,6	1,5	0	-1%
PRB I tura	1,7	1,6	0	-1%
PRB II tura	1,6	1,6	0	1%
PRB I oraz II tura	1,6	1,6	0	0%
Obszar PRB, gdzie program nie jest aktywny	1,5	1,5	0	-2%

Wykres 9. Liczba bibliotekarzy na jedną bibliotekę, 1995 - 2013

Struktura zatrudnionych w bibliotece

Nie wszyscy pracownicy bibliotek pracują na stanowiskach działalności podstawowej. Jeżeli doda się do nich pracowników administracyjnych, porządkowych oraz technicznych, liczba osób zatrudnionych w bibliotekach w całej Polsce rośnie do 23 306 osób, czyli 2,9 pracowników na bibliotekę. W gminach uprawnionych do udziału w PRB przeciętna liczba pracowników biblioteki na wszystkich stanowiskach to dwie osoby.

Na stanowiskach działalności podstawowej pracuje około czterech piątych pracowników biblioteki. Większość z nich, tj. około 70% wszystkich zatrudnionych w bibliotekach, pracuje na stanowiskach bibliotekarskich – to dwóch pracowników w przeciętnej polskiej bibliotece oraz 1,4 pracownika w bibliotekach uprawnionych do udziału w PRB. Niemal co czwarty zatrudniony w bibliotece pracuje na stanowisku administracji,

obsługi technicznej i porządkowej (przeciętnie 0,7 osoby w przeciętnej polskiej bibliotece i 0,4 osoby w bibliotece uprawnionej do udziału w PRB).

Tabela 6. Struktura zatrudnienia w przeliczeniu na jedną bibliotekę, 2013

	Pracownicy bibliotek, 2013							
	<i>Pracownicy</i>				<i>W tym pełnozatrudnieni</i>			
	<i>ogółem</i>	<i>w tym działalności podstawowej</i>		<i>administracji, obsługi technicznej i porządkowej</i>	<i>ogółem</i>	<i>w tym działalności podstawowej</i>		<i>administracji, obsługi technicznej i porządkowej</i>
		<i>razem</i>	<i>w tym na stanowiskach bibliotekarskich</i>			<i>razem</i>	<i>w tym na stanowiskach bibliotekarskich</i>	
Cała Polska	2,9	2,2	2,0	0,7	2,0	1,7	1,6	0,3
Potencjalny obszar działania PRB	2,0	1,5	1,4	0,4	1,1	1,0	0,9	0,1
PRB I tura	2,1	1,6	1,5	0,4	1,2	1,1	1,0	0,1
PRB II tura	2,0	1,6	1,4	0,4	1,1	1,0	0,9	0,1
PRB I oraz II tura	2,1	1,6	1,5	0,4	1,1	1,0	1,0	0,1
Obszar PRB, gdzie program nie jest aktywny	1,9	1,5	1,3	0,4	1,0	0,9	0,9	0,1

Tabela 7. Struktura zatrudnienia w przeciętnej bibliotece w %, 2013

	Pracownicy bibliotek, 2013						
	Pracownicy			W tym pełnozatrudnieni			
	w tym działalności podstawowej		administracji, obsługi technicznej i porządkowej	ogółem	w tym działalności podstawowej		administracji, obsługi technicznej i porządkowej
	Razem	w tym na stanowiskach bibliotekarskich			razem	w tym na stanowiskach bibliotekarskich	
	% wszystkich pracowników			% wszystkich pracowników	% pracowników pełnozatrudnionych		
Cała Polska	77%	70%	23%	70%	84%	78%	16%
Potencjalny obszar działania PRB	79%	71%	21%	54%	92%	86%	8%
PRB I tura	79%	72%	21%	56%	90%	85%	10%
PRB II tura	79%	71%	21%	54%	93%	85%	7%
PRB I oraz II tura	79%	72%	21%	55%	91%	85%	9%
Obszar PRB, gdzie program nie jest aktywny	79%	71%	21%	53%	92%	87%	8%

Większość pracowników zatrudnionych jest na pełny wymiar etatu. We wszystkich bibliotekach w Polsce zatrudnionych jest w ten sposób aż 70% pracowników (czyli 2 z 2,9 wszystkich zatrudnionych). W mniejszych bibliotekach działających na obszarze potencjalnego wpływu PRB odsetek ten jest zdecydowanie niższy – na pełny etat pracuje 1,1 z 2 pracowników, a więc 54% wszystkich pracowników.

Na niepełny etat częściej zatrudniani są pracownicy administracyjni, techniczni i porządkowi (co jest zrozumiałe ze względu na wielkość bibliotek).

Struktura ta jest właściwie taka sama w gminach uczestniczących w pierwszej i drugiej turze PRB oraz w gminach niebiorących w programie udziału. Między rokiem 2010 a 2013, mimo spadku zatrudnienia w bibliotece, struktura ta również zmienia się jedynie minimalnie.

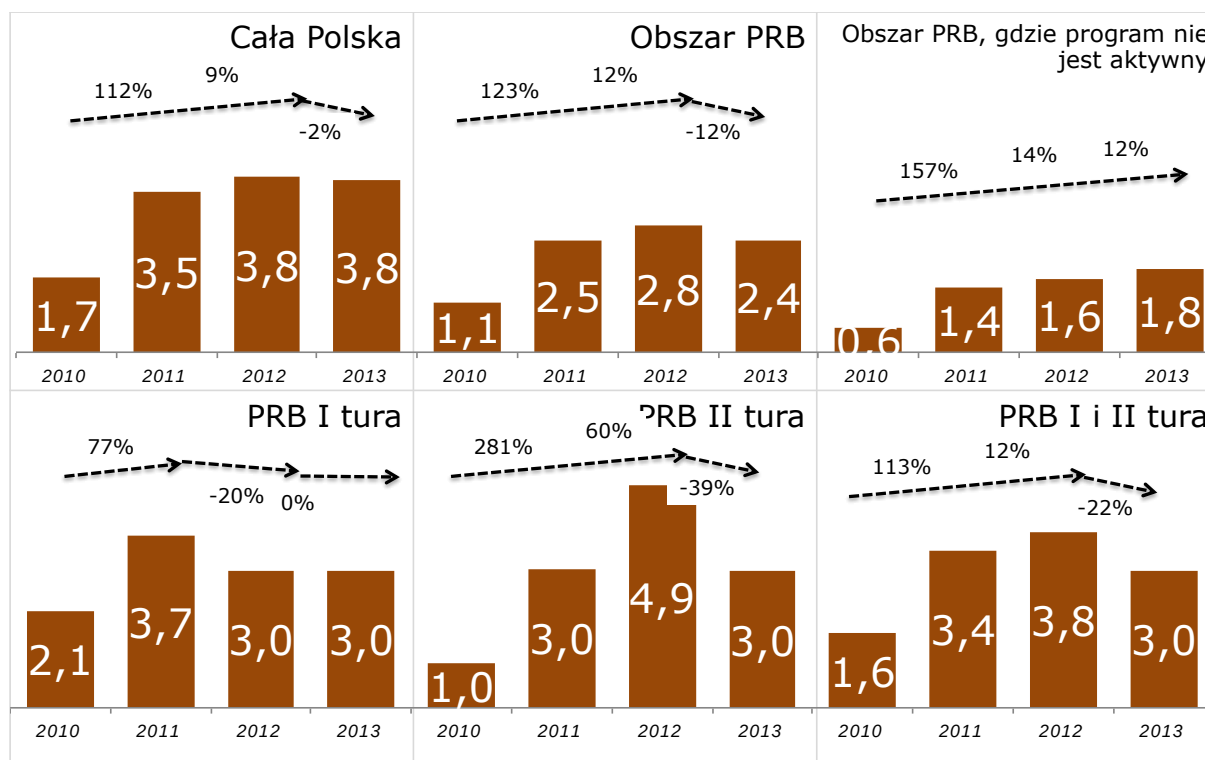
Personel bibliotek jest silnie sfeminizowany – około 9 na 10 pracowników bibliotek to kobiety. Jest ich więcej wśród pracowników działalności podstawowej (ponad 90% w skali całej Polski), nieco mniej na stanowiskach administracyjnych, technicznych oraz porządkowych (w skali całej Polski 80%), ale również tam kobiety dominują. Co ciekawe, biblioteki biorące udział w PRB – szczególnie te uczestniczące w pierwszej turze programu - są jeszcze bardziej sfeminizowane.

Tabela 8. Feminizacja bibliotek – odsetek kobiet wśród pracowników, 2013

	Pracownicy bibliotek, 2013							
	<i>Pracownicy</i>				<i>W tym pełnozatrudnieni</i>			
	<i>ogółem</i>	<i>w tym działalności podstawowej</i>		<i>admini- stracji, obsługi techni- cznej i porzą- dkowej</i>	<i>ogółem</i>	<i>w tym działalności podstawowej</i>		<i>administra- cji, obsługi technicznej i porządko- wej</i>
		<i>razem</i>	<i>w tym na stanowiskach bibliotekarskich</i>			<i>razem</i>	<i>w tym na stanowiskach bibliotekarskich</i>	
Cała Polska	88%	90%	92%	80%	89%	91%	93%	77%
Potencjalny obszar działania PRB	89%	91%	92%	84%	91%	92%	93%	84%
PRB I tura	91%	92%	94%	84%	92%	93%	94%	84%
PRB II tura	89%	91%	92%	84%	91%	92%	93%	80%
PRB I oraz II tura	90%	92%	93%	84%	92%	93%	94%	83%
Obszar PRB, gdzie program nie jest aktywny	88%	90%	91%	84%	91%	92%	92%	85%

Szkolenia pracowników biblioteki

Bibliotekarze coraz intensywniej podnoszą swoje klasyfikacje. Rośnie zarówno liczba pracowników biorących udział w szkoleniach, jak i liczba godzin szkoleniowych. Liczba bibliotekarzy biorących udział w szkoleniach w skali wszystkich polskich bibliotek wzrosła między 2010 a 2013 rokiem z 1,7 do 3,8 (a więc na jednego pracownika biblioteki przypadało więcej niż jedno szkolenie). W gminach biorących udział w programie było podobnie – liczba szkolonych pracowników na bibliotekę wzrosła z 1,6 do 3. Jedynie w gminach nieuczestniczących w programie, ale znajdujących się w jego zasięgu, jest inaczej – mimo, że wzrost jest bardzo dynamiczny (z 0,6 do 1,8), to poziom jest dużo niższy.

Wykres 10. Przeciętna liczba przeszkolonych pracowników rocznie, 2010 - 2013

Analizując dokładniej wzrost liczby szkoleń można zauważyć kolejne różnice – w skali całej Polski liczba szkoleń na bibliotekę po wzroście w roku 2011 ustabilizowała się na poziomie niespełna czterech szkoleń na bibliotekę. W bibliotekach niebiorących udziału w PRB, ale uprawnionych do uczestnictwa, liczba szkoleń rośnie, choć bez skokowych zmian.

Inaczej jest w bibliotekach biorących udział w PRB – dane GUS odzwierciedlają znaczący wzrost liczby szkoleń związany z uczestnictwem w programie. W bibliotekach pierwszej tury programu szczyt ten przypada na rok 2011, w bibliotekach drugiej tury PRB na rok 2012. Szkolenia w pierwszej turze w ramach PRB są częściowo także odpowiedzialne za dość dużą liczbą szkoleń w roku 2010.

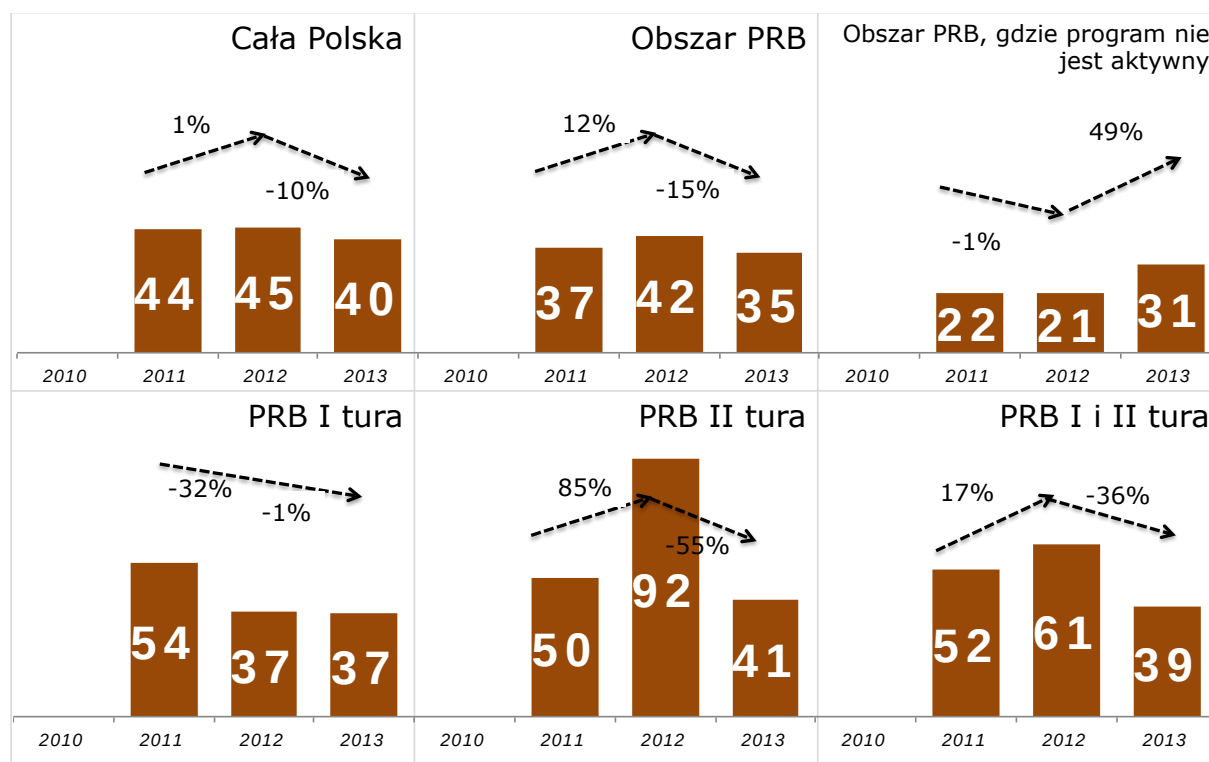
Faktycznie większość szkoleń w pierwszej turze PRB odbywała się w 2010, a nie 2011 roku, a w drugiej turze w roku 2012.

Interesujące jest, że w roku 2013 biblioteki biorące udział w PRB (w pierwszej i drugiej turze) nadal mają stosunkowo wysoki poziom szkolących się pracowników. Tymczasem nie są to już raczej szkolenia

w ramach PRB. Można więc uznać to za odbicie trwałej zmiany w działaniu biblioteki i jej pracowników.

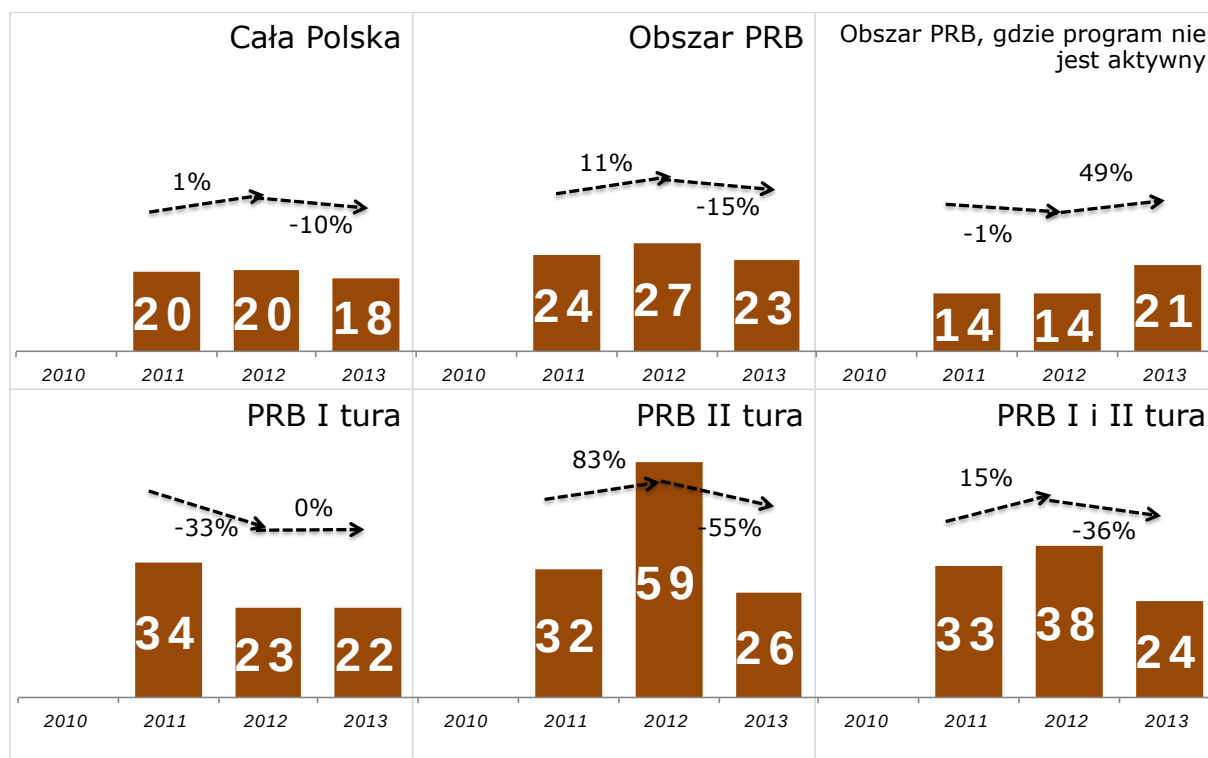
Analiza liczby godzin szkoleniowych na jedną bibliotekę potwierdza te zjawiska. **W bibliotekach uczestniczących w programie przeciętna liczba godzin szkoleniowych jest wyższa niż w gminach z obszaru PRB, niebiorących udziału w programie.** Poziom szkoleń jest w nich na poziomie średniej ogólnopolskiej lub nawet jest wyższy.

Wykres 11. Przeciętna liczba godzin szkoleniowych na bibliotekę rocznie, 2011 - 2013

Warto pamiętać, że są to mniejsze biblioteki, a więc na jednego pracownika biblioteki wiejskiej lub z małego miasta, szczególnie biorącej udział w PRB, w tej chwili przypada więcej szkoleń niż na pracownika biblioteki w dużym mieście.

Wykres 12. Przeciętna liczba godzin szkoleniowych na jednego pracownika rocznie, 2011 - 2013

Analiza przeciętnej liczby godzin szkoleniowych potwierdza, że **również po zakończeniu szkoleń PRB biblioteki częściej uczestniczą w szkoleniach**, choć różnica ta powoli się zmniejsza.

05 | Infrastruktura bibliotek

Powierzchnia przeciętnej biblioteki w Polsce rośnie. Wzrost przeciętnej wielkości placówki jest kształtowany przez dwa zjawiska – zamykanie najmniejszych bibliotek oraz rosnącą powierzchnię pozostałych. Biblioteki PRB zwiększają swoją powierzchnię szybciej niż pozostałe biblioteki uprawnione do korzystania z programu.

Biblioteki w Polsce coraz częściej dostosowane są do potrzeb osób poruszających się na wózku, choć nadal wejście dopasowane do ich potrzeb ma 33% bibliotek w całej Polsce i niemal tyle samo (32%) bibliotek PRB.

Biblioteki biorące udział w PRB nieco szybciej przystosowują się do potrzeb osób poruszających się na wózkach niż wszystkie biblioteki w Polsce czy biblioteki uprawnione, ale nieuczestniczące w programie.

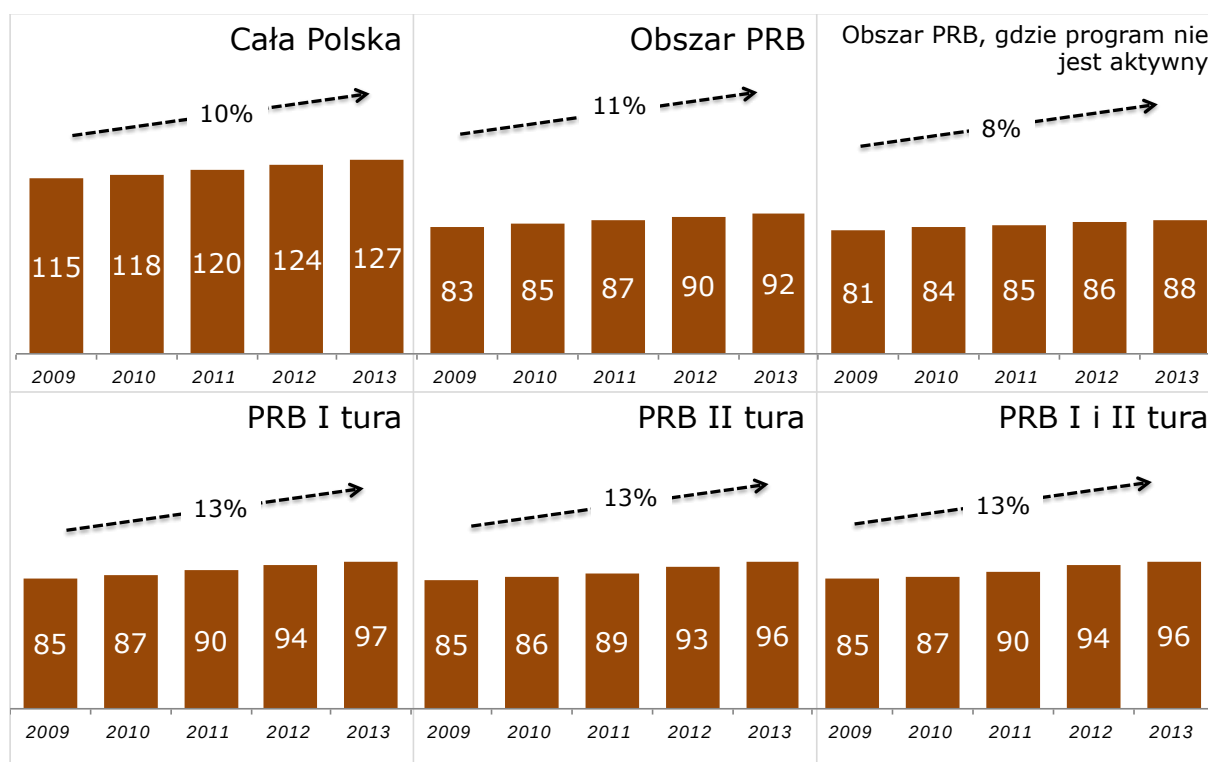
Jeżeli potraktować te informacje jako wskaźnik rozwoju infrastruktury bibliotek w ogóle, to biblioteki biorące udział w PRB wypadają nieco lepiej od pozostałych bibliotek z małych miejscowości - zarówno jeżeli chodzi o odsetek bibliotek przystosowanych do potrzeb niepełnosprawnych, jak i dynamikę tych zmian.

Biblioteki są coraz przystępniejsze także dzięki coraz dłuższym godzinom otwarcia. Właściwie wszystkie biblioteki, również te nieuczestniczące w PRB, zwiększyły liczbę godzin otwarcia po godzinie 16. Jednocześnie w 2013 widoczne było, że nieznacznie zmniejsza się dostępność bibliotek popołudniami, co prawdopodobnie wiąże się z ustaniem zobowiązań wynikających z PRB, ale jest to spadek bardzo mały – dłuższe godziny otwarcia raczej zakorzeniły się w praktyce działania bibliotek.

Powierzchnia biblioteki

Powierzchnia bibliotek rośnie. Przeciętna polska biblioteka zwiększyła się w latach 2009 – 2013 ze 115m² do 127m² czyli o 10%. Biblioteki uczestniczące w programie zwiększają swoją powierzchnię nieco szybciej – z 85m² do 96m², a więc o 13%, szczególnie w porównaniu do bibliotek uprawnionych, ale niebiorących udziału w PRB. Już w roku 2009 biblioteki, które wzięły udział w pierwszej lub drugiej turze PRB, miały nieznacznie lepsze warunki lokalowe - były przeciętne o 4m² większe. Różnica ta zwiększyła się dwukrotnie i w 2013 biblioteki PRB są o 8 m² większe.

Wykres 13. Powierzchnia przeciętnej biblioteki, 2009 - 2013

Być może jednak to nie biblioteki zwiększają swoją powierzchnię, a wzrost średniej powierzchni jest związany z zamykaniem najmniejszych (i potencjalnie najsłabszych) placówek.

Miedzy rokiem 2009 a 2013 wzrosła całkowita sumaryczna powierzchnia bibliotek we wszystkich analizowanych podgrupach. Wzrost ten był mniej dynamiczny niż wzrost wielkości przeciętnej wielkości placówki – o 6% we wszystkich polskich bibliotekach, o 7% w bibliotekach uprawnionych

do korzystania z programu, o 10% w bibliotekach biorących udział w programie i o 4% w gminach niebiorących udziału w programie. **Wzrost przeciętnej wielkości placówki jest więc kształtowany przez dwa zjawiska – zamykanie najmniejszych bibliotek oraz rosnącą powierzchnię pozostałych.**

Nowe i rozbudowane budynki bibliotek

Dane GUS przynoszą także pewne informacje na temat infrastruktury bibliotek – niestety są one obarczone pewnymi wadami, utrudniającymi ich interpretację: liczba nowych i rozbudowanych budynków bibliotek jest niestety podawana razem z liczbą muzeów. W całej Polsce w latach 2009 – 2013 zbudowanych zostało 130 takich budynków, a rozbudowanych 75. Z tego tylko 60 nowych i 45 rozbudowanych budynków muzeów i bibliotek znajdowało się na terenach wiejskich i w małych miastach.

Tabela 9. Nowe i rozbudowane budynki muzeów i bibliotek

	<i>budynki muzeów i bibliotek - nowe</i>		<i>budynki muzeów i bibliotek - rozbudowane</i>	
	łącznie 2009 - 2013	średnia roczna 2009 - 2013	łącznie 2009 - 2013	średnia roczna 2009 - 2013
Cała Polska	130	26	75	15
Potencjalny obszar działania PRB	60	12	45	9
PRB I tura	21	4,2	13	2,6
PRB II tura	10	2	11	2,2
PRB I oraz II tura	31	6,2	24	4,8
Obszar PRB, gdzie program nie jest aktywny	29	5,8	21	4,2

Przystosowanie dla osób niepełnosprawnych i niewidomych

W 2010 roku 2216 bibliotek, czyli 266 na 1000 bibliotek w całej Polsce, miało wejście do budynku dostosowane do potrzeb osób poruszających się

na wózkach, podczas gdy w roku 2013 było to już 2701 bibliotek, czyli 333 na 1000 placówek. W liczbach bezwzględnych wzrost wyniósł więc 22%, a wskaźnik przeliczony na 1000 bibliotek wzrósł o 25%. W gminach potencjalnego wpływu PRB w 2010 roku znajdowało się 1548 takich bibliotek, czyli 237 na 1000 bibliotek w ogóle, a w 2013 roku 1966, czyli 309 na 1000 bibliotek w ogóle. Wzrost w liczbach bezwzględnych wyniósł więc 27%, a wzrost wskaźnika przeliczonego na 1000 bibliotek wyniósł 30%⁷.

Znacznie mniej bibliotek, bo jedynie 220, przystosowanych jest do potrzeb osób niedowidzących oraz niewidomych. Przekłada się to na jedynie 27 na 1000 bibliotek w skali całej Polski. Wśród bibliotek uczestniczących w PRB wskaźnik ten jest nieco niższy, znacząco niższy jest zaś wśród bibliotek uprawnionych, ale niebiorących udziału w PRB.

⁷ W niniejszym raporcie pominięto dane dotyczące udogodnień wewnątrz budynku – wedle danych GUS spadły one drastycznie i dość zaskakująco między rokiem 2012 i 2013. Wydaje się, że jest to błąd, którego źródła nie udało się ustalić, dlatego dane te nie są prezentowane.

Tabela 10. Przystosowanie budynków bibliotek do potrzeb osób poruszających się na wózkach oraz niedowidzących i niewidomych, zestawienie

	<i>obiekty przystosowane dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich: <u>wejście do budynku</u></i>				<i>obiekty przystosowane dla osób niewidomych i niedowidzących</i>
	2010	2013	<i>zmiana</i>	<i>zmiana w %</i>	2013
Cała Polska	2216	2701	485	22%	220
Potencjalny obszar działania PRB	1548	1966	418	27%	142
PRB I tura	459	574	115	25%	46
PRB II tura	356	476	120	34%	35
PRB I oraz II tura	811	1046	235	29%	81
Obszar PRB, gdzie program nie jest aktywny	739	922	183	25%	63

Tabela 11. Przystosowanie budynków bibliotek do potrzeb osób poruszających się na wózkach oraz niedowidzących i niewidomych na 1000 bibliotek, zestawienie

	<i>obiekty przystosowane dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich: <u>wejście do budynku</u></i>				<i>obiekty przystosowane dla osób niewidomych i niedowidzących</i>
	2010	2013	<i>zmiana</i>	<i>zmiana w %</i>	2013
Cała Polska	266	333	67	25%	27
Potencjalny obszar działania PRB	237	309	72	30%	22
PRB I tura	244	313	69	28%	25
PRB II tura	239	324	85	36%	24
PRB I oraz II tura	242	320	78	32%	25
Obszar PRB, gdzie program nie jest aktywny	232	298	66	29%	27

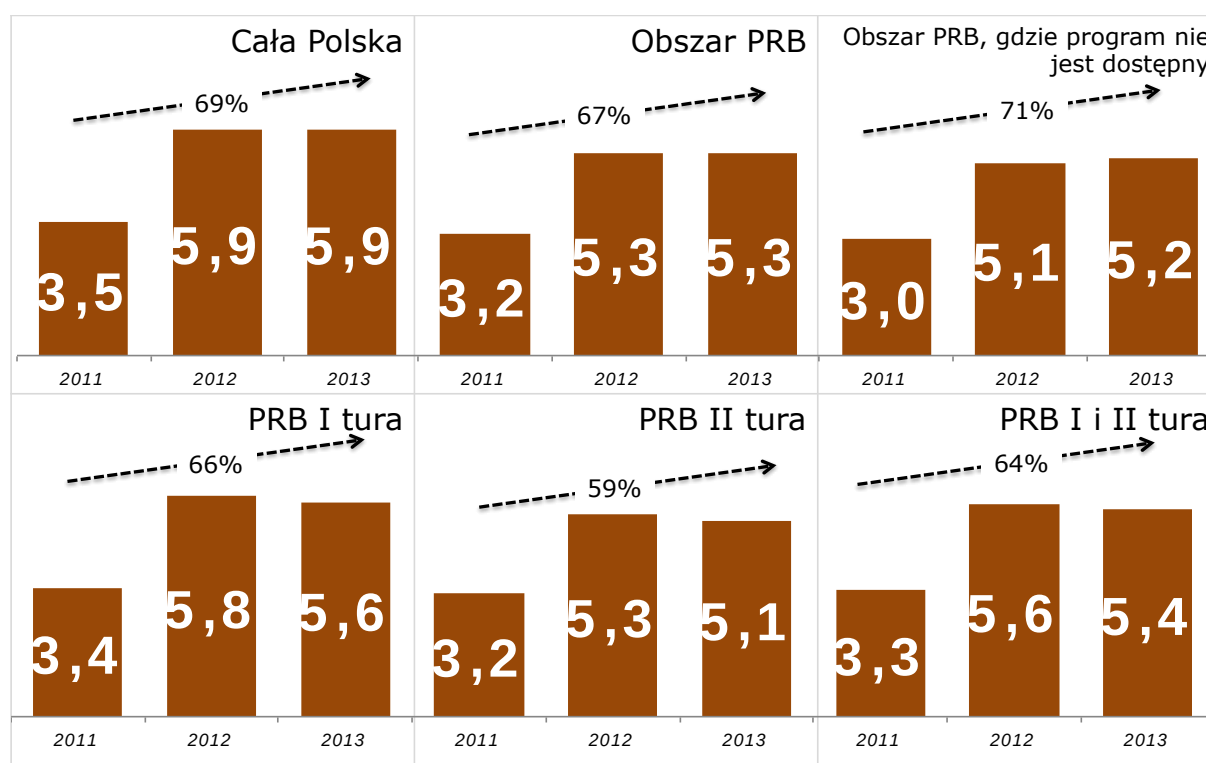
Godziny otwarcia bibliotek oraz biblioteki czynne w weekendy

Biblioteki są coraz częściej otwarte poza standardowymi godzinami pracy, co zwiększa ich dostępność dla mieszkańców. Między rokiem 2011 a 2013 przeciętna liczba godzin otwarcia biblioteki po 16 wzrosła z 3,5 do 5,9 - czyli o niemal 70%, przy czym wzrost ten właściwie miał miejsce między

rokiem 2011 a 2012. Potem liczba godzin otwarcia biblioteki po 16 ustabilizowała się lub nawet nieznacznie spadła.

Najdłużej otwarte są biblioteki poza obszarem uprawnionym do korzystania z PRB. W ramach obszaru PRB nieco dłużej otwarte są biblioteki uczestniczące w PRB, a krócej biblioteki, które nie biorą udziału w programie.

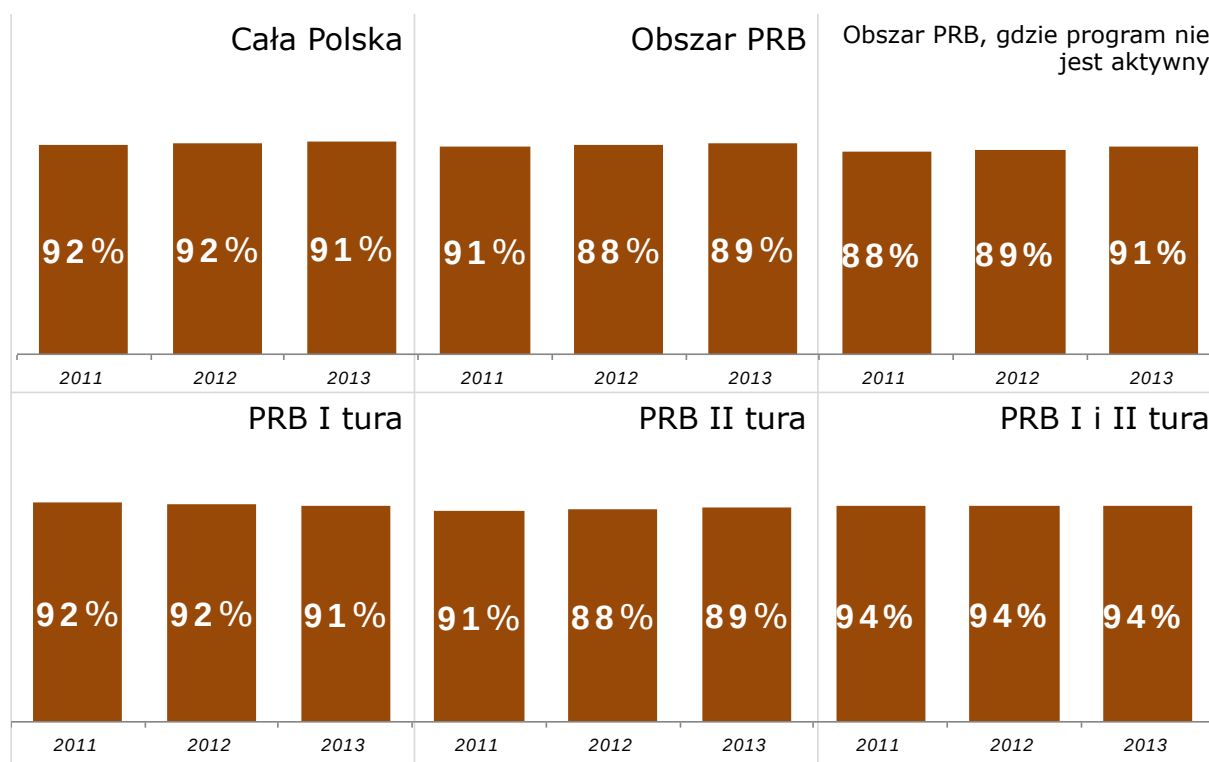
Wykres 14. Liczba godzin otwarcia biblioteki po 16 tygodniowo w przeciętnej bibliotece, 2011 - 2013

Co ciekawe, odsetek bibliotek otwartych po 16 przynajmniej przez jedną godzinę tygodniowo nie zmienia się tak znacząco. W całej Polsce jest na poziomie 91%, w gminach uczestniczących w PRB jest nawet wyższy i wynosi 94%, a w gminach uprawnionych, ale niebiorących udziału w programie, wynosi 91%. Oznacza to, że zmiana dotyczy raczej wydłużania liczby godzin otwarcia biblioteki niż przełamywania przez kolejne biblioteki granicy godziny 16.

Warto zaznaczyć, że choć odsetek bibliotek PRB otwartych po godzinie 16 jest właściwie stały, to liczba godzin otwarcia po 16 zaczyna spadać.

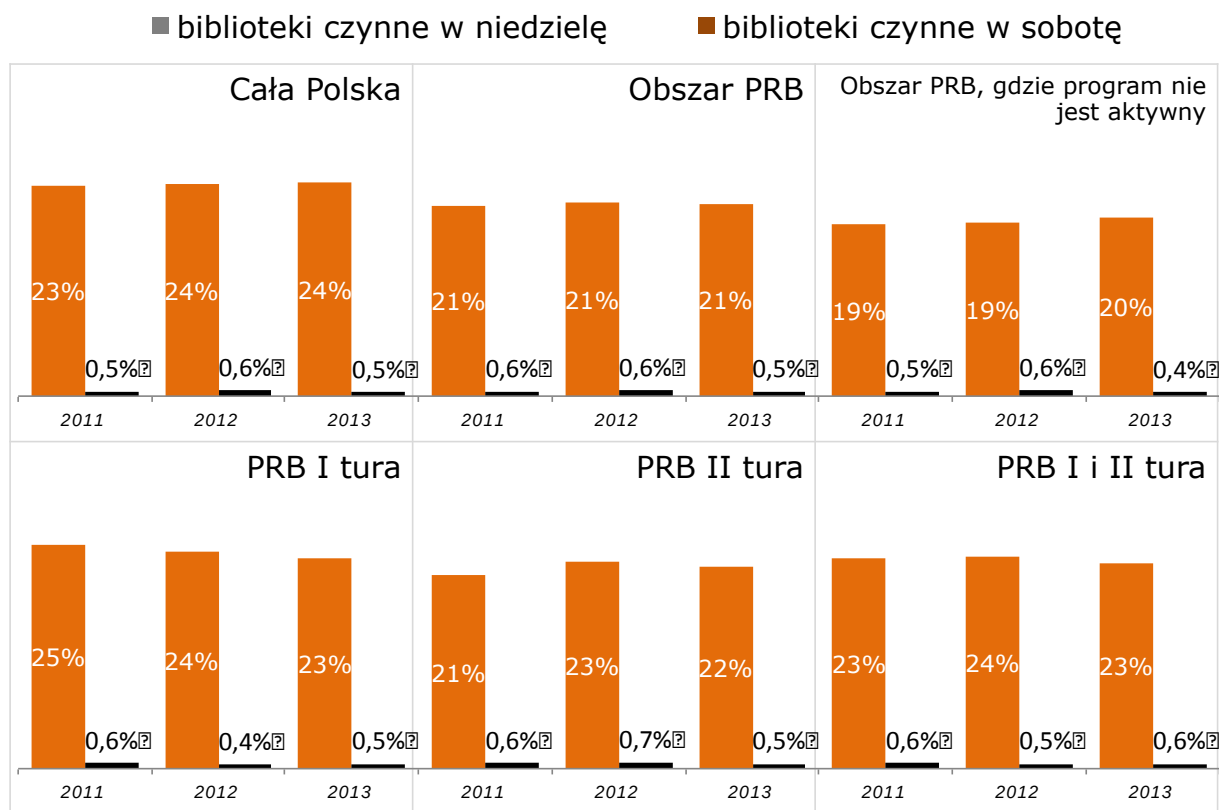
Wykres 15. Odsetek bibliotek otwartych po 16 minimum przez jedną godzinę w tygodniu, 2011 - 2013

Niemal co czwarta biblioteka w Polsce otwarta jest także w soboty. Biblioteki uczestniczące w PRB w 2013 roku były otwarte w soboty niemal równie często, co średnia ogólnopolska. Biblioteki uprawnione, ale nieuczestniczące w PRB były otwarte w soboty nieco rzadziej.

Odsetek takich bibliotek zmienił się między rokiem 2011 a 2013 bardzo nieznacznie. Co ważne, odsetek bibliotek PRB otwartych w soboty nieco spada - proces ten jest bardziej zaawansowany w bibliotekach pierwszej tury programu, ale rozpoczyna się także w bibliotekach drugiej tury. Podobny proces dotyczy otwarcia bibliotek po godzinie 16. **Wydaje się, że wraz z ustaniem zobowiązań zawartych w umowie uczestnictwa w PRB, niektóre gminy wycofują się z otwierania biblioteki w godzinach popołudniowych oraz w dni wolne. Na razie jednak dotyczy to nielicznych bibliotek, większość pozostała przy dłuższych godzinach otwarcia.**

Jedynie bardzo nieliczne biblioteki otwarte są w niedzielę, dotyczy to tylko ułamka wszystkich bibliotek.

Wykres 16. Biblioteki otwarte w weekendy, 2011 - 2013

06 | Finanse biblioteki

Wydatki z budżetu na biblioteki rosną. Jest to wzrost zarówno w liczbach bezwzględnych jak i przeliczony na jedną bibliotekę. Również po uwzględnieniu inflacji suma przeznaczana z budżetu na jedną bibliotekę rośnie. W przypadku wszystkich bibliotek w Polsce jest to wzrost o 5% od roku 2009. W bibliotekach biorących udział w PRB wzrost ten jest większy – o 13%. Tymczasem w pozostałych gminach wiejskich i w małych miastach urealnione o inflację wydatki na jedną bibliotekę wzrosły o 7% w porównaniu do roku 2009.

Biblioteki biorące udział w programie są więc lepiej finansowane niż podobne biblioteki, które nie biorą w PRB udziału. Nie jest to tylko kwestia ostatnich lat, ale trend widoczny od roku 1995. Wydaje się więc, że biblioteki biorące udział w programie są silniejsze czy lepiej traktowane przez władze samorządowe. Od roku 2009 ich sytuacja się polepsza, wzrost budżetu na jedną bibliotekę jest dynamiczniejszy niż w pozostałych bibliotekach z małych miejscowości.

W dłuższej perspektywie, do roku 2001 zmniejszał się odsetek, jaki biblioteki stanowią w ogólnych wydatkach gminy. Budżety gmin rosły szybciej niż wydatki na biblioteki. W ostatnich latach, tj. od 2010 roku, trend ten ulega jednak odwróceniu i na biblioteki wydawany jest coraz większy odsetek budżetu gminy. W szczególności dotyczy to bibliotek biorących udział w PRB – jest na nie przeznaczany relatywnie duży odsetek budżetu gmin i rośnie on dynamiczniej.

W przeciętnej polskiej bibliotece dotacje organizatora stanowią 91% środków, jakimi dysponują biblioteki. Biblioteki biorące udział w PRB w większym stopniu niż pozostałe biblioteki z terenów wiejskich i małych miejscowości korzystają z dodatkowych środków finansowania. Nie tylko są w lepszej sytuacji finansowej ze względu na szczodrość organizatora,

ale częściej uzupełniają dofinansowanie szukając pieniędzy z innych źródeł.

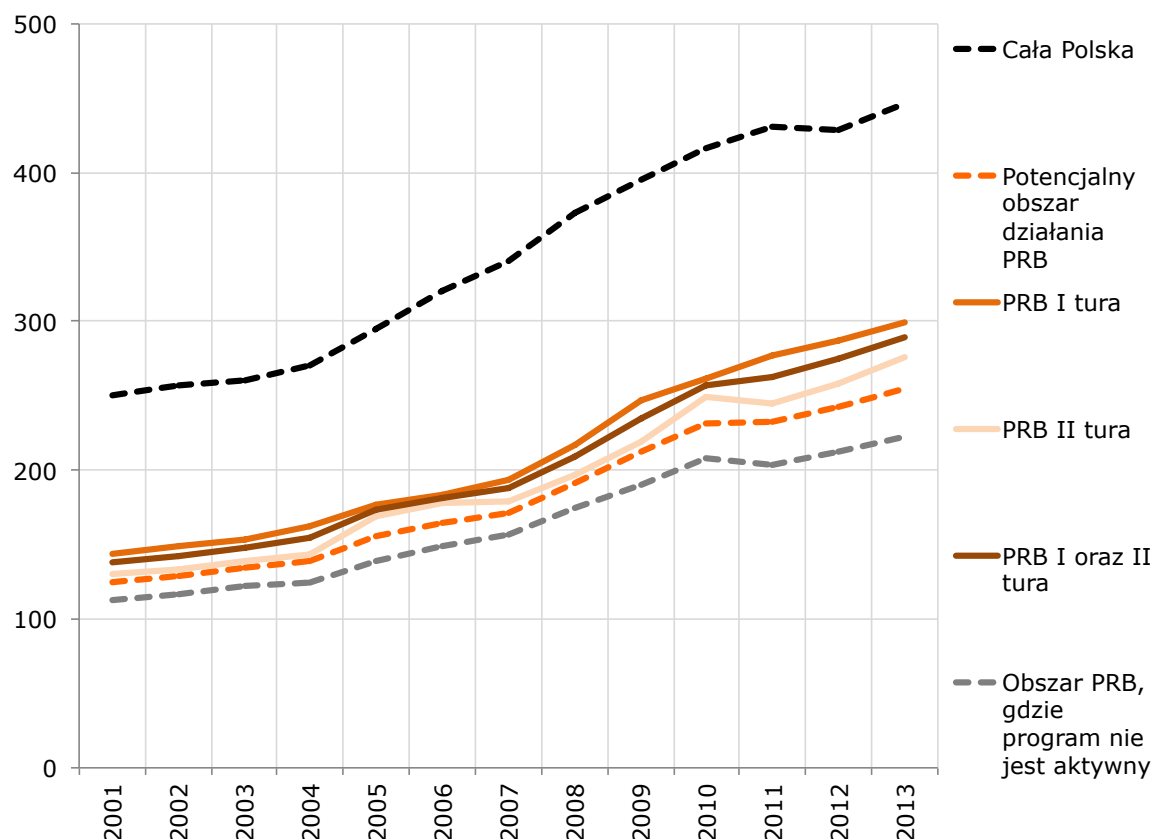
Wydatki z budżetu na biblioteki

Wydatki z gminnych budżetów na biblioteki rosną. W roku 2013 przeciętna gmina wydała na biblioteki 447 tys. zł. W gminach będących w obszarze potencjalnego i faktycznego wpływu PRB (czyli gminach wiejskich i małych gminach miejskich) wydatki te były oczywiście niższe i wynosiły przeciętnie 255,2 tys. zł. Z tego w gminach biorących udział w PRB wydawane jest na biblioteki więcej niż w gminach, gdzie PRB nie jest obecny (odpowiednio 289,8 tys. i 222,6 tys.).

Sumy te **rosną**. W całej Polsce od roku 2009 jest to wzrost o 13%, w gminach biorących udział w PRB o 23%, a w pozostałych małych miastach i w gminach miejsko - wiejskich i wiejskich o 17%. **Można oceniać że, biblioteki uczestniczące w Programie Rozwoju Bibliotek są finansowane lepiej niż biblioteki, które nie przystąpiły do programu, mimo takiej możliwości.**

Tabela 12. Przeciętne wydatki na biblioteki w gminie, zestawienie

Przeciętne wydatki w rozdziale 92116 - Biblioteki				
	2009 w tys. PLN	2013 w tys. PLN	zmiana 2009-2013 w tys. PLN	zmiana 2009-2013 w %
Cała Polska	394,8	447,0	52,2	13%
Potencjalny obszar działania PRB	212,2	255,2	43,0	20%
PRB I tura	246,8	300,0	53,2	22%
PRB II tura	219,4	275,5	56,1	26%
PRB I oraz II tura	235,0	289,8	54,8	23%
Obszar PRB, gdzie program nie jest aktywny	190,7	222,6	31,9	17%

Wykres 17. Przeciętne wydatki na biblioteki w gminie, 2001 - 2013

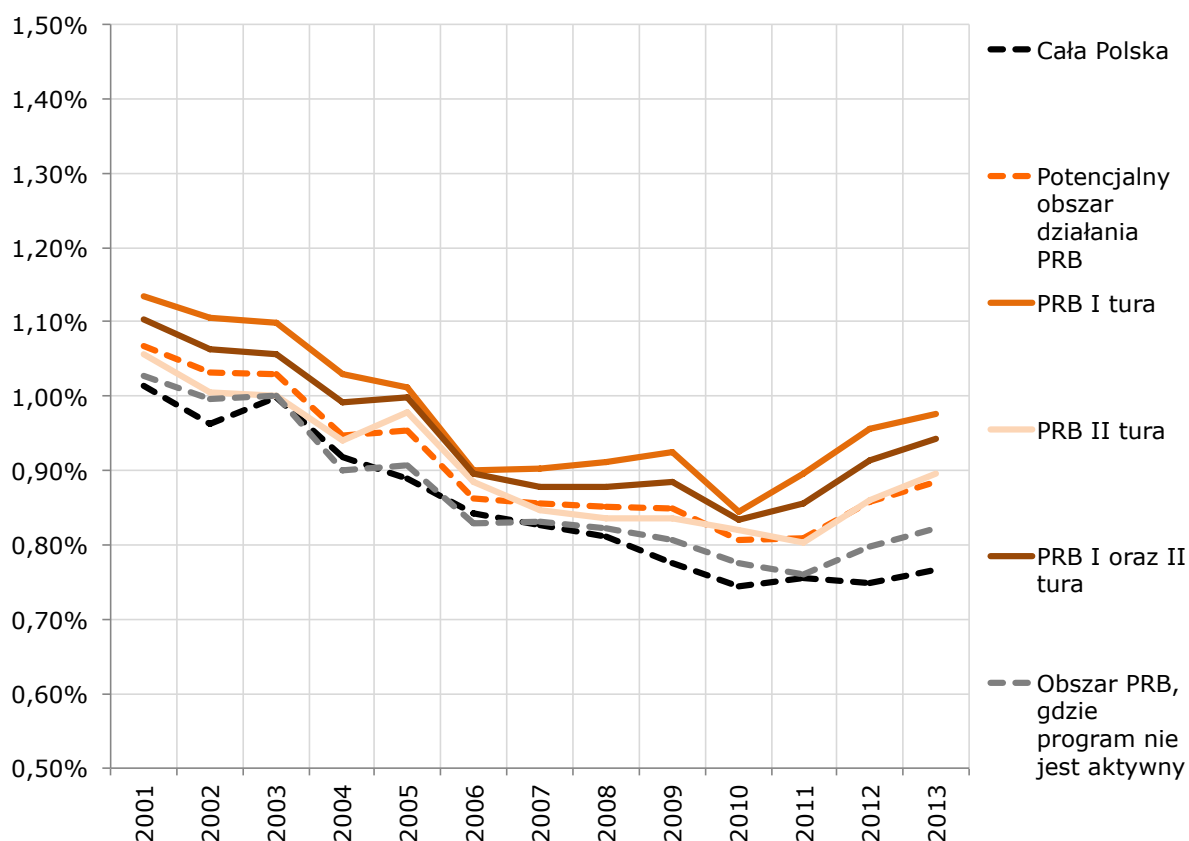
Warto jednak wziąć pod uwagę kilka dodatkowych czynników – wielkość budżetów gmin, liczbę bibliotek oraz inflację.

Wydatki na biblioteki to nieco poniżej 1% wszystkich wydatków gminy w Polsce. Od roku 2001 udział wydatków na biblioteki w wydatkach budżetowych gmin spada, w okresie 2009 – 2013 o 1%. Nie dotyczy to jednak mniejszych miejscowości – w gminach, które wzięły udział w programie, udział budżetu bibliotek w całości wydatków gmin wzrósł o 6% (w gminach niebiorących udziału w programie wzrósł o 1%). Należy jednak pamiętać o spadającej liczbie bibliotek, co może powodować, że na biblioteki potrzebne są coraz mniejsze sumy.

Tabela 13. Wydatki na biblioteki jako odsetek wydatków z budżetu gminy, zestawienie

Wydatki w rozdziale 92116 – Biblioteki jako odsetek* wydatków z budżetu ogółem				
	2009	2013	zmiana 2009-2013 w punktach proc.	zmiana 2009-2013 w %
Cała Polska	0,78%	0,77%	-0,01	-1%
Potencjalny obszar działania PRB	0,85%	0,88%	0,03	4%
PRB I tura	0,92%	0,98%	0,06	7%
PRB II tura	0,84%	0,90%	0,06	7%
PRB I oraz II tura	0,89%	0,94%	0,05	6%
Obszar PRB, gdzie program nie jest aktywny	0,81%	0,82%	0,01	1%

*Ze względu na braki danych oddzielnie zliczone zostały wydatki w rozdziale 92116 – Biblioteki oraz wydatki ogółem. W tabeli prezentowany jest iloraz tych wartości. Przyjęto założenie, że w gminach, dla których brakuje tych informacji, wydatki równe są średnim wydatkom w pozostałych gminach.

Wykres 18. Wydatki na biblioteki jako odsetek wydatków z budżetu gminy, 2001 - 2013

Wielkość wydatków na jedną bibliotekę bowiem rośnie. Ze względu na malejącą liczbę bibliotek jest to wzrost bardziej dynamiczny niż wzrost wydatków na biblioteki w ogóle.

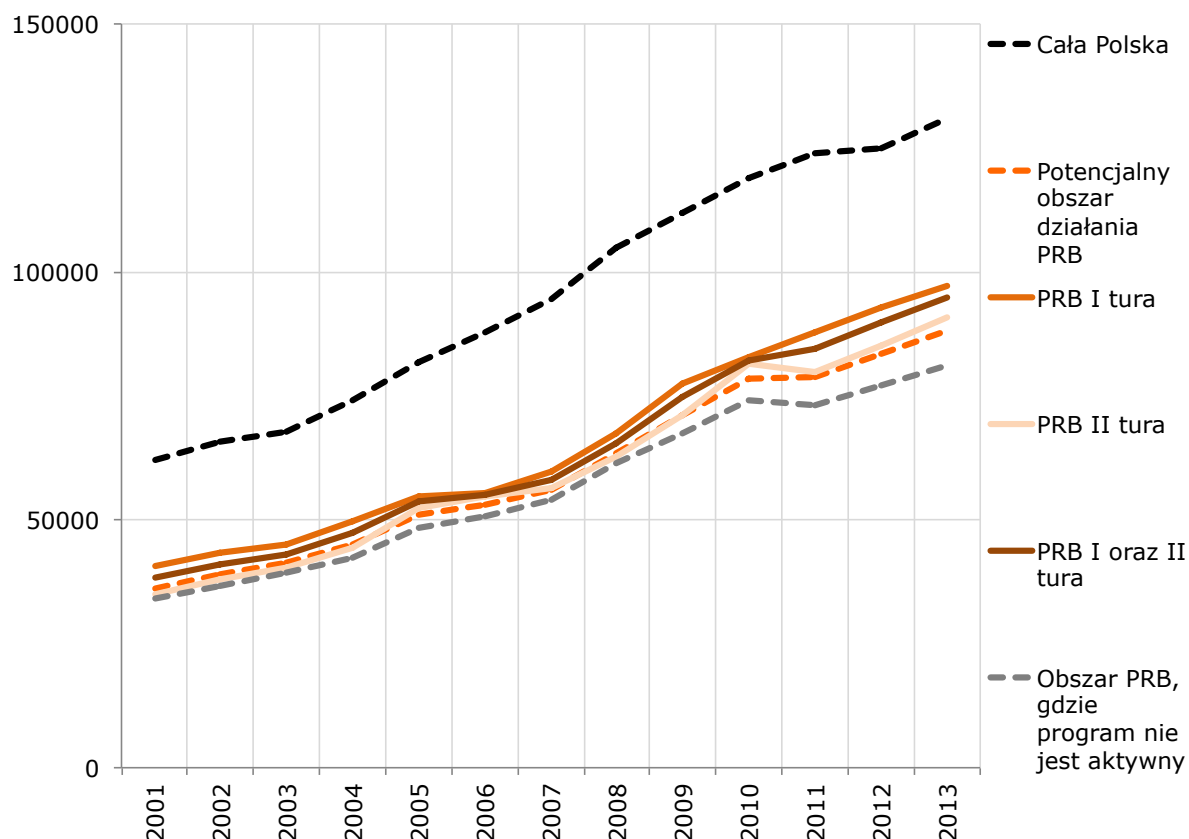
W całej Polsce wydatki na jedną placówkę biblioteczną wyniosły w 2013 roku 131 tys. zł. Wydatki na bibliotekę znajdującą się w małych miastach i na terenach wiejskich wynosiły około dwóch trzecich tej wartości (88,1 tys. zł). Z tego najwięcej na biblioteki wydawane jest w gminach, które przystąpiły do pierwszej tury programu - 93 tys. na jedną placówkę biblioteczną, nieco mniej w gminach, które przystąpiły do drugiej tury programu (97,3 tys.), a najmniej w gminach które nie biorą udziału w programie (81,2 tys.).

Wydatki na biblioteki uczestniczące w PRB rosły nieco szybciej niż na te, które nie biorą w programie udziału - w całej Polsce wzrost wydatków na jedną bibliotekę wyniósł 17%, w bibliotekach biorących udział w PRB 20%, a w pozostałych bibliotekach z małych miast i wsi 15%.

Biblioteki uczestniczące w PRB radzą sobie więc finansowo lepiej niż biblioteki z podobnych miejscowości, ale niebiorące udziału w programie. Co więcej budżet bibliotek rośnie, zarówno w ujęciu całej gminy, jak i przeliczony na jedną bibliotekę. Skorygowaniu może jednak ulec skala tego wzrostu – konieczne jest wzięcie pod uwagę inflacji.

Tabela 14. Wydatki przeliczone na jedną bibliotekę, zestawienie

wydatki w rozdziale 92116 – Biblioteki przeliczone na 1 bibliotekę				
	2009 w tys. PLN	2013 w tys. PLN	zmiana 2009-2013 w tys. PLN	zmiana 2009-2013 w %
Cała Polska	112,0	131,0	19,0	17%
Potencjalny obszar działania PRB	71,1	88,1	12,5	18%
PRB I tura	77,4	97,3	15,5	20%
PRB II tura	71,0	91,0	14,3	20%
PRB I oraz II tura	74,7	94,7	15,1	20%
Obszar PRB, gdzie program nie jest aktywny	67,5	81,2	9,8	15%

Wykres 19. Wydatki przeliczone na jedną bibliotekę, 2001 - 2013

W latach 2009 - 2013 inflacja wyniosła w sumie 12%⁸. Jest więc ona znacznie niższa niż skala wzrostu budżetów bibliotek, zarówno w ujęciu bezwzględnym, jak i przeliczonym na jedną bibliotekę.

W tabeli przedstawiono wydatki na jedną bibliotekę z uwzględnieniem inflacji, odniesione do wydatków na bibliotekę w roku 2009. Urealniony wzrost wydatków na jedną bibliotekę wynosił w okresie 2009 – 2013 aż 5%.

W gminach uczestniczących w PRB urealniony wzrost budżetu na jedną bibliotekę wyniósł w tym okresie 13%. W pozostałych małych gminach niebiorących udziału w PRB wyniósł 7%.

⁸ Dane o inflacji pochodzą ze strony internetowej GUS: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/wskazniki-cen/wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych-pot-inflacja-/roczne-wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych-w-latach-1950-2014/>

Uwzględnienie wskaźnika inflacji pokazuje, że na jedną bibliotekę wydawane są coraz większe środki, a biblioteki należące do PRB co roku najbardziej zwiększają swój budżet.

Tabela 15. Wydatki na jedną bibliotekę z uwzględnieniem inflacji, zestawienie

<i>wydatki w rozdziale 92116 – Biblioteki przeliczone na jedną bibliotekę, z uwzględnieniem inflacji, odniesione do roku 2009</i>		
	2009	2013
Cała Polska	1,00	1,05
Potencjalny obszar działania PRB	1,00	1,11
PRB I tura	1,00	1,12
PRB II tura	1,00	1,14
PRB I oraz II tura	1,00	1,13
Obszar PRB, gdzie program nie jest aktywny	1,00	1,07

Finanse bibliotek w sprawozdaniach bibliotek

Struktura budżetów bibliotek podobna jest we wszystkich gminach⁹.

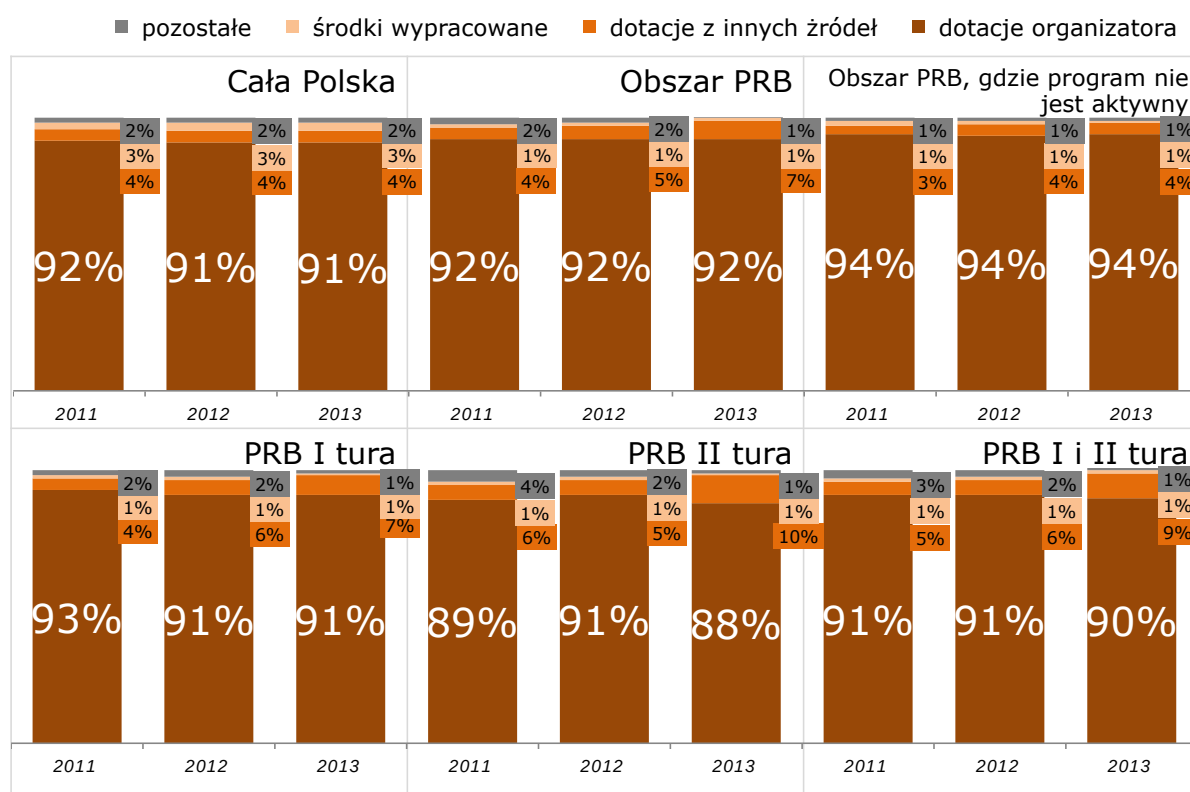
W przeciętnej bibliotece dotacje organizatora stanowią 91% środków, jakimi dysponują biblioteki. Nieco mniej jest w bibliotekach biorących udział w PRB – 90% pochodzi z dotacji organizatora. Dotacje organizatora stanowią większą część budżetu w bibliotekach uprawnionych, ale niebiorących udziału w PRB (94%).

Dotacje z innych źródeł to 4% budżetu wszystkich bibliotek, ale aż 9% w bibliotekach biorących udział w PRB. Środki wypracowane przez bibliotekę to 3% w przypadku wszystkich polskich bibliotek, ale tylko 1% we wszystkich bibliotekach uprawnionych do udziału w PRB. Wreszcie 2%

⁹ Główny Urząd Statystyczny nie zgodził się przekazać kompletu danych na temat budżetów bibliotek (tzn. nie przekazał ich dla gmin gdzie znajduje się jedna lub dwie placówki biblioteczne), argumentując to koniecznością dochowania tajemnicy statystycznej. Uniemożliwia to porównanie wysokości budżetów z dwóch źródeł, a także każe z ostrożnością traktować dane o strukturze budżetów bibliotek.

budżetu we wszystkich bibliotekach to „pozostałe” środki. Podobnie jest w bibliotekach PRB, ale jest to tylko 1% budżetu bibliotek uprawnionych, ale niebiorących udziału w PRB.

Wykres 20. Struktura budżetu bibliotek według deklaracji bibliotek, 2011 - 2013

Mając więc zastrzeżenia, co do jakości raportowanych danych, można oceniać, że **biblioteki biorące udział w PRB w większym stopniu korzystają z dodatkowych środków finansowania. Nie tylko są w lepszej sytuacji finansowej ze względu na szczodrość organizatora, ale uzupełniają dofinansowanie szukając pieniędzy z innych źródeł. Radzą sobie pod tym względem lepiej niż inne biblioteki z małych miast i terenów wiejskich oraz lepiej niż biblioteki z większych miast.**

07 | Zbiory biblioteki

Łączna liczba książek dostępnych w bibliotekach spada. Jest to jednak skutek spadającej liczby bibliotek, w przeliczeniu na jedną bibliotekę księgozbiór w latach 2009 – 2013 jest w miarę stabilny. Niestety spadająca liczba książek będących do dyspozycji czytelników oznacza pogarszającą się dostępność książek, szczególnie na obszarze uprawnionym do udziału w PRB. Nie widać, aby biblioteki uczestniczące w PRB były odporniejsze na to zjawisko.

Wydatki bibliotek na zbiory biblioteczne rosną, w latach 2009 - 2013 rosły szybciej niż inflacja (głównie dzięki wzrostowi wydatków w roku 2013). Szczególnie mocno wydatki na zbiory rosną w bibliotekach uprawnionych do PRB, ale niebiorących udziału w programie. W bibliotekach uczestniczących w PRB wzrost wydatków na zbiory także jest większy niż średnia dla całej Polski.

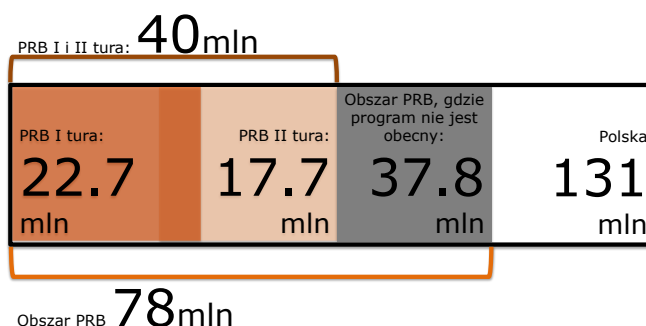
Większość wydatków to koszty zakupu książek, które stanowią w przeciętnej bibliotece 83% wydatków na materiały biblioteczne. Kolejne 12% stanowiły wydatki na prenumeratę. Zakup innych materiałów nieelektronicznych stanowił 3% wydatków. Wydatki na zbiory elektroniczne wartościowo są marginalne w porównaniu do zbiorów tradycyjnych.

Biblioteki PRB, pod względem odsetka bibliotek kupujących materiały inne niż książki i czasopisma, są w tej chwili na poziomie przeciętnej polskiej biblioteki. Mają oczywiście do dyspozycji mniejsze środki, a ponadto chętnie sięgają po zbiory w niestandardowych formatach. Zwraca uwagę szczególnie zakup materiałów elektronicznych, co świadczyć może o otwarciu bibliotek PRB na technologie jako takie.

Księgozbiór

W bibliotekach w 2013 roku **Wykres 21. Zbiory bibliotek w Polsce w roku 2013**

znajdowało się 131 mln woluminów. Z tego w gminach, które znajdują się w obszarze potencjalnego działania PRB znajdowało się 78 mln woluminów (czyli 59%

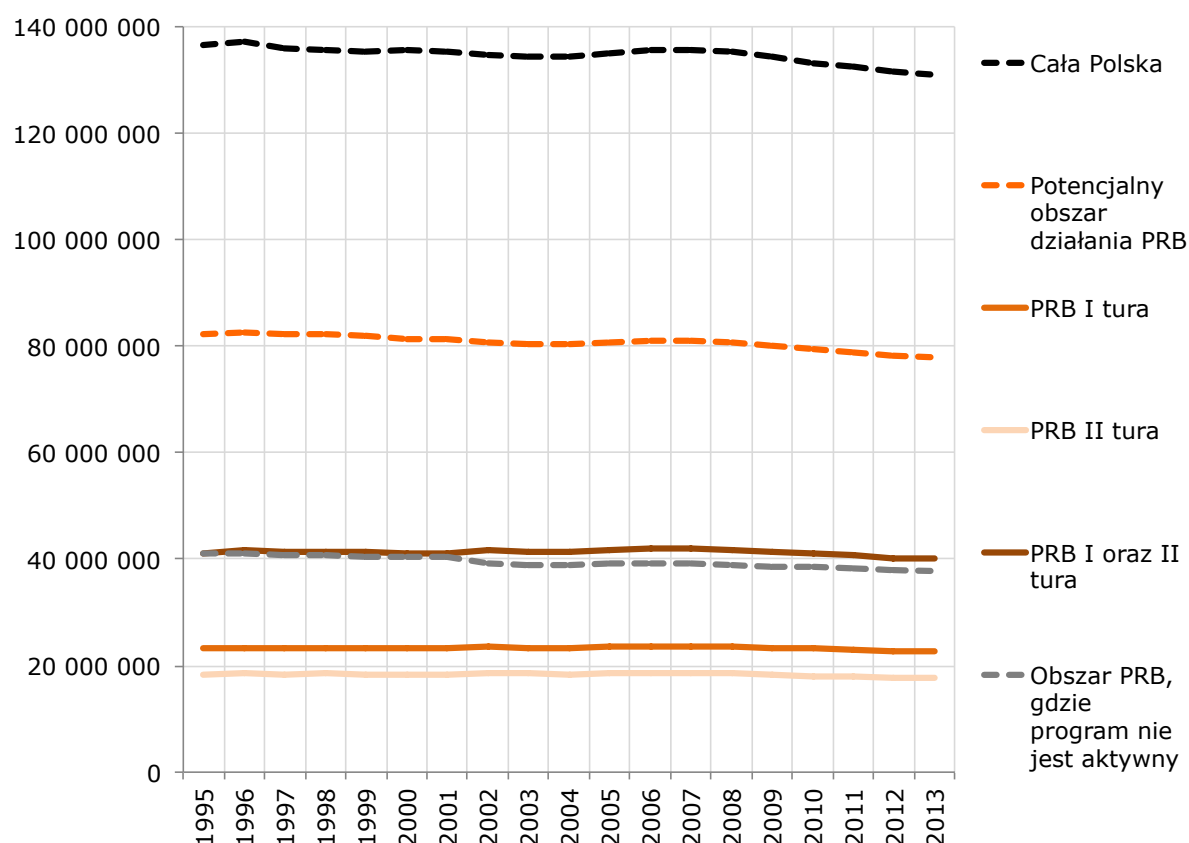

wszystkich). 40 mln woluminów znajduje się w gminach, które biorą udział w programie.

Między rokiem 2009 a 2013 liczba woluminów spadła w całej Polsce o 2,5%, jednak w gminach biorących udział w Programie Rozwoju Bibliotek spadek ten był nieco większy, o 3,2%.

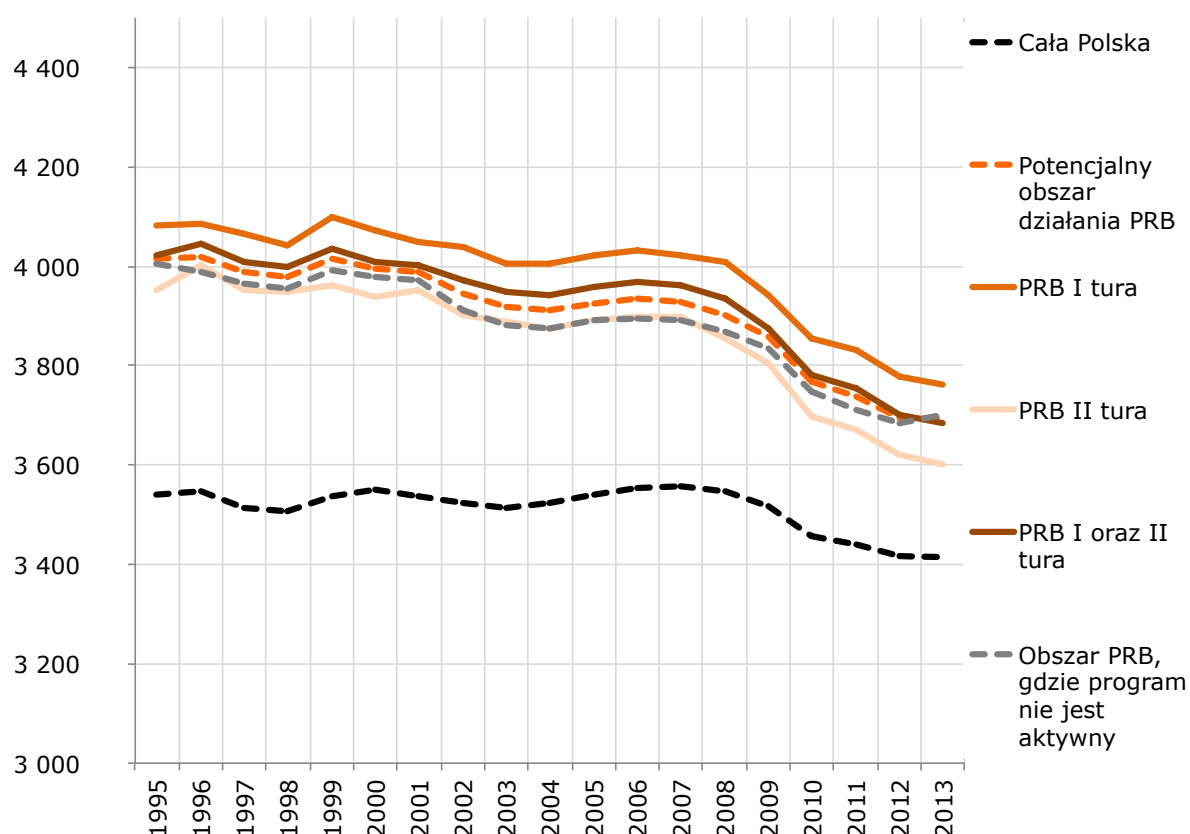
Tabela 16. Księgozbiór, zestawienie

Księgozbiór				
	2009 w tys.	2013 w tys.	Zmiana 2009-2013 w tys.	Zmiana 2009-2013 w %
Cała Polska	134 268	130 977	-3 291	-2,5%
Potencjalny obszar działania PRB	80 010	77 802	-2 208	-2,8%
PRB I tura	23 374	22 710	-664	-2,8%
PRB II tura	18 389	17 724	-665	-3,6%
PRB I oraz II tura	41 392	40 066	-1 326	-3,2%
Obszar PRB, gdzie program nie jest aktywny	38 658	37 769	-889	-2,3%

Wykres 22. Księgozbiór, 1995 - 2013

Spadek liczby woluminów sam w sobie jest nieprzyjemną wiadomością, jednak nie sposób ocenić go nie biorąc pod uwagę liczby mieszkańców na danym obszarze, a także liczby działających bibliotek.

W całej Polsce liczba książek na 1000 mieszkańców spadła w latach 2009 - 2013 o 2,9%. Spadek ten jest gwałtowniejszy w gminach należących do całego potencjalnego obszaru działania Programu Rozwoju Bibliotek – od roku 2009 liczba książek na 1000 mieszkańców spadła o 4,2%. Spadek ten był też szybki w gminach biorących udział w PRB (o 4,9%).

Wykres 23. Księgozbiór na 1000 mieszkańców, 1995 - 2013

W gminach z obszaru potencjalnego i faktycznego działania PRB liczba mieszkańców rośnie jednak szybciej niż we wszystkich gminach w Polsce. Zjawisko to nakłada się na spadek liczby woluminów.

Należy to więc interpretować jako **pogarszającą się dostępność książek, szczególnie na obszarze uprawnionym do udziału w PRB. Nie widać także, aby biblioteki uczestniczące w PRB były odporniejsze na to zjawisko**. Niekoniecznie jest to jednak związane ze zmniejszaniem się księgozbioru konkretnych bibliotek.

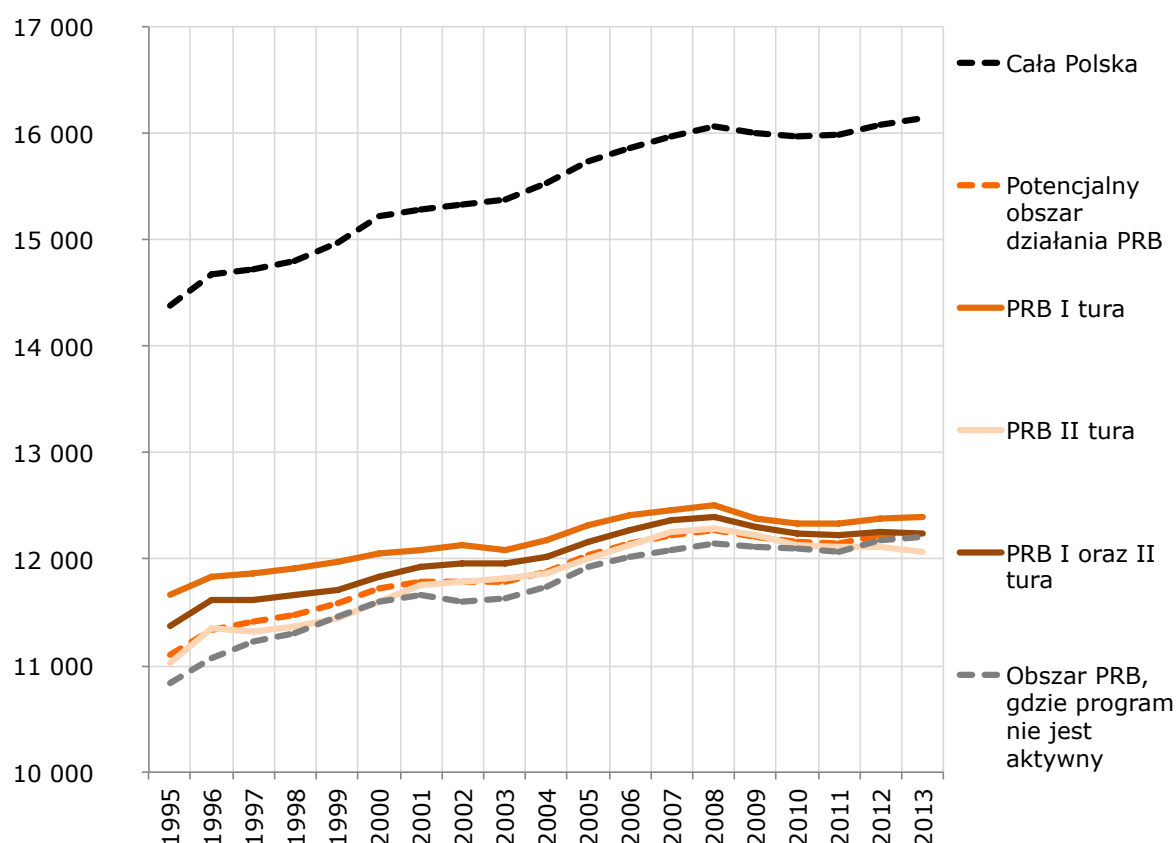
Tabela 17. Księgozbiór na 1000 mieszkańców, zestawienie

Księgozbiór na 1000 mieszkańców				
	2009	2013	<i>zmiana 2009-2013</i>	<i>zmiana 2009-2013 w %</i>
Cała Polska	3 518	3 415	-103	-2,9%
Potencjalny obszar działania PRB	3 857	3 695	-163	-4,2%
PRB I tura	3 943	3 762	-181	-4,6%
PRB II tura	3 804	3 601	-202	-5,3%
PRB I oraz II tura	3 875	3 684	-191	-4,9%
Obszar PRB, gdzie program nie jest aktywny	3 835	3 701	-134	-3,5%

Zmniejszającemu się księgozbiorowi towarzyszy spadek liczby bibliotek. Dlatego **w przeliczeniu na jedną bibliotekę księgozbiór bibliotek w latach 2009 – 2013 jest w miarę stabilny.** W latach 2009 – 2013 w przeciętnej bibliotece w Polsce księgozbiór zwiększał się o 147 książek, a w bibliotekach będących w obszarze potencjalnego działania PRB, księgozbiór przeciętnie zwiększał się o 23 książki. Spadek liczby książek dotknął jednak biblioteki uczestniczące w PRB. W tych, które brały udział w pierwszej turze programu, przeciętny księgozbiór zwiększył się co prawda o 16 książek, ale w tych, które uczestniczyły w drugiej turze zmniejszył się o 154 książki. Może to jednak być jednorazowe zjawisko, w dłuższej perspektywie księgozbiór przypadający na jedną bibliotekę jest raczej stabilny.

Tabela 18. Księgozbiór na jedną placówkę biblioteczną, zestawienie

Księgozbiór na jedną placówkę biblioteczną				
	2009	2013	<i>zmiana 2009-2013</i>	<i>zmiana 2009-2013 w %</i>
Cała Polska	16 000	16 146	147	0,9%
Potencjalny obszar działania PRB	12 206	12 229	23	0,2%
PRB I tura	12 387	12 403	16	0,1%
PRB II tura	12 219	12 065	-154	-1,3%
PRB I oraz II tura	12 301	12 245	-56	-0,5%
Obszar PRB, gdzie program nie jest aktywny	12 111	12 215	104	0,9%

Wykres 24. Księgozbiór na jedną placówkę biblioteczną, 1995 - 2013

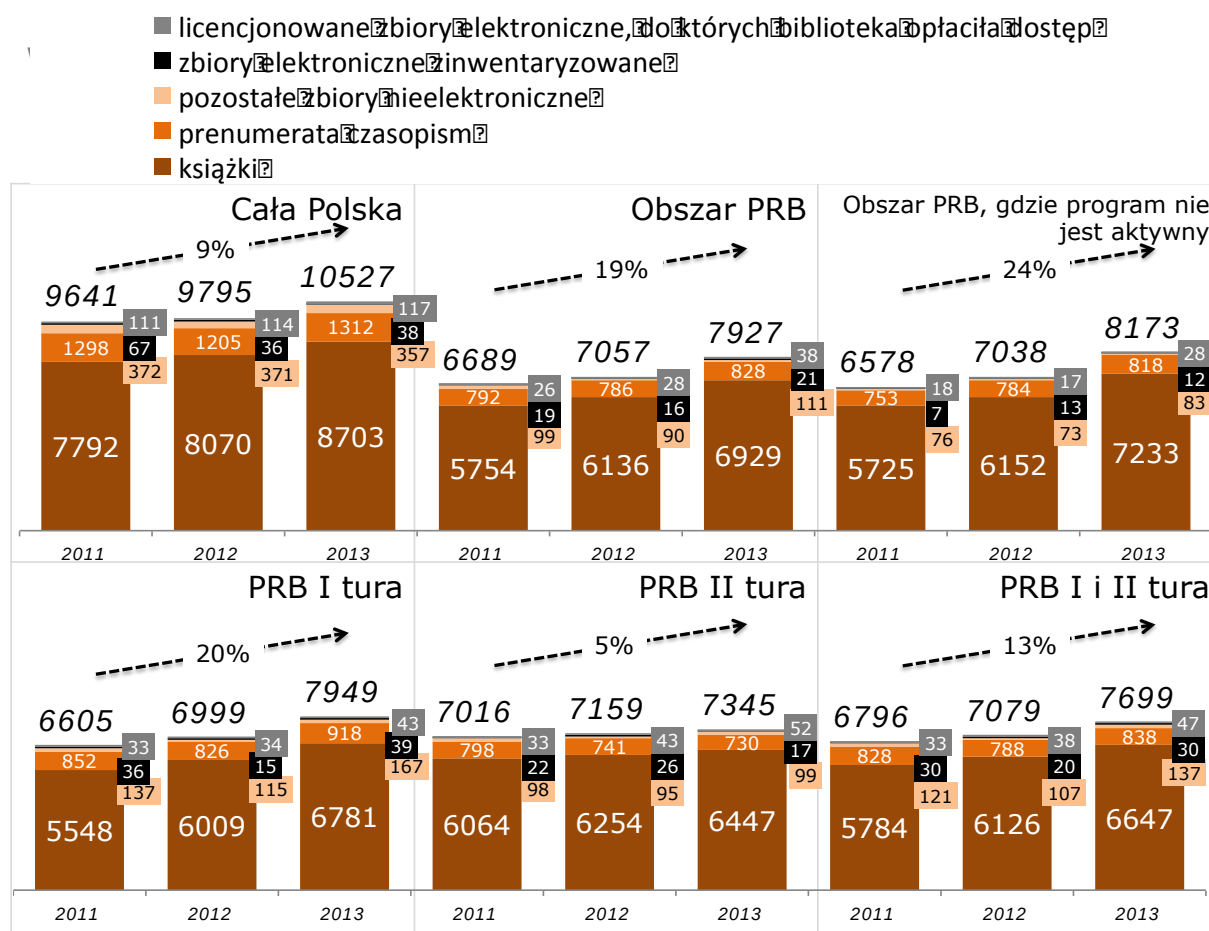
Wydatki na materiały biblioteczne

Przeciętna biblioteka wydaje rocznie ponad 10 tys. złotych na materiały biblioteczne. Suma ta wzrosła od roku 2011 o 9%, czyli **powyżej** inflacji (wynosiła w tym okresie 4,6%)¹⁰. Biblioteki uprawnione do korzystania z PRB wydawały na materiały biblioteczne mniej więcej 75% tej sumy, ale wzrosła ona od 2011 roku o 19%. Spośród nich nieco więcej wydają

¹⁰ Podawane przez GUS dane na temat wydatków na materiały biblioteczne zawierają kilka wartości, które wydały się być błędne. Dane dla kilku gmin były w 2012 roku mniej więcej 1000 razy niższe niż w 2011 roku – założono, że podane zostały tylko pełne tysiące. Przyjęto także zasadę, że suma wydatków nie powinna być wyższa niż deklarowany budżet biblioteki. W sumie w obliczeniach pominięto wartości dla 24 gmin w 2011 roku i dla 22 w 2012 roku, a dla 29 gmin zmieniono wartości za rok 2012. Błędów takich było znacznie mniej w danych za rok 2013. W obliczeniach pominięto biblioteki, które nie podały żadnych wartości wydatków. Innymi słowy – założono, że takie biblioteki wydawały na materiały biblioteczne średnio tyle, co pozostałe biblioteki.

biblioteki biorące udział w PRB, choć wydatki w nich wzrosły aż o 13%. Tymczasem w bibliotekach uprawnionych, ale niebiorących udziału w PRB, wzrosły one o 24% i są już wyższe niż w bibliotekach uczestniczących w PRB.

Wykres 25. Wydatki na materiały biblioteczne, 2011 - 2013

Większość wydatków to koszty zakupu książek, które stanowiły w przeciętnej bibliotece 83% wydatków na materiały biblioteczne. Kolejne 12% to wydatki na prenumeratę. Zakup innych materiałów nieelektronicznych stanowił 3% wydatków.

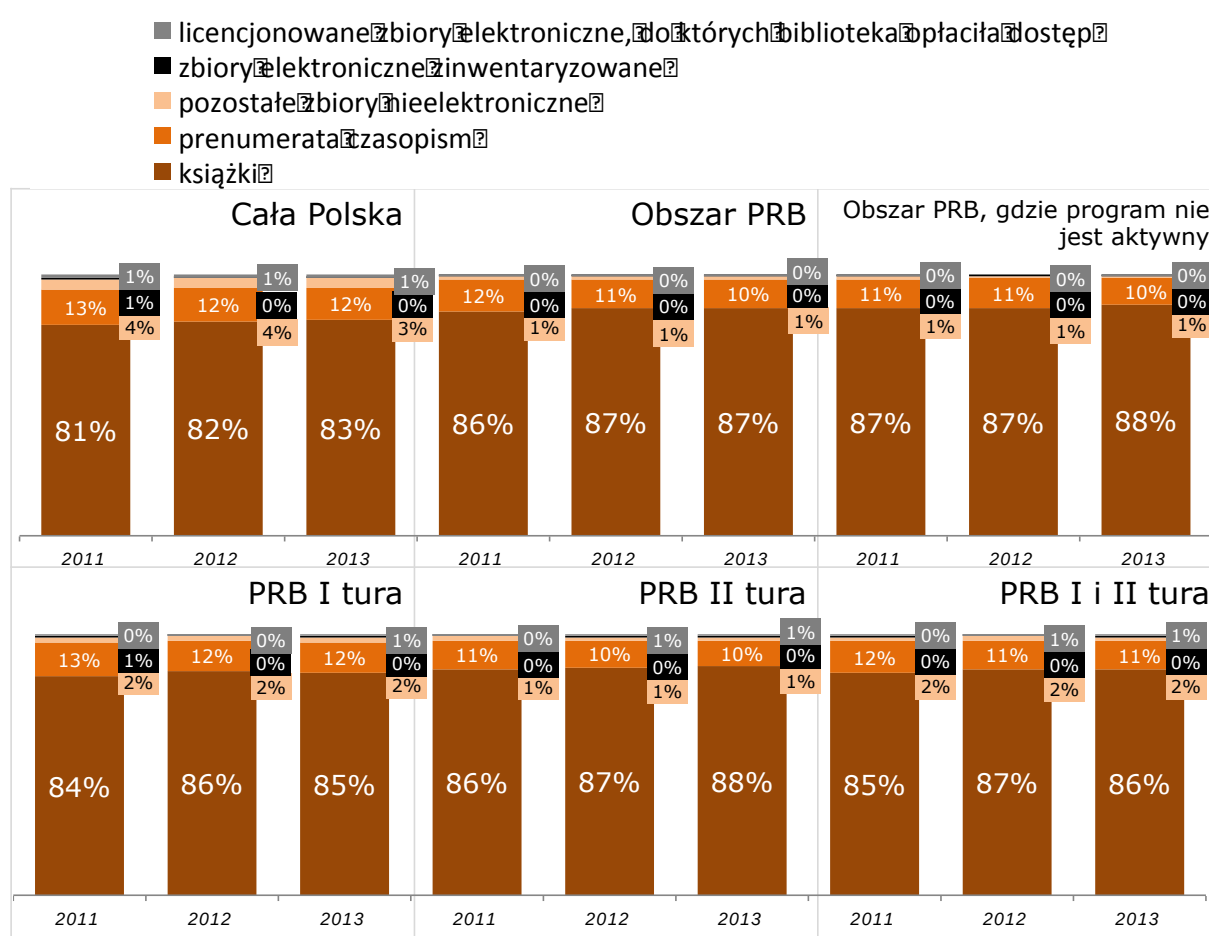
Wydatki na zbiory elektroniczne są w porównaniu do zbiorów tradycyjnych marginalne – poniżej 1% kosztowały zbiory elektroniczne, a około 1% dostęp do licencjonowanych zbiorów elektronicznych.

W bibliotekach będących w obszarze uprawnionym do udziału w PRB wydatki na książki stanowią 87% wydatków na materiały biblioteczne,

a wydatki na prenumeratę 10%. Wydatki na pozostałe materiały nieelektroniczne biblioteczne to jedynie 1% wydatków, a koszt materiałów elektronicznych, zarówno inwentaryzowanych jak i dostępu, jest poniżej 1%.

Struktura tych wydatków nie podlega jakimś radykalnym zmianom, ale można zauważyć, że spada udział wydatków na prenumeratę czasopism, co jest spójne z ogólnym kryzysem prasy papierowej.

Wykres 26. Struktura wydatków na materiały biblioteczne, 2011 - 2013

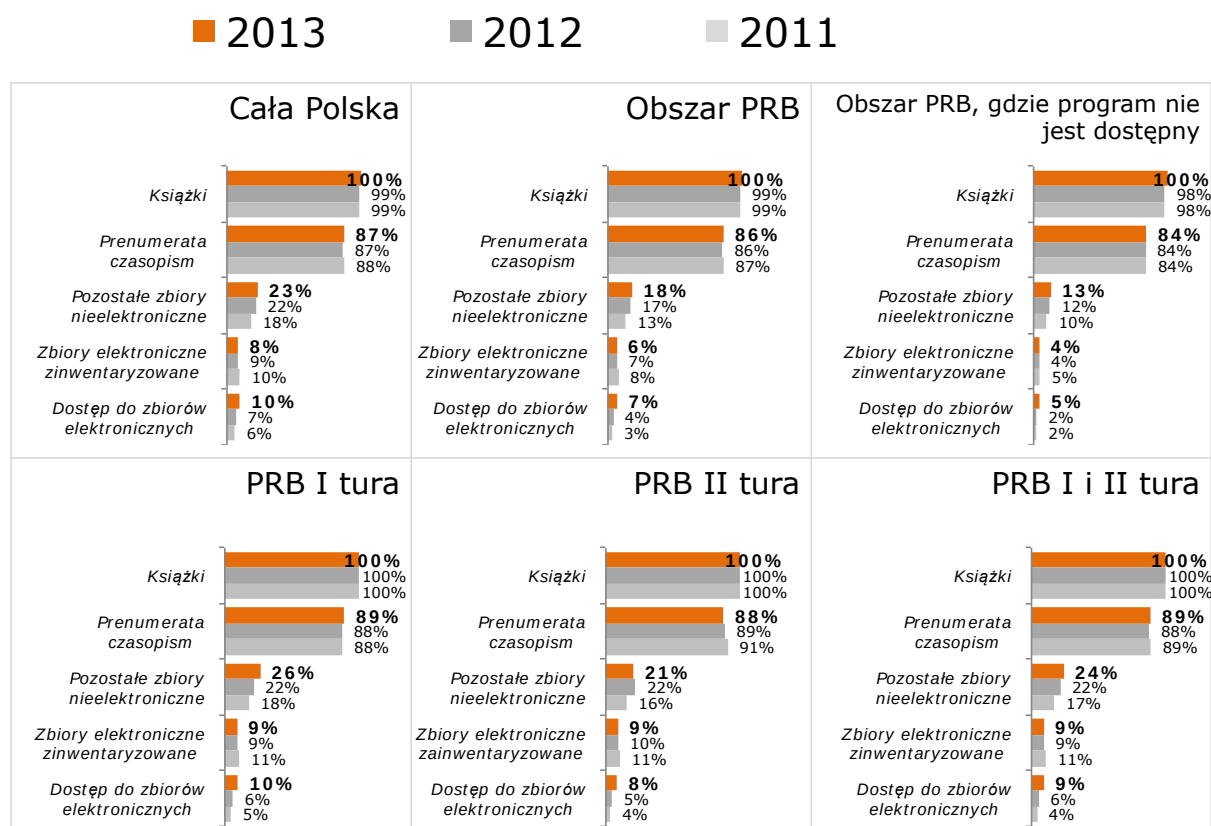

Różnice między bibliotekami PRB i pozostałymi bibliotekami z małych miast i terenów wiejskich widać w wartościach bezwzględnych wydatków - biblioteki PRB wydają więcej na materiały elektroniczne, zarówno inwentaryzowane, jak i na dostęp oraz na materiały nieelektroniczne inne niż książki oraz prenumeratę. Co więcej, na takie wydatki biblioteki PRB są znacznie bardziej otwarte - aż 24% zadeklarowało choć minimalne

wydatki na zbiory nielektroniczne inne niż książki i prenumeratę czasopism, podczas gdy w gminach niebiorących udziału w PRB takie materiały kupiło tylko 13% bibliotek. Podobnie jest ze zbiorami elektronicznymi – zarówno zbiory inwentaryzowane, jak i licencje dostępu kupowało 9% bibliotek PRB. Dla bibliotek z obszaru uprawnionego do PRB, ale niebiorących udziału w programie, jest to odpowiednio 4% i 5%.

Pod względem odsetka bibliotek kupujących materiały inne niż książki i czasopisma, biblioteki PRB dogoniły – albo nawet przegoniły – przeciętną polską bibliotekę. Mają oczywiście do dyspozycji mniejsze środki, ale **chętnie sięgają po zbiory w niestandardowych formatach.** Zwraca uwagę szczególnie zakup materiałów elektronicznych, co świadczyć może o otwarciu bibliotek PRB na nowe technologie.

Wykres 27. Biblioteki kupujące dany rodzaj materiałów bibliotecznych, 2011 - 2013

08 | Komputery w bibliotece

Między rokiem 2009 a 2013 liczba komputerów w bibliotekach zwiększyła się znacząco. Zmiana liczby komputerów (w szczególności podłączonych do internetu i dostępnych dla czytelników) jest wyraźnie najdynamiczniejsza w bibliotekach biorących udział w PRB – w bibliotekach pierwszej tury PRB liczba komputerów podłączonych do internetu, które są dostępne dla czytelników wzrosła o 77%, w bibliotekach z drugiej tury o 65%. W pozostałych gminach wiejskich, miejsko – wiejskich oraz małych miastach liczba takich komputerów wzrosła o 36%, a w całej Polsce o 46%.

Ze względu na spadającą liczbę bibliotek oraz spadającą liczbę zarejestrowanych czytelników, wskaźnik komputerów z dostępem do internetu dostępnych dla czytelników, na 1000 czytelników wzrósł jeszcze dynamiczniej.

Biblioteki związane z PRB częściej umożliwiają także korzystanie z własnego sprzętu, jak również dostęp do internetu przez sieć WiFi lub dostęp do gniazda internetowego. Częściej pozwalają nawet na skorzystanie z gniazdka elektrycznego, co nie jest oczywiście kwestią różnic technologicznych. To raczej odbicie innego klimatu i otwartości na technologie w bibliotekach PRB.

Liczba komputerów

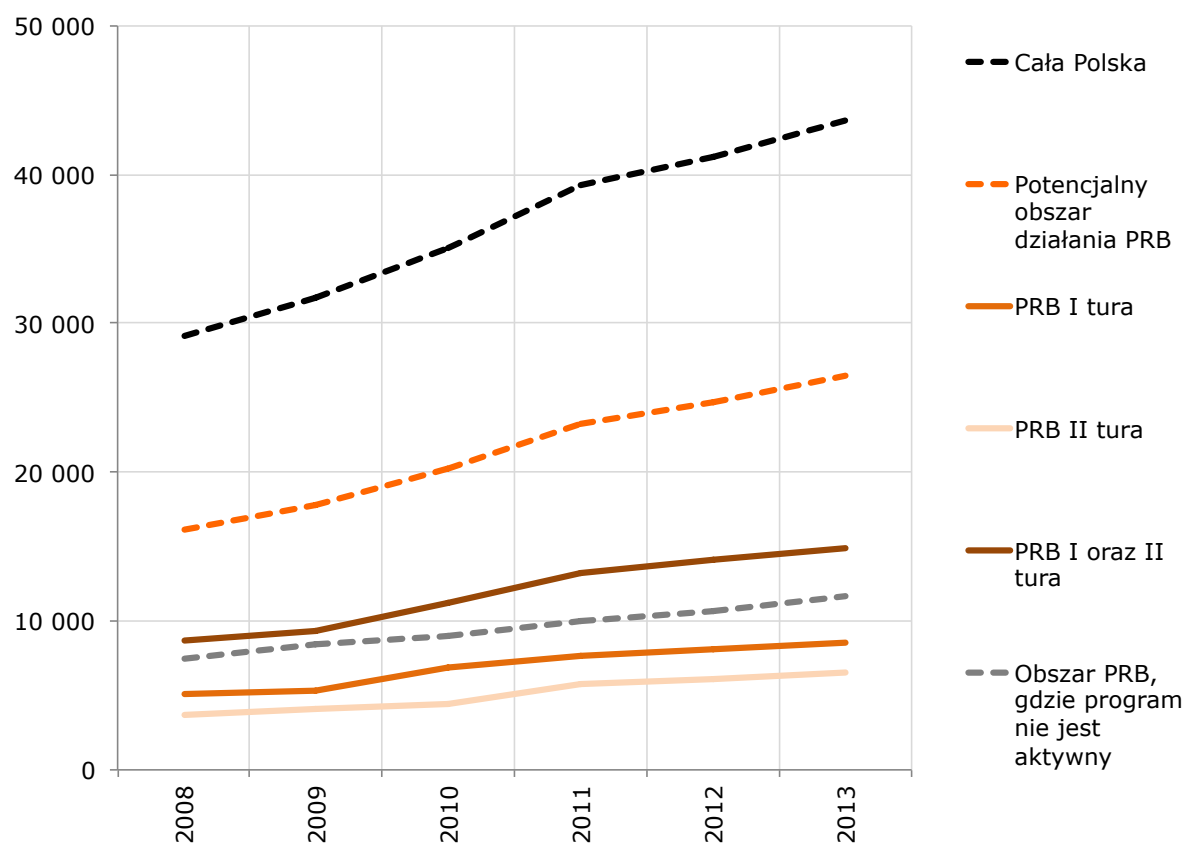
Liczba komputerów w bibliotekach znacząco zwiększyła się w okresie 2009 – 2013. W całej Polsce liczba komputerów ogółem (a więc również tych używanych przez obsługę biblioteki, nieodstępnych dla czytelników) wzrosła o 37%. W gminach, które brały udział

w programie wzrost ten jest zdecydowanie gwałtowniejszy – w bibliotekach uczestniczących w pierwszej turze programu liczba komputerów zwiększyła się o 61%, a w gminach biorących udział w drugiej turze o 58%. Tymczasem w bibliotekach z potencjalnego obszaru PRB, które nie wzięły w nim udziału, liczba komputerów ogółem wzrosła tylko o 38%.

Tabela 19. Komputery w bibliotece ogółem, zestawienie

Komputery w bibliotece ogółem				
	2009	2013	zmiana 2009-2013	zmiana 2009-2013 w %
Cała Polska	31780	43690	11 910	37%
Potencjalny obszar działania PRB	17772	26513	8 741	49%
PRB I tura	5294	8517	3 223	61%
PRB II tura	4129	6504	2 375	58%
PRB I oraz II tura	9378	14899	5 521	59%
Obszar PRB, gdzie program nie jest aktywny	8406	11627	3 221	38%

Wykres 28. Komputery w bibliotece ogółem, 2008 - 2013

Dla czytelników wszystkich bibliotek w Polsce dostępnych jest prawie 25 tysięcy komputerów. Ta liczba wzrosła o ponad 40% w stosunku do roku 2009 (a więc nieco szybciej niż liczba komputerów w ogóle). W przypadku gmin biorących udział w PRB dynamika tego wzrostu jest oczywiście jeszcze większa - w gminach z pierwszej tury programu liczba komputerów dostępnych dla czytelników zwiększyła się aż o 70%, a w tych biorących udział w drugiej turze o 58%. Szczególnie w bibliotekach z pierwszej tury programu widać, że nowe komputery są częściej dostępne dla czytelników.

Tymczasem liczba komputerów dostępnych dla czytelników w bibliotekach, gdzie program nie jest aktywny, wzrosła tylko o 33%, a więc wolniej niż wzrost liczby komputerów w ogóle. W 2009 roku w tych bibliotekach 67% komputerów było dostępnych dla czytelników, a w roku 2013 tylko 64%.

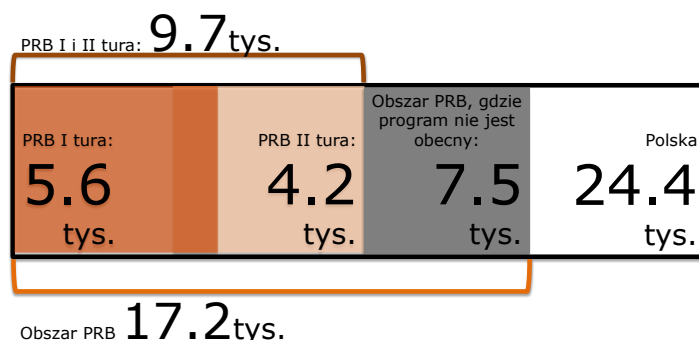
Dane potwierdzają więc wpływ PRB na liczbę komputerów dostępnych dla mieszkańców.

Tabela 20. Komputery w bibliotece dostępne dla czytelników, zestawienie

Komputery w bibliotece dostępne dla czytelników				
	2009	2013	zmiana 2009-2013	zmiana 2009-2013 w %
Cała Polska	17338	24428	7 090	41%
Potencjalny obszar działania PRB	11550	17171	5 621	49%
PRB I tura	3273	5555	2 282	70%
PRB II tura	2667	4218	1 551	58%
PRB I oraz II tura	5913	9687	3 774	64%
Obszar PRB, gdzie program nie jest aktywny	5643	7491	1 848	33%

Ponad 95% komputerów dostępnych dla osób, które korzystają z biblioteki, jest podłączonych do internetu. W gminach biorących udział w Programie Rozwoju Bibliotek jest to aż 98% (zarówno w gminach biorących udział w pierwszej,

Wykres 29. Komputery podłączone do Internetu dostępne dla czytelników

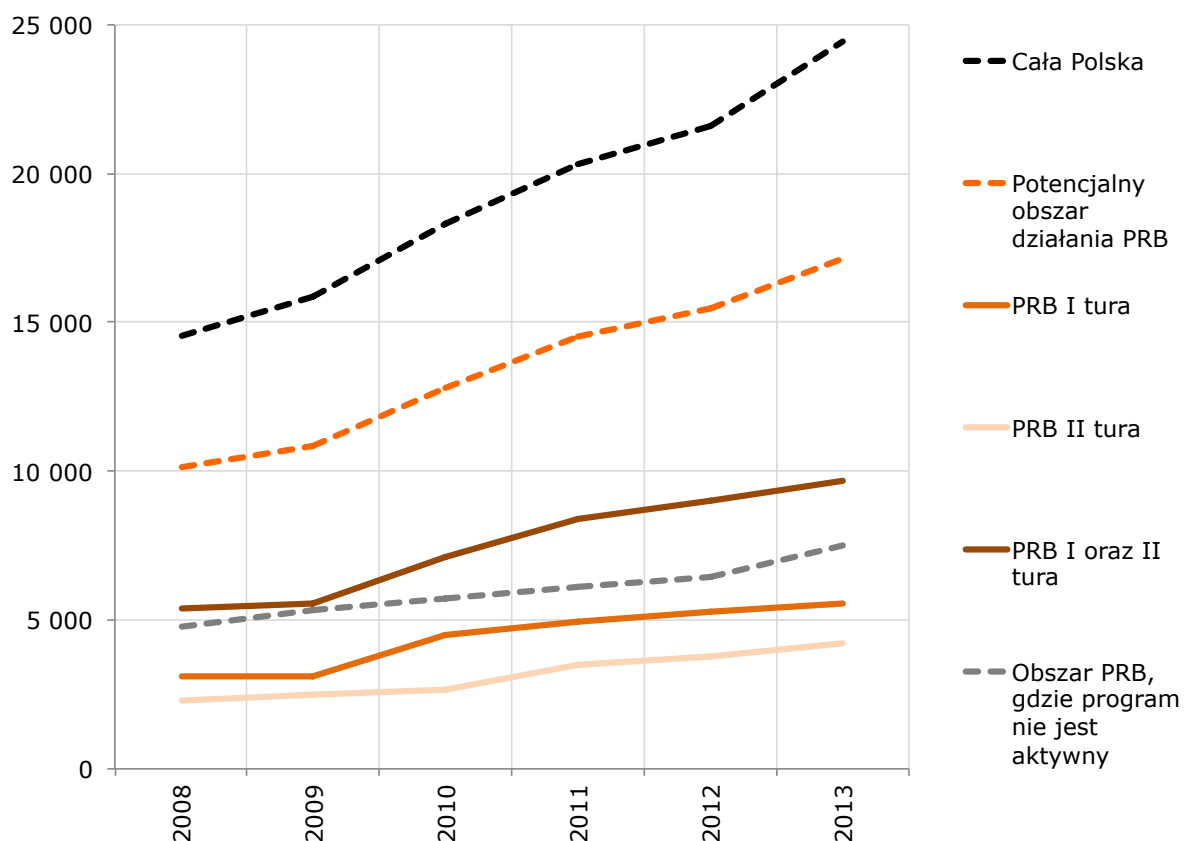
jak i w drugiej turze programu). W całej Polsce było to w roku 2013 ponad 23 tysiące komputerów. Z tego 9,5 tysiąca znajdowało się w gminach, które brały udział w programie – niespełna 5,5 tysiąca w gminach uczestniczących w pierwszej turze i ponad 4 tysiące w gminach, które brały udział w drugiej turze programu.

Liczba ta wzrosła od 2009 roku we wszystkich bibliotekach w Polsce o 46%. W gminach biorących udział w programie wzrost ten był niemal dwukrotnie szybszy – o 77% w gminach biorących udział w pierwszej turze i o 65% w gminach biorących udział w drugiej turze. W tym czasie w gminach znajdujących się w obszarze działania PRB, ale niebiorących w nim udziału, liczba komputerów podłączonych do internetu wzrosła tylko o 36%. **Wsparcie PRB przekłada się więc na dwukrotnie szybszy wzrost liczby komputerów.**

Dynamika przyrostu liczby komputerów w gminach PRB jest wyraźnie wyższa od dynamiki przyrostu liczby komputerów we wszystkich bibliotekach, szczególnie gdy chodzi o komputery dostępne do czytelnika, i jeszcze wyraźniejsza, gdy chodzi o komputery dostępne dla czytelników podłączone do internetu. **W bibliotekach biorących udział w PRB największą korzyść ze wzrostu liczby komputerów mają więc czytelnicy, nie tylko personel biblioteki.**

Tabela 21. Komputery podłączone do Internetu, dostępne dla czytelników, zestawienie

Komputery podłączone do Internetu, dostępne dla czytelników				
	2009	2013	zmiana 2009-2013	zmiana 2009-2013 w %
Cała Polska	15881	23193	7 312	46%
Potencjalny obszar działania PRB	10875	16737	5 862	54%
PRB I tura	3091	5457	2 366	77%
PRB II tura	2505	4131	1 626	65%
PRB I oraz II tura	5569	9502	3 933	71%
Obszar PRB, gdzie program nie jest aktywny	5307	7240	1 933	36%

Wykres 30. Komputery w bibliotece dostępne dla czytelników, podłączone do internetu, 2008 - 2013

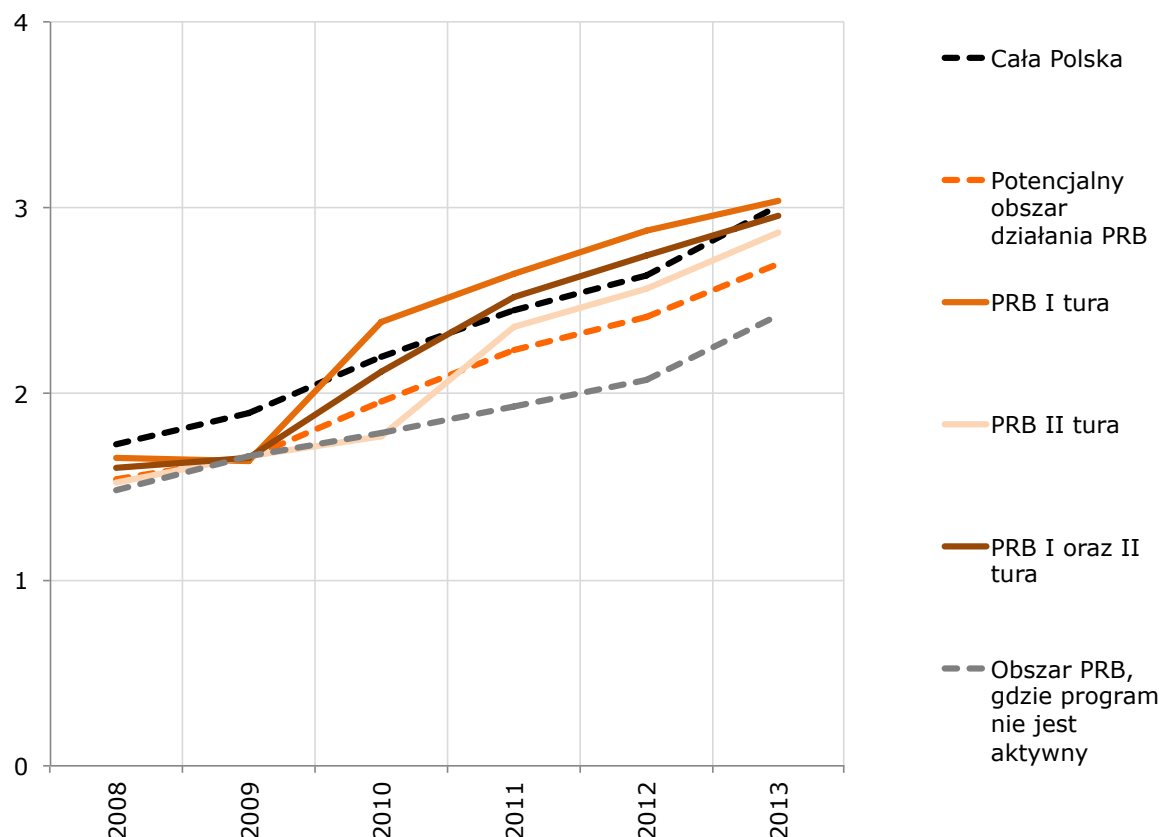
Jak zaznaczono wcześniej, z roku na rok zmienia się zarówno liczba bibliotek, jak i liczba czytelników. Informacje o liczbie komputerów należy więc uzupełnić o wskaźniki przeliczone zarówno na placówkę biblioteczną, jak i na czytelnika.

Na jedną placówkę biblioteczną w Polsce przypada przeciętnie 2,9 komputera podłączonego do internetu, dostępnego dla czytelników. W stosunku do roku 2009 jest to wzrost o 51%. W gminach biorących udział w Programie Rozwoju Bibliotek na jedną placówkę przypada przeciętnie 2,9 takiego komputera - w stosunku do roku 2009 jest to wzrost o 75%. W tym czasie przeciętna liczba komputerów w gminach z potencjalnego obszaru PRB, ale niebiorących udziału w programie, wzrosła o 41%, do poziomu 2,3 komputera na placówkę biblioteczną. **PRB jest więc przyczyną dwukrotnie szybszego wzrostu liczby komputerów dostępnych dla czytelników.**

Tabela 22. Komputery w przeciętnej placówce biblioteczej, zestawienie

	<i>komputery użytkowane w bibliotece ogółem na jedną bibliotekę</i>				<i>komputery użytkowane w bibliotece <u>dostępne dla czytelników</u> na jedną bibliotekę</i>				<i>komputery <u>podłączone do Internetu dostępne dla czytelników</u> na jedną bibliotekę</i>			
	2009	2013	zmiana	zmiana w %	2009	2013	zmiana	zmiana w %	2009	2013	zmiana	zmiana w %
Cała Polska	3,8	5,4	1,6	42%	2,1	3,0	0,9	46%	1,9	2,9	1,0	51%
Potencjalny obszar działania PRB	2,7	4,2	1,5	54%	1,8	2,7	0,9	53%	1,7	2,6	1,0	59%
PRB I tura	2,8	4,7	1,8	66%	1,7	3,0	1,3	75%	1,6	3,0	1,3	82%
PRB II tura	2,7	4,4	1,7	61%	1,8	2,9	1,1	62%	1,7	2,8	1,1	69%
PRB I oraz II tura	2,8	4,6	1,8	63%	1,8	3,0	1,2	68%	1,7	2,9	1,2	75%
Obszar PRB, gdzie program nie jest aktywny	2,6	3,8	1,1	43%	1,8	2,4	0,7	37%	1,7	2,3	0,7	41%

Wykres 31. Komputery podłączone do Internetu dostępne dla czytelników na jedną bibliotekę, 2008 - 2013

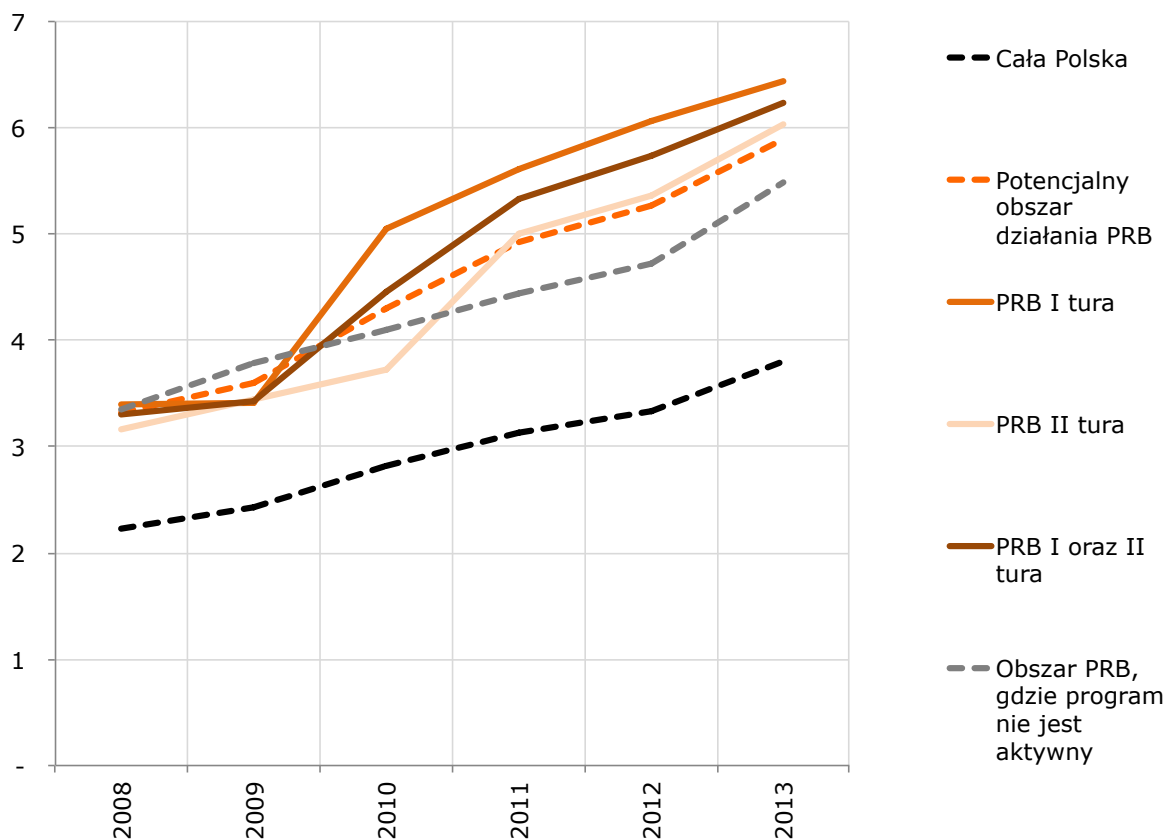

Biblioteki z obszaru potencjalnego i faktycznego działania PRB są oczywiście mniejsze niż przeciętna polska biblioteka. Dlatego dynamika przyrostu przeliczona na 1000 czytelników jest jeszcze lepsza w gminach należących do PRB, w porównaniu do wszystkich polskich bibliotek. W tej chwili na 1000 czytelników wszystkich polskich bibliotek przypada 3,6 komputera i jest to o 49% więcej niż w roku 2009. Tymczasem w gminach biorących udział w PRB na 1000 czytelników przypada aż 6,1 komputera i jest to aż o 78% więcej niż w 2009 roku.

Dla porównania – w gminach niebiorących udziału w PRB, mimo takiej możliwości, na 1000 czytelników przypada 5,3 komputera, czyli tylko o 40% więcej niż w roku 2009 (co ciekawe w tych gminach w roku 2009 było najwięcej komputerów na 1000 czytelników, co być może powodowało, że nie były zainteresowane udziałem w programie).

Tabela 23. Komputery podłączone do Internetu dostępne dla czytelników, na 1000 czytelników, zestawienie

	<i>Komputery użytkowane w bibliotece dostępne dla czytelników na 1000 czytelników</i>				<i>Komputery podłączone do Internetu dostępne dla czytelników na 1000 czytelników</i>			
	2009	2013	zmiana	zmiana w %	2009	2013	zmiana	zmiana w %
Cała Polska	2,6	3,8	1,2	44%	2,4	3,6	1,2	49%
Potencjalny obszar działania PRB	3,8	5,9	2,1	54%	3,6	5,8	2,2	60%
PRB I tura	3,6	6,4	2,8	79%	3,4	6,3	2,9	86%
PRB II tura	3,7	6,0	2,4	64%	3,4	5,9	2,5	71%
PRB I oraz II tura	3,6	6,2	2,6	71%	3,4	6,1	2,7	78%
Obszar PRB, gdzie program nie jest aktywny	4,0	5,5	1,5	37%	3,8	5,3	1,5	40%

Wykres 32. Komputery podłączone do Internetu dostępne dla czytelników, na 1000 czytelników, 2008 - 2013

Korzystanie z własnego sprzętu

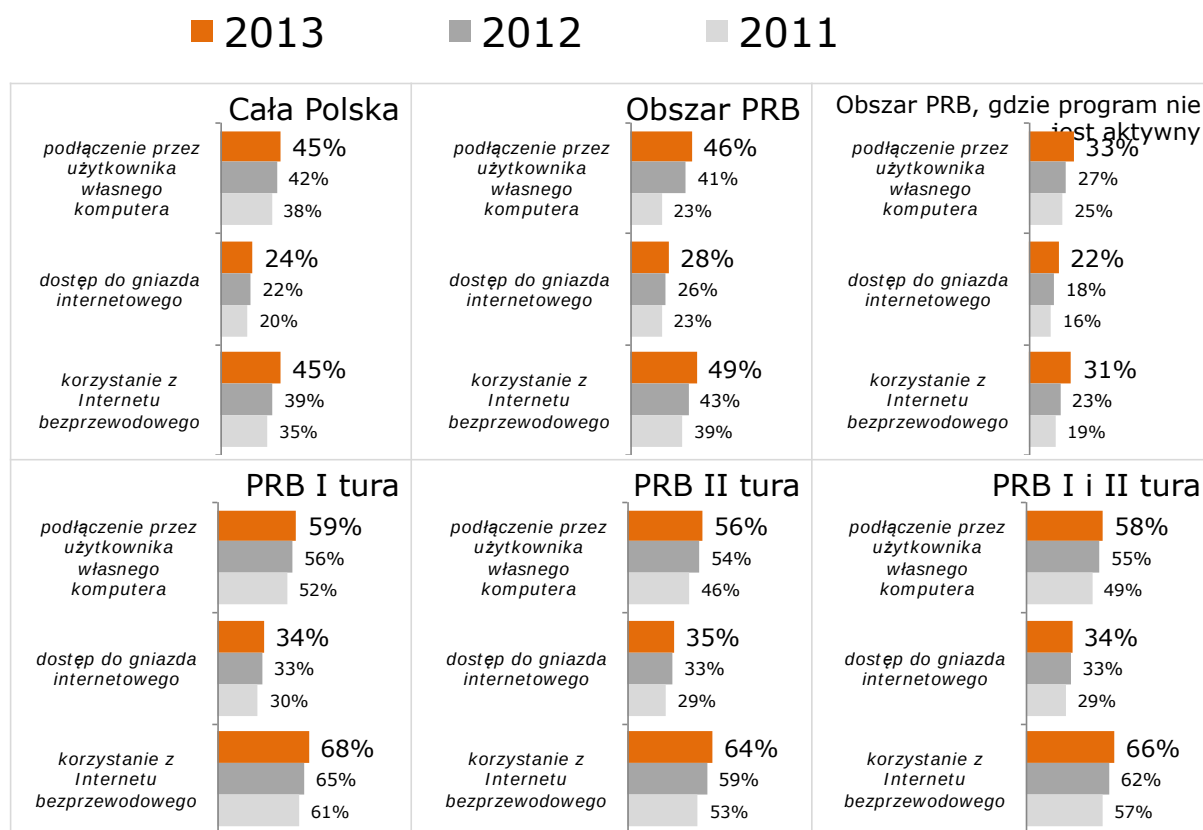
Biblioteki pozwalają nie tylko na korzystanie z komputerów będących ich własnością, ale również korzystanie z dostępu do internetu w bibliotece z własnego komputera oraz podłączenie własnego komputera¹¹.

Wśród bibliotek biorących udział w PRB dwie trzecie (66%) umożliwia skorzystanie z sieci bezprzewodowej, a jedna trzecia (34%) umożliwia dostęp do gniazda internetowego. Biblioteki PRB pozwalają na to zdecydowanie częściej niż biblioteki niebiorące udziału w programie, ale do tego uprawnione. W 31% takich bibliotek możliwe jest korzystanie z internetu bezprzewodowego, a w 22% dostęp do gniazda internetowego.

Biblioteki biorące udział w PRB częściej umożliwiają dostęp do internetu na własnym komputerze niż średnia dla całej Polski.

¹¹ W kwestionariuszu dla bibliotek w tym miejscu znajduje się także pytanie o dostępność dla czytelników internetu szerokopasmowego. Pytanie to zostało pominięte ze względu na niejasną definicję: *rodzaj połączeń internetowych, charakteryzujących się dużą szybkością przepływu informacji mierzoną w kb/s (kilobitach na sekundę) lub w Mb/s (megabitach na sekundę). Dostęp szerokopasmowy umożliwiają technologie z rodziny DSL (ADSL, SDSL itp.) oraz inne, np. łącza w sieciach telewizji kablowych, łącza satelitarne, stałe połączenia bezprzewodowe (sieć radiowa) oraz łącza mobilne w sieciach telefonii komórkowej trzeciej generacji (3G). Połączenia szerokopasmowe umożliwiają przekazywanie wysokiej jakości obrazów, filmów, oglądanie telewizji internetowej, telefonowanie przez Internet z możliwością oglądania rozmówcy oraz pozwalają na korzystanie z różnorodnych zaawansowanych usług internetowych.*

Wykres 33. Możliwość korzystania z własnego komputera w bibliotece

Nawet **możliwość podłączenia komputerów przenośnych do gniazdka elektrycznego jest powszechniejsza w bibliotekach PRB niż w pozostałych bibliotekach**, w szczególności w tych z obszaru PRB, które nie biorą udziału w programie (58% bibliotek PRB i 45% wszystkich bibliotek w Polsce). **Ta technologia dostępna jest we wszystkich bibliotekach, można więc traktować tę informację jako dowód na większą otwartość bibliotek uczestniczących w programie.**

09 | Komputery w pracy biblioteki

Rośnie liczba komputerów które są wykorzystywane przez bibliotekarzy do *prac w zakresie gromadzenia i/lub opracowywania biblioteczno – bibliograficznego*. Coraz więcej komputerów jest też wykorzystywanych do *ewidencji czytelników i udostępnień*.

Komputery używane przez bibliotekarzy to nie tylko ewidencja zasobów, ale także dostęp do nich z zewnątrz (katalog online, zdalne zamawianie pozycji i inne). To także lepsza komunikacja biblioteki z czytelnikami za pomocą mediów elektronicznych (portale społecznościowe, komunikatory i czaty, blogi i inne).

W każdym z tych przypadków biblioteki PRB, są na poziomie średniej ogólnopolskiej (kształtowanej również przez najbardziej zaawansowane biblioteki z wielkich miast) albo są od przeciętnej biblioteki bardziej zaawansowane. Dotyczy to przede wszystkim komunikacji biblioteki z otoczeniem.

Co więcej w bibliotekach PRB nasycenie e-usługami w większości przypadków rośnie szybciej.

Komputery wykorzystywane przez bibliotekarki i bibliotekarzy

Nie wszystkie komputery w bibliotece są dostępne dla czytelników. Pewna ich część wykorzystywana jest przez personel biblioteki. W całej Polsce dotyczy to nieco mniej niż połowy komputerów w bibliotece. W mniejszych bibliotekach, uprawnionych do udziału w PRB, personel korzysta z około jednej trzeciej komputerów znajdujących się w bibliotece.

Tabela 24. Komputery w bibliotece niedostępne dla czytelników, zestawienie

Komputery podłączone do internetu, niedostępne dla czytelników				
	2009	2013	zmiana 2009-2013	zmiana 2009-2013 w %
Cała Polska	14442	19262	4820	33%
Potencjalny obszar działania PRB	6222	9342	3120	50%
PRB I tura	2021	2962	941	47%
PRB II tura	1462	2286	824	56%
PRB I oraz II tura	3465	5212	1747	50%
Obszar PRB, gdzie program nie jest aktywny	2763	4136	1373	50%

W przeciętnej Polskiej bibliotece znajdują się ponad dwa komputery przeznaczone tylko dla personelu biblioteki. W małych gminach zależy to od PRB – w gminach, które uczestniczą w programie na placówkę przypada 1,5 komputera, ale w gminach nieuczestniczących jedynie 1,3 komputera (choć i tak jest to więcej niż w 2009 roku).

Tabela 25. Komputery w bibliotece niedostępne dla czytelników na jedną placówkę biblioteczną, zestawienie

Komputery podłączone do internetu niedostępne dla czytelników na jedną bibliotekę				
	2009	2013	zmiana 2009-2013	zmiana 2009-2013 w %
Cała Polska	1,7	2,4	0,7	38%
Potencjalny obszar działania PRB	0,9	1,5	0,5	55%
PRB I tura	1,1	1,6	0,5	51%
PRB II tura	1,0	1,6	0,6	60%
PRB I oraz II tura	1,0	1,6	0,6	55%
Obszar PRB, gdzie program nie jest aktywny	0,9	1,3	0,5	55%

Wśród komputerów niedostępnych dla czytelników niemal 70% jest wykorzystywanych do prac biblioteczno – bibliograficznych. Odsetek ten spadł znacznie w stosunku do roku 2009, jednak wydaje się to być związane ze sposobem zbierania danych¹².

¹² W roku 2011 i 2012 z kwestionariusza dla bibliotek zniknęła pozycja *Terminale katalogowe dla czytelników* i jednocześnie odsetek komputerów wykorzystywanych do prac biblioteczno – bibliograficznych spadł o około 20 punktów procentowych. Zmieniła się więc definicja tego, czym są komputery wykorzystywane do prac biblioteczno – bibliograficznych.

Tabela 26. Komputery wykorzystywane do prac biblioteczno – bibliograficznych, zestawienie

	Komputery wykorzystywane do prac biblioteczno – bibliograficznych jako procent wszystkich komputerów <u>niedostępnych dla czytelników</u>							
	Ogółem*		Do prac w zakresie gromadzenia i/lub opracowywania biblioteczno - bibliograficznego		Terminale katalogowe dla czytelników		Do ewidencji czytelników i udostępnień	
	2009	2013	2009	2013	2009	2013	2009	2013
Cała Polska	90%	69%	54%	54%	24%	b.d.	17%	24%
Potencjalny obszar działania PRB	79%	69%	58%	61%	14%	b.d.	11%	19%
PRB I tura	79%	70%	55%	60%	16%	b.d.	11%	19%
PRB II tura	83%	75%	58%	64%	15%	b.d.	14%	20%
PRB I oraz II tura	81%	72%	57%	62%	15%	b.d.	12%	19%
Obszar PRB, gdzie program nie jest aktywny	78%	66%	59%	59%	12%	b.d.	9%	18%

Stabilny jest odsetek komputerów, niedostępnych dla czytelników, które są wykorzystywane do *prac w zakresie gromadzenia i/lub opracowywania biblioteczno – bibliograficznego*, rośnie natomiast odsetek komputerów wykorzystywanych do *ewidencji czytelników i udostępnień*, szczególnie w gminach należących do obszaru potencjalnego wpływu PRB. W roku 2009 11% komputerów niedostępnych dla czytelników było używanych w ten sposób, w roku 2013 już 19%.

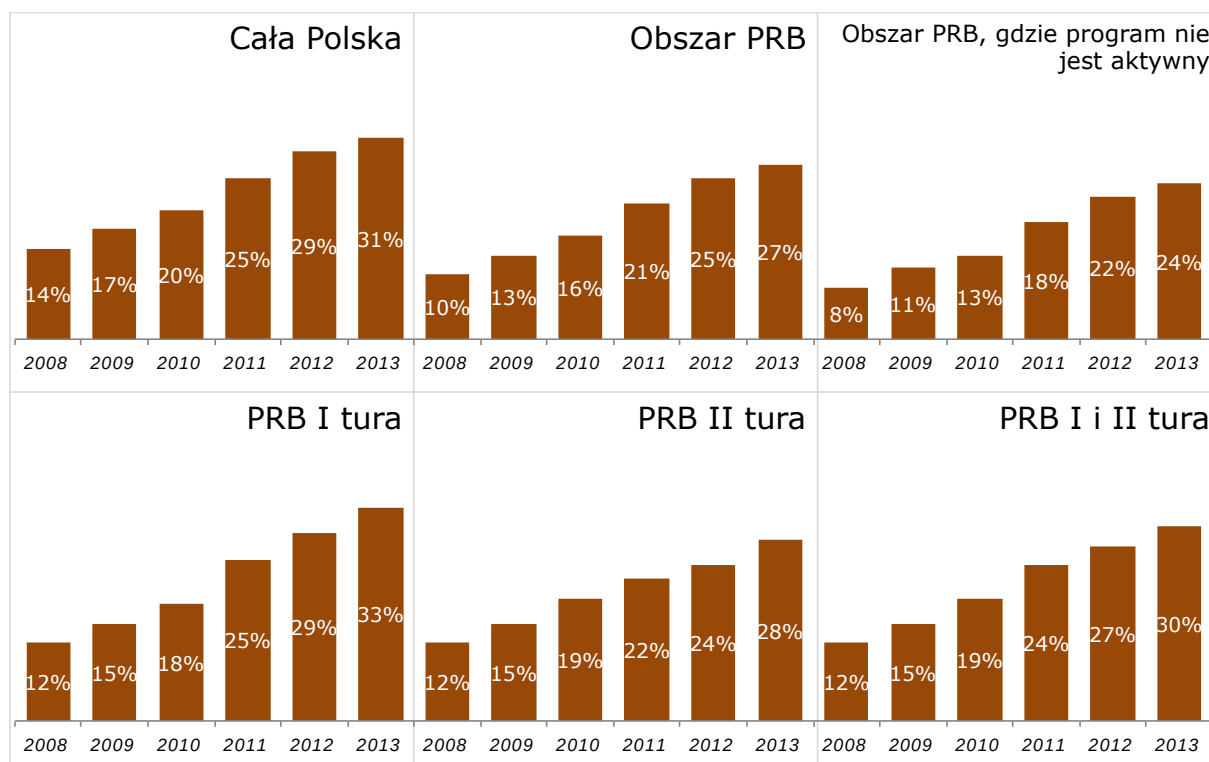
Ze względu na to, że dane podawane są przez GUS na poziomie gminy (w której często jest więcej niż jedna placówka biblioteczna) nie można określić, w ilu dokładnie placówkach bibliotecznych komputery są używane do ewidencji czytelników i udostępnień. Można jedynie wskazać, że w 31% gmin w Polsce jest przynajmniej jedna placówka, w której używa się komputera do ewidencji czytelników¹³. W gminach potencjalnego wpływu PRB wskaźnik ten jest nieco niższy, ale już w gminach uczestniczących w programie ma on zbliżoną wysokość. Najrzadziej komputery są w tym

¹³ Odsetek bibliotek, w których używa się komputera do rejestracji czytelników i udostępnień jest na pewno niższy – liczba bibliotek jest większa niż liczba gmin.

celu wykorzystywane w gminach należących do obszaru PRB, ale niebiorących w nim udziału.

W stosunku do roku 2009 zaszły tu dość duże zmiany, szczególnie w gminach biorących udział w pierwszej turze programu. Odsetek gmin, gdzie przynajmniej w jednej bibliotece wykorzystuje się elektroniczną ewidencję czytelników, wzrósł dwukrotnie.

Wykres 34. Odsetek gmin, w których przynajmniej jeden komputer używany jest do ewidencji czytelników i udostępnień

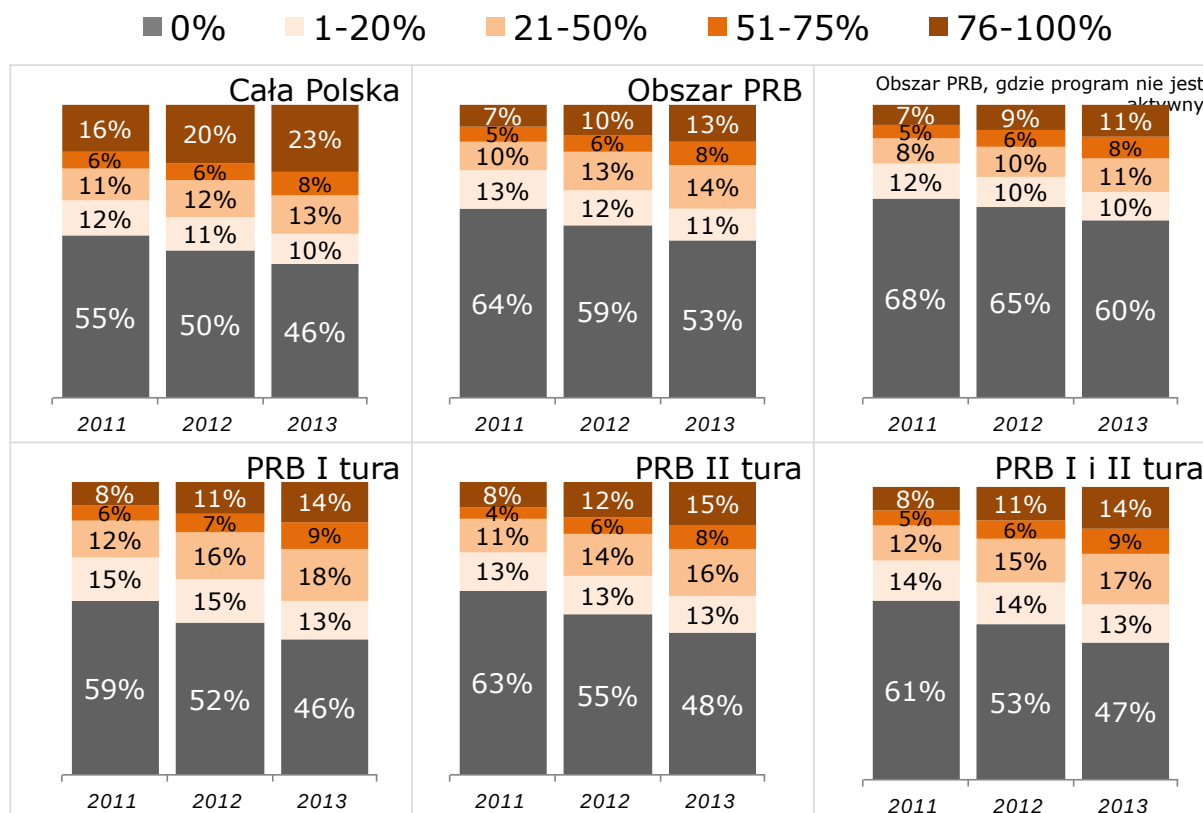

Biblioteki opracowują także komputerowo swoje zbiory. W tej chwili ponad połowa bibliotek w Polsce (dokładnie 54%) ma choć część zbiorów opracowaną komputerowo. W bibliotekach PRB ten odsetek jest tylko odrobinę niższy i wynosi 53%. Tymczasem jedynie 40% bibliotek nieuczestniczących w programie rozpoczęło wprowadzanie informacji o swoich zbiorach do komputerów.

Co więcej, między rokiem 2011 a 2013 14% bibliotek PRB i tylko 8% bibliotek nieuczestniczących rozpoczęło przenoszenie informacji katalogowych do komputerów.

Biblioteki uczestniczące w programie coraz chętniej sięgają po technologie również w obszarach, których bezpośrednio nie wspiera PRB.

Wykres 35. Zbiory opracowane komputerowo jako procent ogólnej liczby zbiorów

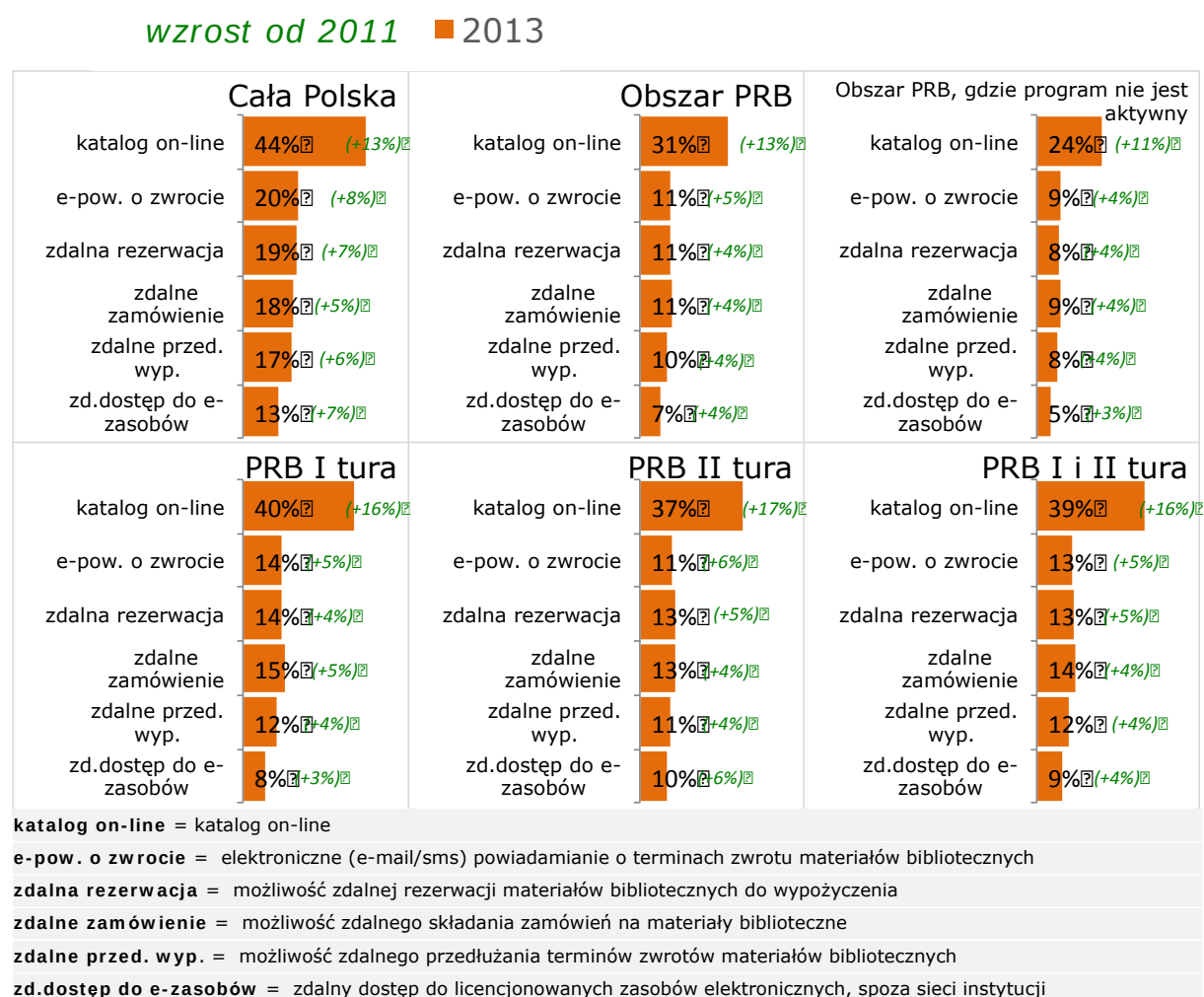
E-usługi w bibliotece

Otwarcie na technologie widoczne jest w e-usługach, które świadczą biblioteki. Można je podzielić na takie, które dotyczą zdalnego dostępu do zasobów biblioteki oraz na usługi, które dotyczą komunikacji z biblioteką.

44% polskich bibliotek posiada katalog online, jest to aż o 13 punktów procentowych więcej niż w roku 2011. Wśród bibliotek PRB możliwość zdalnego dostępu do katalogu daje 39% bibliotek (wzrost aż o 16%), ale tylko 24% pozostałych bibliotek z małych miast i terenów wiejskich (wzrost o 11%). Ta prawidłowość – **większe zaawansowanie bibliotek PRB w zdalnym dostępie do zasobów biblioteki** – widoczna jest także w innych usługach związanych z katalogiem, z jego szczegółowymi, dość

zaawansowanymi funkcjonalnościami: powiadomieniem o zwrocie wypożyczonych materiałów (20% wszystkich bibliotek i 13% bibliotek PRB), zdalną rezerwacją materiałów (19% wszystkich bibliotek i 13% bibliotek PRB), zdalnym zamówieniem (18% wszystkich bibliotek i 14% bibliotek PRB), zdalnym przedłużaniem wypożyczania (17% wszystkich bibliotek i 12% bibliotek PRB) i wreszcie zdalnym dostępem do zasobów (13% wszystkich bibliotek i 9% bibliotek PRB). W każdym z tych wypadków biblioteki uprawnione do udziału w PRB, które w nim jednak nie uczestniczą, rzadziej wdrożyły te funkcjonalności.

Wykres 36. E-usługi biblioteki związane ze zbiorami

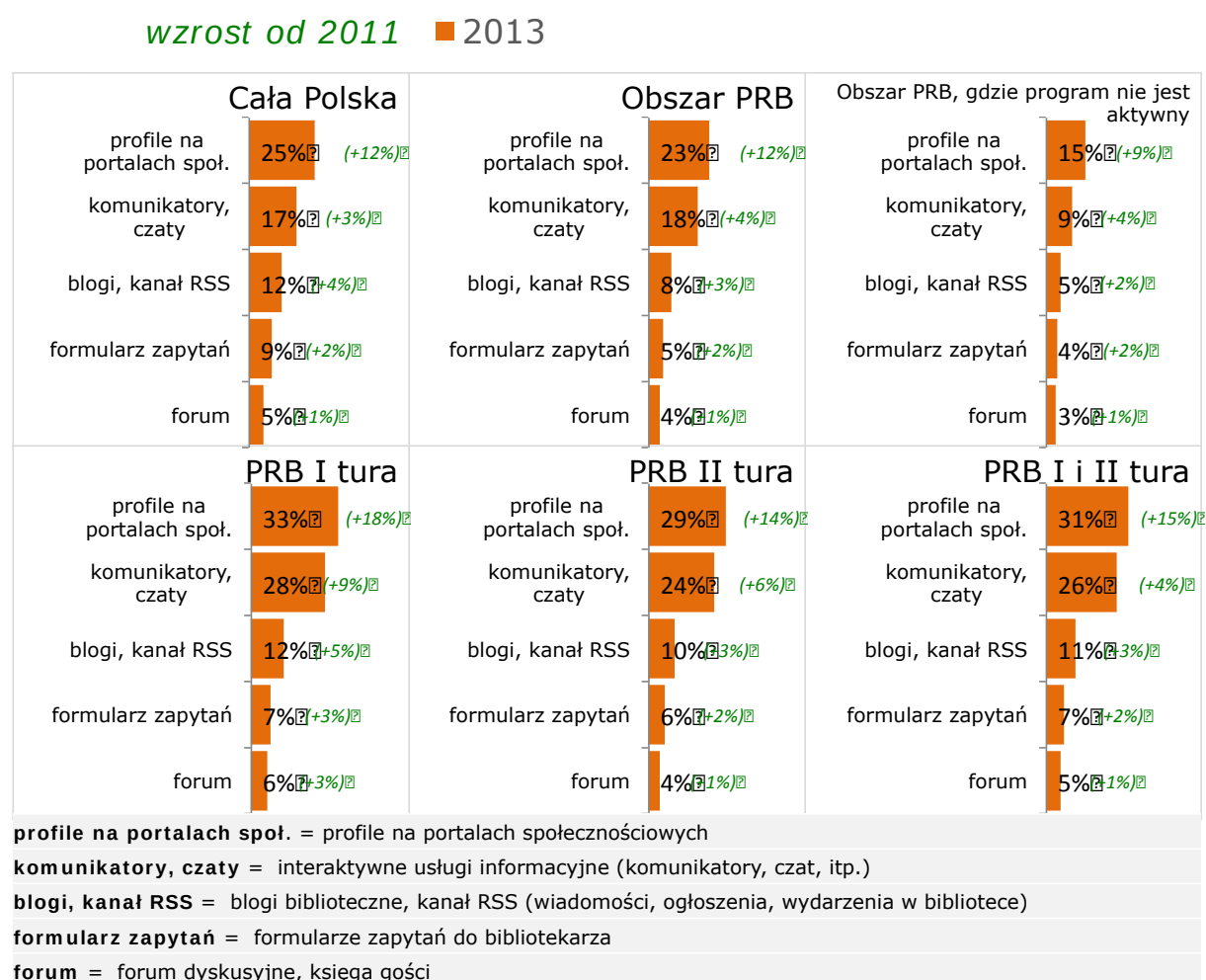

Drugą szeroką kategorią są e-usługi związane z komunikacją biblioteki z otoczeniem. Bibliotek uczestniczące w PRB są pod tym względem bardziej zaawansowane niż przeciętna polska

biblioteka. Profil na portalach społecznościowych ma aż 31% bibliotek PRB (wzrost o 15% od 2011 r.), podczas gdy średnia dla wszystkich bibliotek to 25% (wzrost o 12%). 26% bibliotek PRB umożliwia kontakt przez komunikatory lub czaty, podczas gdy ogółem jest to możliwe w 17% wszystkich bibliotek.

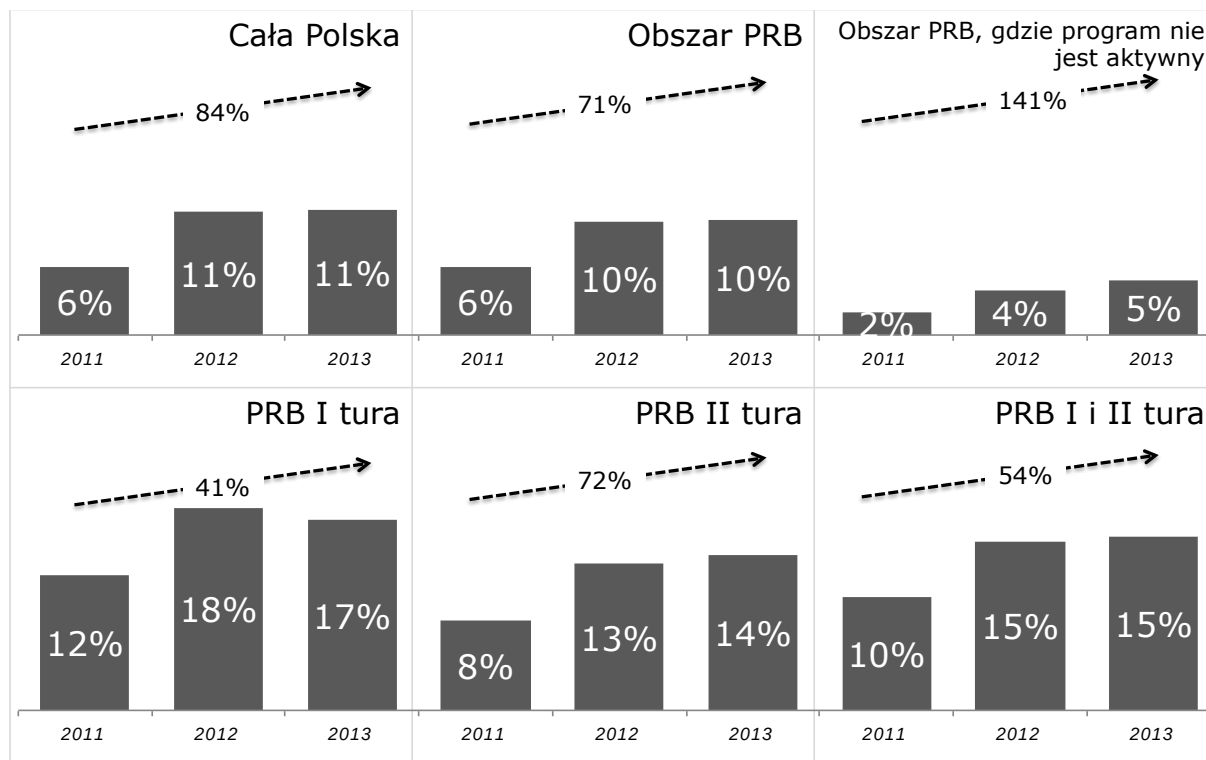
Także pozostałe e-usługi związane z komunikacją biblioteki są w bibliotekach PRB, w porównaniu z innymi grupami bibliotek, dostępne relatywnie często: blogi i/lub kanał RSS ma 11% bibliotek PRB i 12% wszystkich bibliotek, formularz zapytań - 7% bibliotek PRB i 9% wszystkich bibliotek, forum - 5% bibliotek PRB i taki sam odsetek wszystkich bibliotek.

Wykres 37. E-usługi związane z komunikacją biblioteki z otoczeniem

Dodatkowo aż 15% bibliotek PRB pozwala na różne formy e-learningu w bibliotece. Jest to trzykrotnie więcej niż w pozostałych bibliotekach uprawnionych do udziału w PRB. W całej Polsce możliwe jest to tylko w 11% bibliotek.

Wykres 38. E-learning w bibliotece

W każdym z tych przypadków biblioteki uprawnione do udziału w PRB, które w nim jednak nie uczestniczą, są poniżej średniej ogólnopolskiej i są mniej zaawansowane niż biblioteki PRB. Co więcej, to w bibliotekach PRB nasycenie e-usługami w większości przypadków rośnie szybciej.

Można oceniać, że biblioteki biorące udział w PRB różnią się stosunkiem do technologii i otwartością na nie. **Komputery używane przez bibliotekarzy w bibliotekach uczestniczących w PRB to nie tylko ewidencja zasobów, ale także dostęp do nich z zewnątrz. To również lepsza komunikacja biblioteki z czytelnikami za pomocą mediów elektronicznych, a także e-learning.**

10 | Użytkownicy bibliotek

Liczba zarejestrowanych czytelników bibliotek spada, zarówno w liczbach bezwzględnych, jak i przeliczona na 1000 mieszkańców. W gminach uprawnionych do udziału w PRB, gdzie program jest obecny, mniejszy odsetek mieszkańców to czytelnicy bibliotek, ale to w gminach PRB spadek liczby czytelników w latach 2009 – 2013 był szybszy.

Spadek liczby zarejestrowanych czytelników wydaje się być mocno związany ze spadającą liczbą bibliotek – liczba czytelników przeliczona na jedną bibliotekę również spada, ale w znacznie mniejszym stopniu. Negatywnym skutkiem zamykania placówek bibliotecznych jest więc po prostu zmniejszająca się liczba czytających mieszkańców.

Czytelnicy w bibliotekach uprawnionych i uczestniczących w PRB są zdecydowanie młodsi niż mieszkańcy. Nadreprezentowane są osoby do 24. roku życia, brakuje osób dorosłych, w szczególności w wieku okołiemerytalnym (powyżej 60. roku życia). Podobnie jest w bibliotekach w większych miejscowościach, choć tam czytelnicy są nieco starsi.

Struktura wieku czytelników zmienia się w czasie, z roku na rok czytelnicy „starzeją się” – rosną odsetki osób starszych niż 24 lata, maleje udział dzieci i młodzieży. Nie są to zmiany związane tylko ze zmianami demograficznymi.

Taka struktura wieku czytelników przekłada się na strukturę społeczno-zawodową. Większość czytelników to uczniowie i studenci (jest ich więcej w bibliotekach uprawnionych do udziału w PRB). Spośród osób pracujących bardzo niewiele jest robotników, a w szczególności rolników (także w bibliotekach wiejskich). Dużą i rosnącą grupą czytelników

są osoby poza rynkiem pracy i nieuczące się - niezatrudnione, bezrobotne, emeryci, renciści oraz dzieci nieobjęte obowiązkiem szkolnym.

Użytkownikami bibliotek są także osoby, które choć są w niej zarejestrowane, nie wypożyczają książek. W szczególności w bibliotekach PRB, przy niezmniejszającej się liczbie czytelników, dynamiczniej niż przeciętnie w całej Polsce rośnie liczba osób, które korzystają z innych usług biblioteki.

Rośnie także przeciętna liczba odwiedzin biblioteki. Biblioteki odwiedza coraz więcej osób niezależnie od zmniejszającej się liczby bibliotek oraz od dynamiki demograficznej. Wzrost liczby odwiedzin w gminach biorących udział w PRB wydaje się być nieco bardziej dynamiczny niż w innych gminach z terenów wiejskich i małych miast.

Liczba czytelników

W 2013 roku w bibliotekach w całej Polsce było niespełna 6,5 mln zarejestrowanych czytelników. Z tego niemal 3 mln przyciągnęły biblioteki z obszaru potencjalnego i faktycznego działania PRB.

Nieco mniej niż połowa z nich (1,6 mln) korzystała z bibliotek biorących udział w pierwszej lub drugiej turze PRB.

Liczba zarejestrowanych czytelników wszystkich bibliotek publicznych spadła od roku 2009 o 1,8%, w bibliotekach biorących udział w PRB o 4,4%. Tymczasem w bibliotekach uprawnionych do udziału w PRB, które nie uczestniczą w programie, liczba czytelników spadła o 2,8%.

Wykres 39. Zarejestrowani czytelnicy bibliotek w Polsce w roku 2013

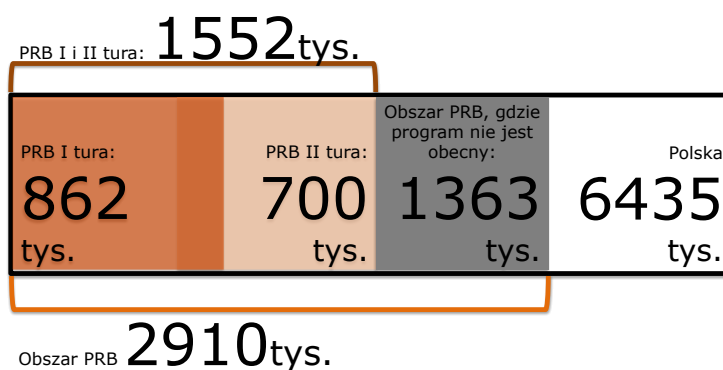
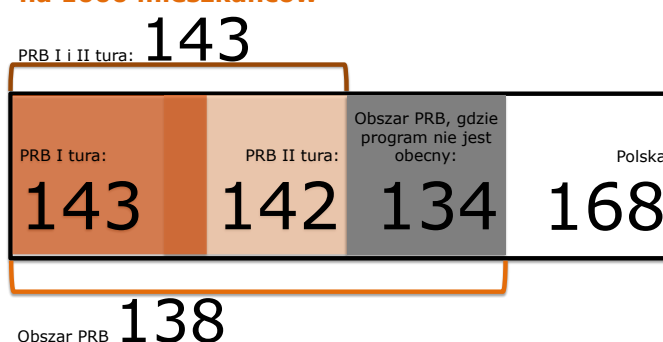

Tabela 27. Liczba zarejestrowanych czytelników bibliotek, zestawienie

Czytelnicy				
	2009 w tys.	2013 w tys.	zmiana 2009-2013 w tys.	zmiana 2009-2013 w %
Cała Polska	6 554	6 435	-119	-1,8%
Potencjalny obszar działania PRB	3 022	2 910	-111	-3,7%
PRB I tura	907	862	-45	-5,0%
PRB II tura	726	700	-26	-3,6%
PRB I oraz II tura	1 622	1 552	-71	-4,4%
Obszar PRB, gdzie program nie jest aktywny	1 403	1 363	-40	-2,8%

W roku 2013 z bibliotek korzystało 168 na 1000 mieszkańców Polski (czyli 16,8%). W gminach biorących udział w Programie Rozwoju Bibliotek były to 143 osoby na 1000 mieszkańców, a gminach, z obszaru PRB, które nie uczestniczą w programie, 134 osoby na 1000 mieszkańców.

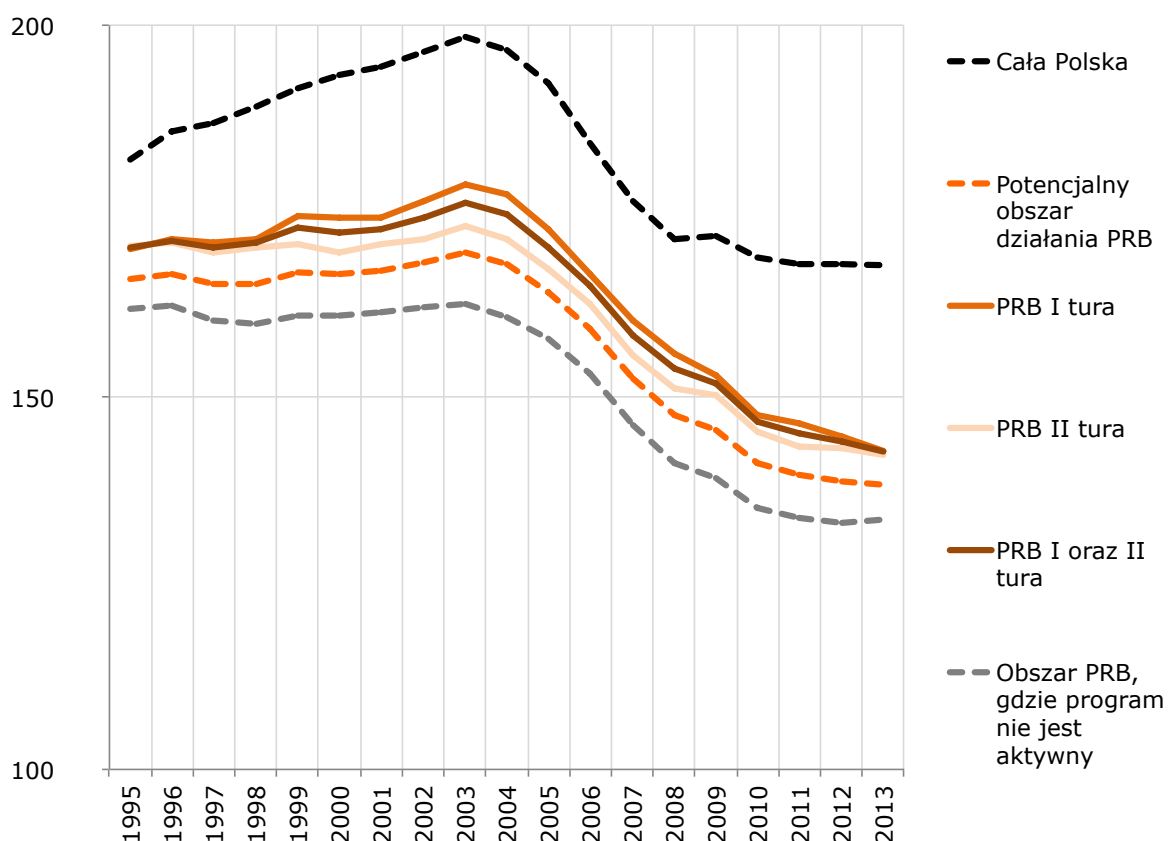
Wykres 40. Zarejestrowani czytelnicy bibliotek na 1000 mieszkańców

Miedzy rokiem 2009 a 2013 spadek liczby zarejestrowanych czytelników na 1000 mieszkańców był bardziej dotkliwy dla bibliotek z małych miejscowości. We wszystkich bibliotekach w Polsce liczba czytelników zmniejszyła się o 2,3%, podczas gdy w gminach biorących udział w PRB o 6,1% (w bibliotekach wiodących w pierwszej turze nawet o 6,7%). W gminach będących w obszarze działania PRB, które nie biorą w nim udziału, spadek wyniósł 4%.

Tabela 28. Zarejestrowani czytelnicy bibliotek na 1000 mieszkańców, zestawienie

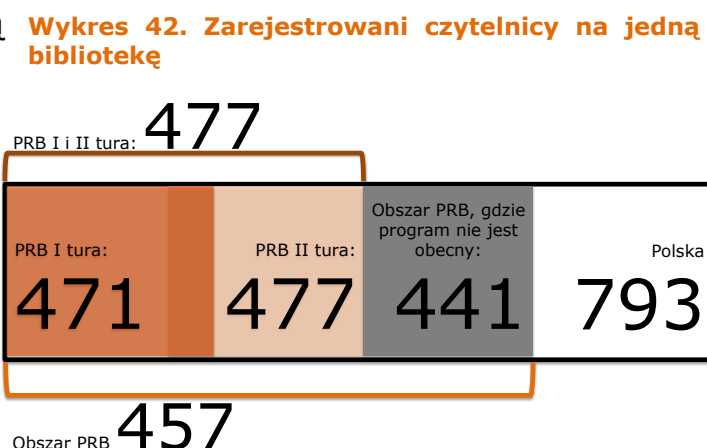
Czytelnicy na 1000 mieszkańców				
	2009	2013	zmiana 2009-2013	zmiana 2009-2013 w %
Cała Polska	172	168	-4	-2,3%
Potencjalny obszar działania PRB	146	138	-7	-5,1%
PRB I tura	153	143	-10	-6,7%
PRB II tura	150	142	-8	-5,3%
PRB I oraz II tura	152	143	-9	-6,1%
Obszar PRB, gdzie program nie jest aktywny	139	134	-6	-4,0%

Wykres 41. Zarejestrowani czytelnicy bibliotek na 1000 mieszkańców, 1995 - 2013

W dużej mierze przyczyną spadku liczby czytelników w gminach PRB jest kombinacja zwiększającej się liczby mieszkańców oraz spadek liczby bibliotek. **Liczba czytelników przeliczona na jedną bibliotekę jest w okresie 2009 – 2013 w miarę stabilna, a niewielkie spadki są znacznie mniejsze niż dynamika przeliczona na 1000 mieszkańców.**

Na jedną placówkę biblioteczną w Polsce przypada niespełna 800 czytelników. Placówki w gminach z obszaru Programu Rozwoju Bibliotek są oczywiście mniejsze, przeciętnie na jedną przypada 457 czytelników. W gminach, które biorą udział w programie, na jedną placówkę przypada 477 osób. Gminy, w których program nie jest obecny mają nieco mniejsze biblioteki – przeciętnie na jedną placówkę przypada 441 czytelników.

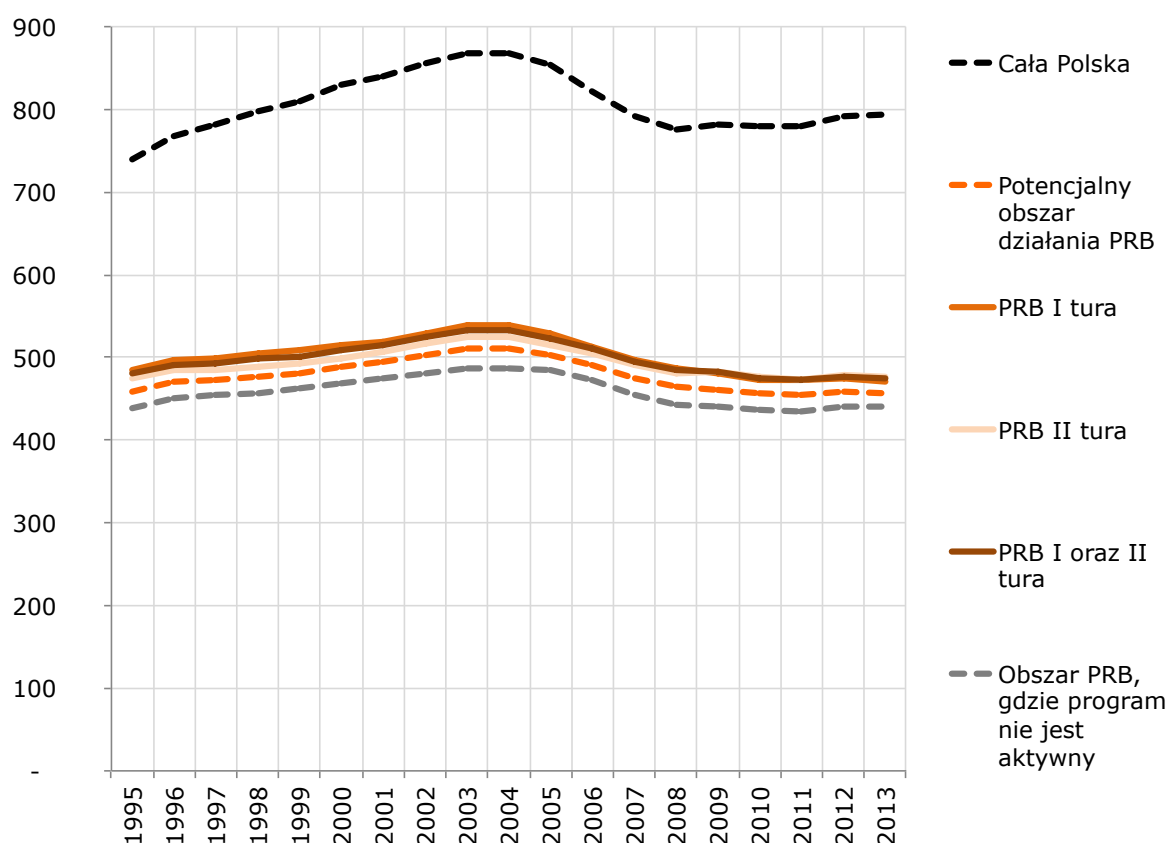

Od 2009 roku w całej Polsce liczba zarejestrowanych czytelników na jedną bibliotekę wzrosła o 1,6%. Niestety, w gminach biorących udział w PRB liczba czytelników na jedną placówkę spadła o 1,6%, a w gminach, które nie uczestniczą w programie, ale są do tego uprawnione, minimalnie wzrosła (o 0,3%).

Nie są to duże różnice, **zasadnicza dynamika we wszystkich gminach z obszaru PRB jest mniej więcej taka sama – od kilku lat widoczna jest stabilizacja liczby czytelników w przeliczeniu na jedną placówkę.**

Tabela 29. Zarejestrowani czytelnicy na jedną bibliotekę, zestawienie

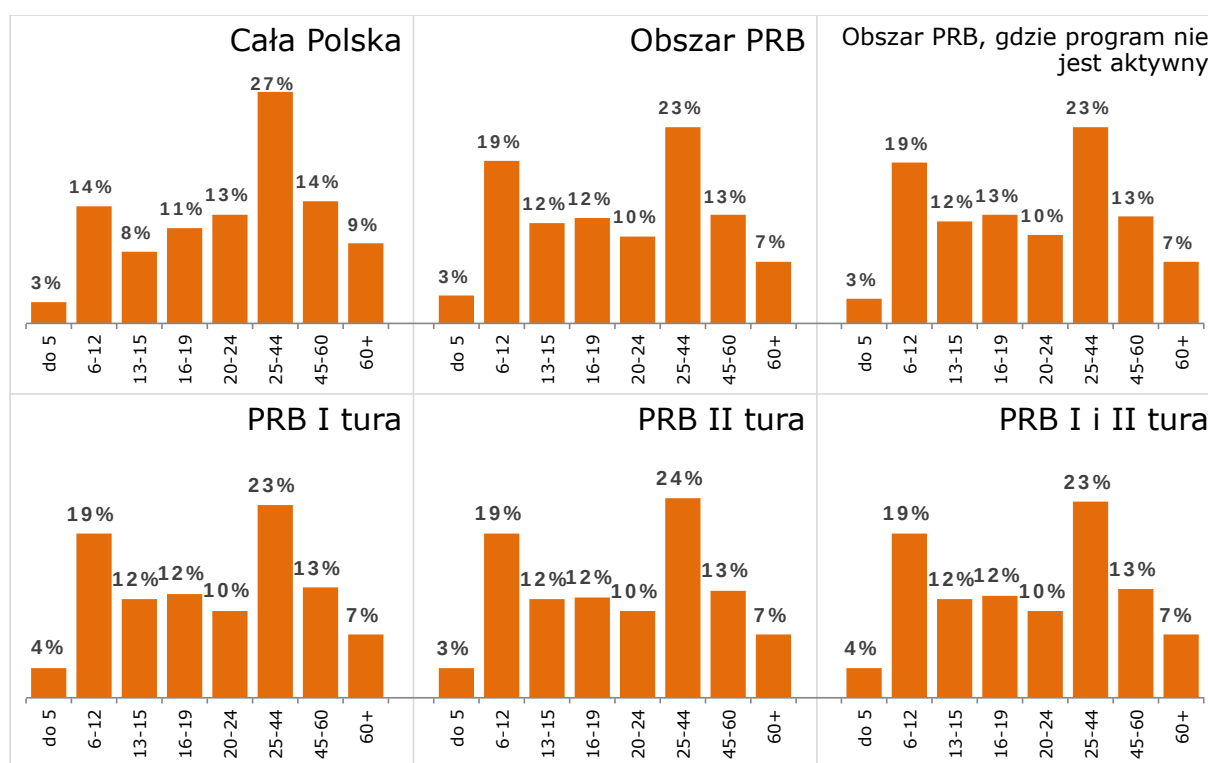
Czytelnicy na jedną bibliotekę				
	2009	2013	zmiana 2009-2013	zmiana 2009-2013 w %
Cała Polska	781	793	12	1,6%
Potencjalny obszar działania PRB	461	457	-4	-0,8%
PRB I tura	481	471	-10	-2,0%
PRB II tura	483	477	-6	-1,2%
PRB I oraz II tura	482	474	-8	-1,6%
Obszar PRB, gdzie program nie jest aktywny	440	441	1	0,3%

Wykres 43. Zarejestrowani czytelnicy na jedną bibliotekę, 1995 - 2013

Struktura czytelników

Czytelnicy bibliotek biorących udział w PRB pod względem wieku są bardzo podobni do czytelników wszystkich bibliotek uprawnionych do korzystania z programu. Najczęstszymi czytelnikami są dzieci i młodzież, aż 57% ma nie więcej niż 24 lata. Osoby w wieku 25 - 60 lat to 36% czytelników, a osoby powyżej 60. roku życia to jedynie 7% czytelników bibliotek. Między turami programu oraz bibliotekami nieuczestniczącymi właściwie nie ma różnic.

Czytelnicy bibliotek uprawnionych do udziału w PRB są młodsi niż czytelnicy wszystkich polskich bibliotek. W całej Polsce osoby do 24. roku życia to 49% czytelników, osoby w wieku 25 - 60 lat to 42% czytelników, a osoby starsze niż 60 lat to 9% czytelników.

Wykres 44. Wiek czytelników bibliotek, 2013

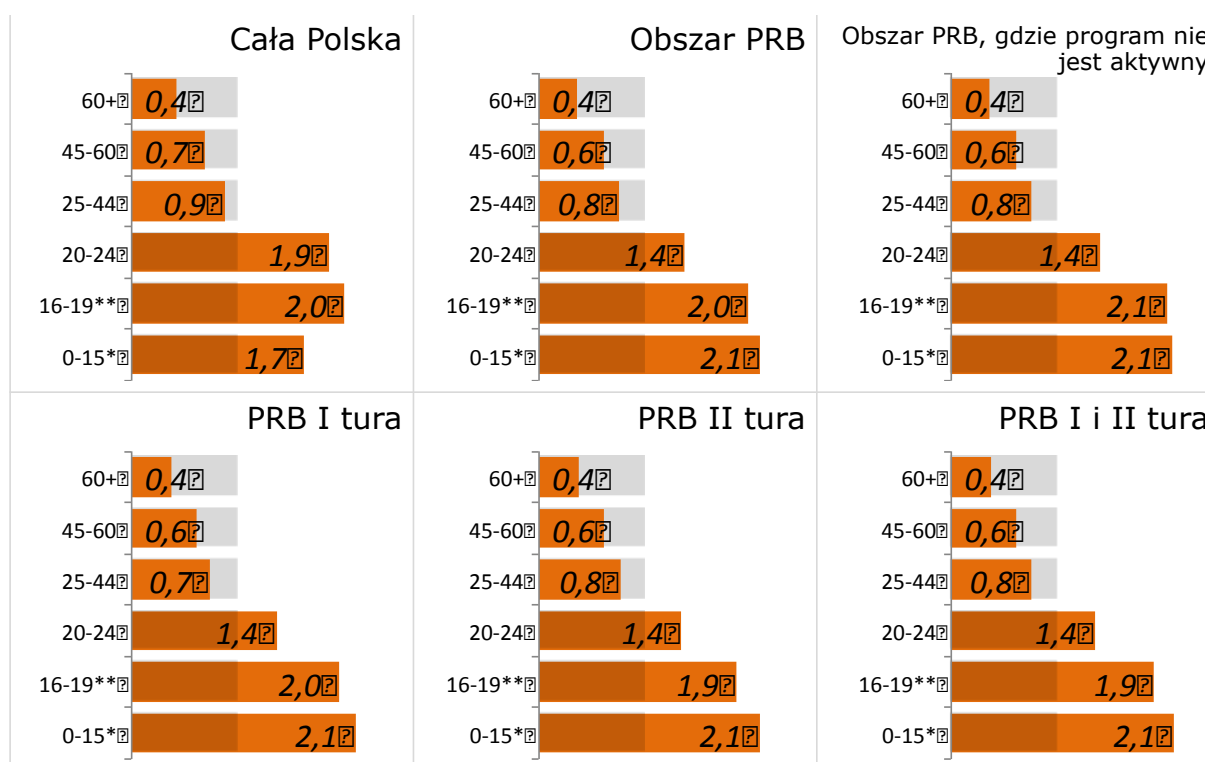
Czytelnicy w bibliotekach uprawnionych i uczestniczących w PRB są zdecydowanie młodsi niż mieszkańcy. Nadreprezentowane są osoby do 24. roku życia, a brakuje osób dorosłych, w szczególności osób w wieku okołoemerytalnym (powyżej 60. roku życia).

Osoby do 19. roku życia są w bibliotece nadreprezentowane ponad dwukrotnie, osoby w wieku 20 - 24 lata są w bibliotekach niespełna 1,5 raza częściej niż wynikałoby to z ich udziału wśród mieszkańców. Niedoreprezentowani są natomiast czytelnicy starsi. Odsetek czytelników w wieku 25 - 44 lata to 0,8 odsetka mieszkańców w tym wieku, odsetek czytelników w wieku 45 - 60 lat to 0,6 odsetka mieszkańców w tym wieku. Odpowiednia proporcja dla osób starszych niż 60 lat wynosi 0,4.

W bibliotekach w całej Polsce jest nieco inaczej. Najmłodsi, czyli osoby do 15. roku życia, są nadreprezentowani nieco ponad 1,5 raza, natomiast osoby w wieku 16 - 19 lat i 20 - 24 lata - dwukrotnie. Czytelnicy mający od 25 do 44 lat są tylko nieznacznie niedoreprezentowani (stosunek % wśród czytelników do % mieszkańców wynosi 0,9). Odsetek czytelników

w wieku 45 - 60 lat to 0,7 odsetka mieszkańców w tym wieku, a odsetek czytelników ponad 60-letnich do odpowiedniego odsetka mieszkańców wynosi 0,4.

Wykres 45. Nadreprezentowane i niedoreprezentowane grupy wiekowe w bibliotekach. Proporcje odsetka czytelników w danym wieku do odsetka mieszkańców w danym wieku¹⁴.

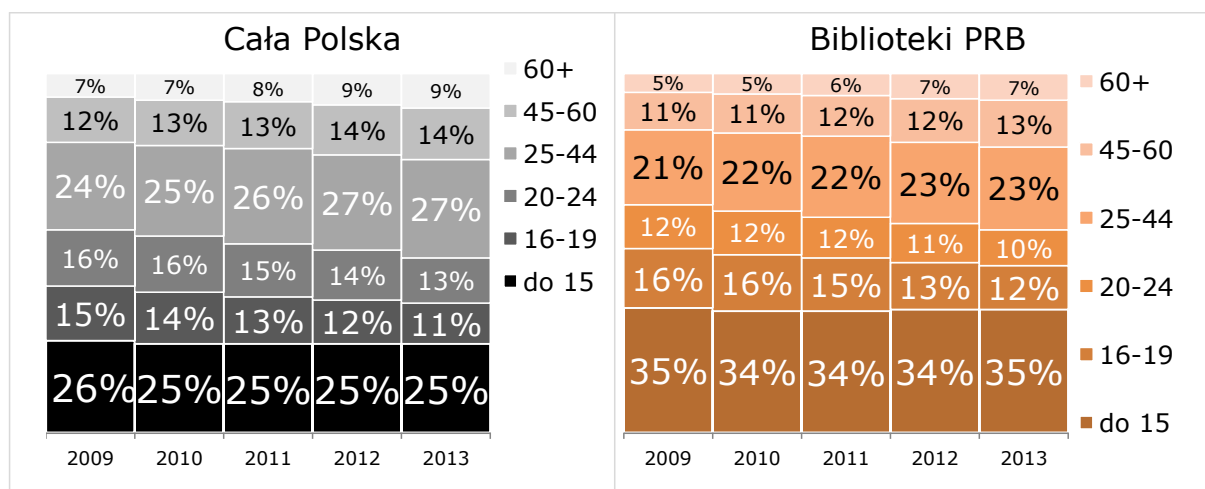

*proporcja czytelników do 15. roku życia do mieszkańców do 14. roku życia

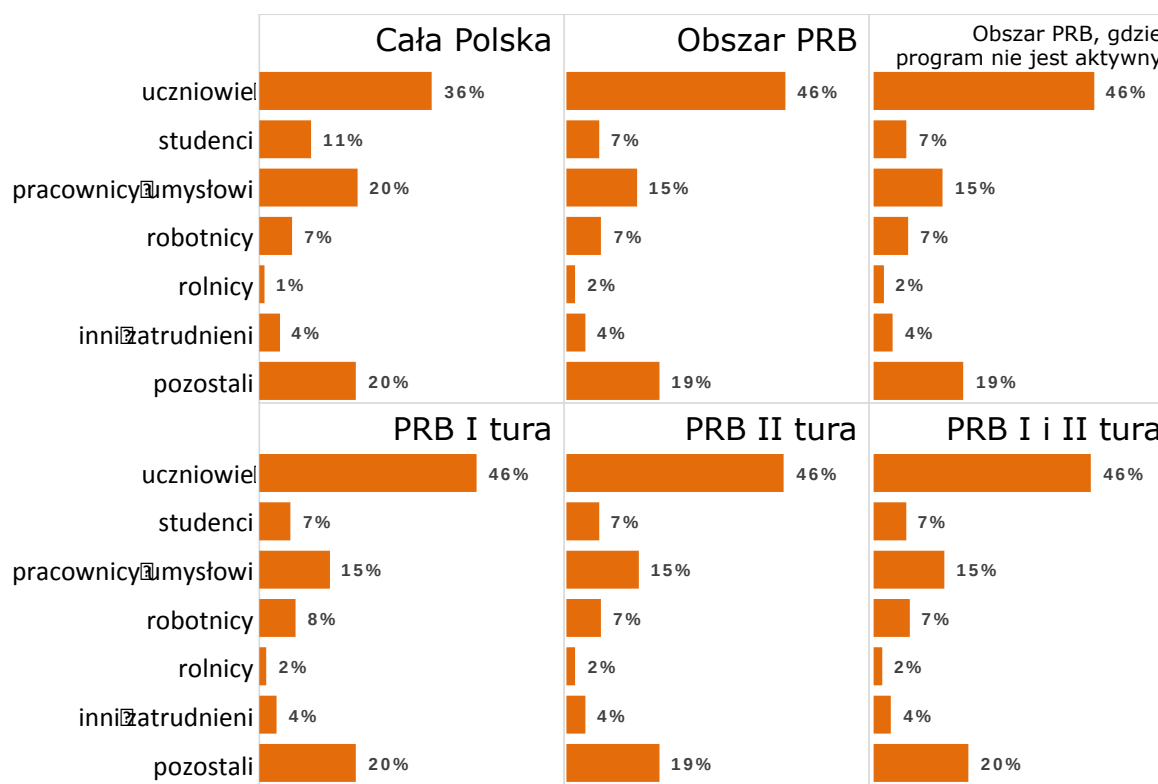
**proporcja czytelników w wieku 16-19 lat do mieszkańców 15-19 lat

Struktura wieku czytelników zmienia się w czasie, z roku na rok czytelnicy „starzeją się” – rosną odsetki osób starszych niż 24 lata, maleje udział dzieci i młodzieży. Dzieje się tak w gminach uprawnionych do udziału w PRB właściwie w tym samym kierunku i podobnym tempie, niezależnie czy biblioteka uczestniczy w programie czy też nie bierze w nim udziału. Inaczej jest jednak w gminach nieuprawnionych, przy czym różnica dotyczy nie tyle kierunku zmian, co odsetków czytelników w grupach wiekowych.

¹⁴ Prezentowane dane mają charakter przybliżenia. Dane o grupach wiekowych, do których należą czytelnicy, podawane są w przedziałach nieco innych niż dane dotyczące wieku mieszkańców, które można znaleźć w Banku Danych Lokalnych. Dotyczy to osób w wieku 15 lat – w sprawozdawczości biblioteki są one zaliczane do najmłodszej grupy wiekowej, a kolejna zlicza osoby od 16. roku życia. W BDL podawane są dane dla grupy wiekowej do 14. roku życia, a kolejna dotyczy osób od 15. roku życia.

Wykres 46. Zmiana struktury wieku czytelników bibliotek w całej Polsce i uczestniczących w PRB, 2009 - 2013

Nie są to zmiany związane tylko ze zmianami demograficznymi – skala nadreprezentacji czytelników młodszych (do 24. roku życia) jest coraz mniejsza, podczas gdy niedoreprezentowanie osób powyżej 24. roku życia zmniejsza się.

Wykres 47. Status społeczno - zawodowy czytelników bibliotek, 2013

Struktura wieku czytelników przekłada się na strukturę społeczno-zawodową. W bibliotekach znajdujących się w gminach uprawnionych

do udziału w PRB niemal połowa to uczniowie¹⁵ (46% w 2013 r.). Studenci¹⁶ to 7% czytelników, co ósmy czytelnik (15%) jest pracownikiem umysłowym¹⁷, 7% to robotnicy¹⁸, a jedynie 2% to rolnicy¹⁹. Inni zatrudnieni²⁰ to 4% czytelników.

Bardzo dużą grupą są „pozostali” – to aż 20% czytelników bibliotek uprawnionych do udziału PRB. W tej grupie znajdują się osoby niezatrudnione, bezrobotne, emeryci, renciści oraz dzieci nieobjęte obowiązkiem szkolnym. W dużej mierze są to grupy będące przedmiotem specjalnego zainteresowania programów społecznych.

W strukturze czytelników właściwie nie ma różnic pomiędzy bibliotekami biorącymi udział w programie i pozostałymi uprawnionymi od udziału. Są jednak różnice między bibliotekami uprawnionymi i nieuprawnionymi, w bibliotekach w całej Polsce jest nieco mniej uczniów, nieco więcej studentów i pracowników umysłowych. Co ciekawe odsetek rolników oraz robotników nie różni się specjalnie – w bibliotekach uprawnionych do PRB (a więc w większości znajdujących się na terenach wiejskich) jest ich bardzo niewiele.

¹⁵ Uczniowie to niepracująca młodzież uczącą się we wszystkich typach szkół (podstawowych, gimnazjach, ponadgimnazjalnych: liceach, technikach, szkołach zawodowych, policealnych). Charakterystyka kategorii w tym i kolejnych przypisach wedle definicji zastosowanych w sprawozdawczości GUS.

¹⁶ Studenci to wszystkie osoby studiujące w szkołach wyższych (łącznie z licencjatem) niezależnie od trybu studiowania (stacjonarnie, niestacjonarnie), jeśli jest to ich podstawowe zajęcie.

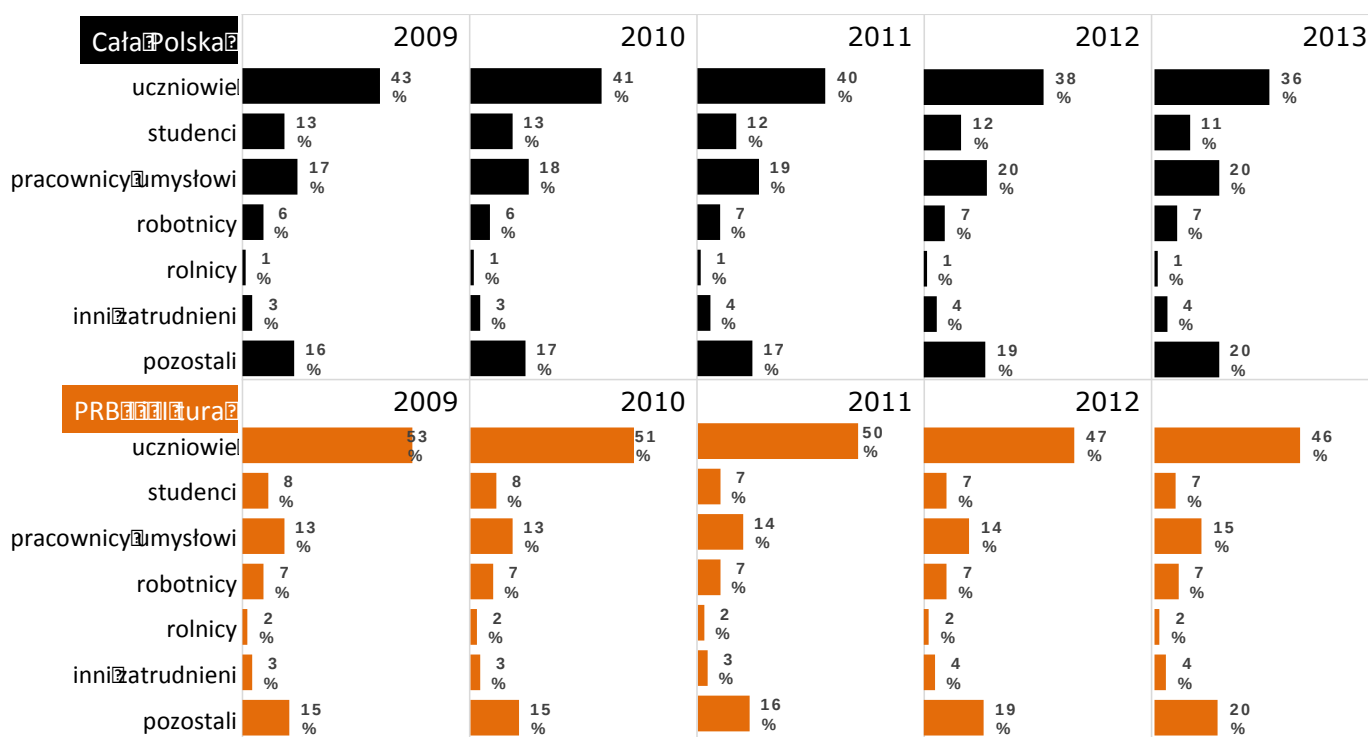
¹⁷ Pracownicy umysłowi to osoby zatrudnione na podstawie umowy o pracę lub nominacji, etatowi pracownicy organów samorządowych i przedstawicielskich, wykonujący wolny zawód (adwokaci, artyści itp.).

¹⁸ Robotnicy to osoby świadczące pracę najemną bez względu na miejsce zatrudnienia, w większości niewymagającą szczególnych kwalifikacji lub wykształcenia (wykonujący pracę fizyczną), z wyłączeniem robotników zatrudnionych w rolnictwie i leśnictwie.

¹⁹ Rolnicy to osoby będące właścicielami, dzierżawcami lub użytkownikami gospodarstw rolnych oraz członkowie ich rodzin, jeśli nie kwalifikują się do innych grup (np. uczące się, studiujące dzieci rolników), a także osoby zatrudnione w rolnictwie i leśnictwie.

²⁰ Inni zatrudnieni to zatrudnieni nieujęci w poprzednich grupach, np. przedsiębiorcy, pracownicy służb ochrony, służb porządkowych i wojska.

Wykres 48. Zmiana struktury społeczno - zawodowej czytelników bibliotek w całej Polsce i uczestniczących w PRB, 2009 - 2013

Pomiędzy rokiem 2009 a 2013 struktura czytelników zmienia się w sposób spójny ze wzrastającym wiekiem czytelników – spada odsetek uczniów (oraz nieco wolniej studentów), rośnie przede wszystkim odsetek pracowników umysłowych, oraz „pozostałych”, w tym zarówno osób niepracujących jak i znajdujących się na emeryturze. Zmiany te mają taki sam kierunek w gminach uprawnionych i nieuprawnionych do uczestnictwa w PRB.

Użytkownicy zarejestrowani i aktywni

Biblioteki raportują liczbę użytkowników na dwa sposoby – jako czytelników²¹ oraz zarejestrowanych użytkowników. Ta druga grupa obejmuje osoby, które przynajmniej raz skorzystały z usług biblioteczno – informacyjnych. Poza czytelnikami zalicza się do niej osoby, które korzystały z czytelni, pracowni komputerowych, multimedialnych, usług

²¹ Czyli osoby, które w okresie sprawozdawczym wypożyczyły przynajmniej jedną książkę. Dane te zbierane są dopiero od roku 2011, jest to element większych zmian w formularzu sprawozdawczym dla biblioteki.

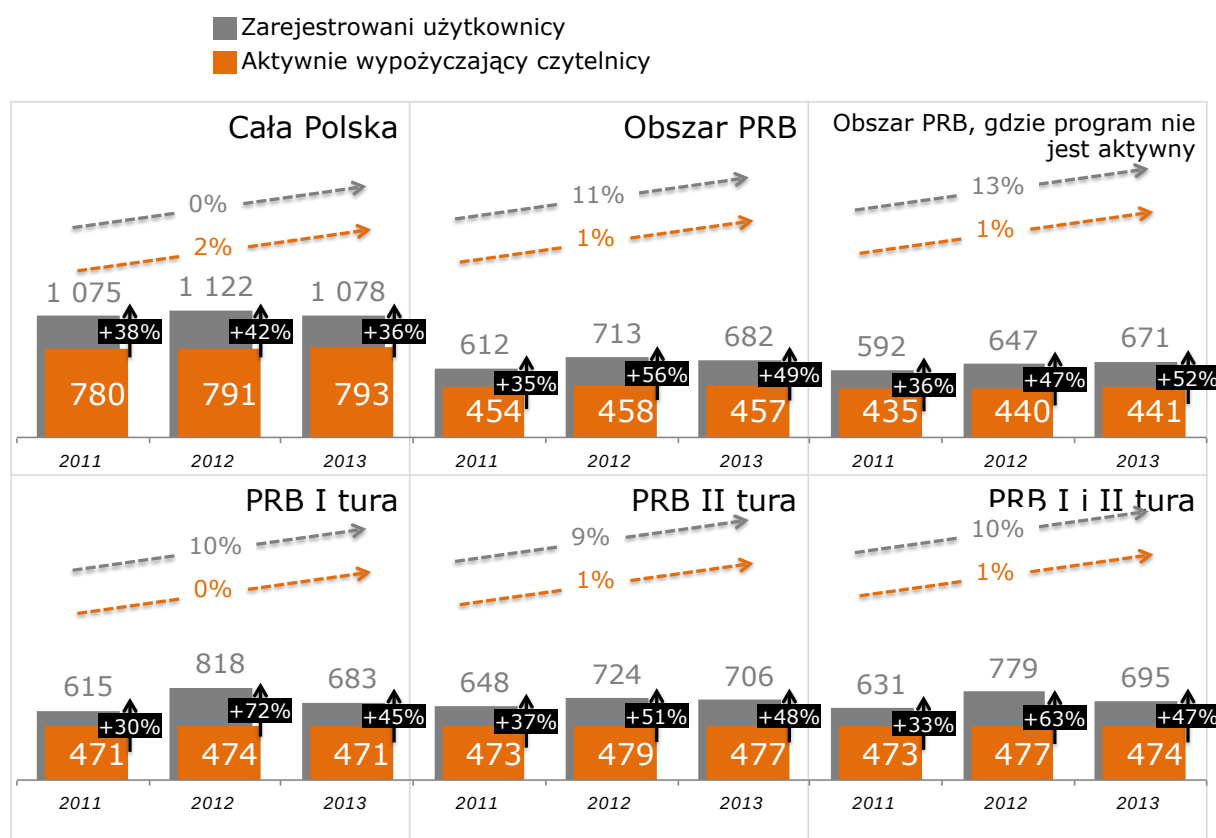
informacyjnych, baz danych, katalogów itp. zarówno na terenie biblioteki, jak i poza nią (posiadają prawo dostępu do zdalnych usług biblioteki). Wyklucza się osoby, których dane osobowe zostały wprowadzone automatycznie do bazy czytelników, i które nie aktywowały swojego konta. Nie bierze się pod uwagę także użytkowników usług innych niż usługi biblioteczno - informacyjne, np. spotkań autorskich, dyskusyjnych klubów książki, wystaw, lekcji bibliotecznych, kursów, zajęć uniwersytetu trzeciego wieku itp.

Takich zarejestrowanych użytkowników jest oczywiście więcej niż czytelników. **Różnica ta rośnie, w bibliotekach jest coraz więcej osób, które są zarejestrowane, ale nie wypożyczyły ani jednej książki** – dotyczy to jednak przede wszystkim bibliotek z małych miejscowości. W roku 2011 w całej Polsce liczba użytkowników była o 38% większa niż liczba czytelników, a w bibliotekach, gdzie PRB jest aktywny, różnica wynosiła 33%. Dwa lata później raportowana liczba użytkowników w całej Polsce była właściwie taka sama, podczas gdy w bibliotekach biorących udział w PRB wzrosła o 10%. Przekłada się to na zdecydowanie większą liczbę użytkowników nieczytelników w bibliotekach PRB. Przeciętnie w bibliotekach PRB jest to 47% liczby czytelników, podczas gdy w bibliotekach w całej Polsce jest to 36% liczby czytelników.

W bibliotekach PRB, przy niezmniejszającej się liczbie czytelników, dynamiczniej niż przeciętnie w całej Polsce rośnie liczba osób, które korzystają z innych usług biblioteki²².

²² Dane na temat liczby użytkowników należy traktować ostrożnie. Instrukcje do wypełnienia tego fragmentu kwestionariusza dla bibliotek pozostały bez zmian, jednak liczne biblioteki zanotowały znaczące spadki lub wzrosty liczby użytkowników. Aż w 49 gminach zanotowano większy niż pięciokrotny wzrost liczby użytkowników, a w 10 większy niż pięciokrotny spadek liczby użytkowników. Dane te zbierane są dopiero od roku 2011, być może biblioteki muszą nauczyć się zbierania tych danych i ich raportowania. Wskazują na to dość wysokie raportowane liczby użytkowników raportowane w roku 2012, które spadły w roku 2013.

Wykres 49. Porównanie liczby czytelników oraz zarejestrowanych użytkowników biblioteki w przeliczeniu na jedną placówkę, 2011 - 2013

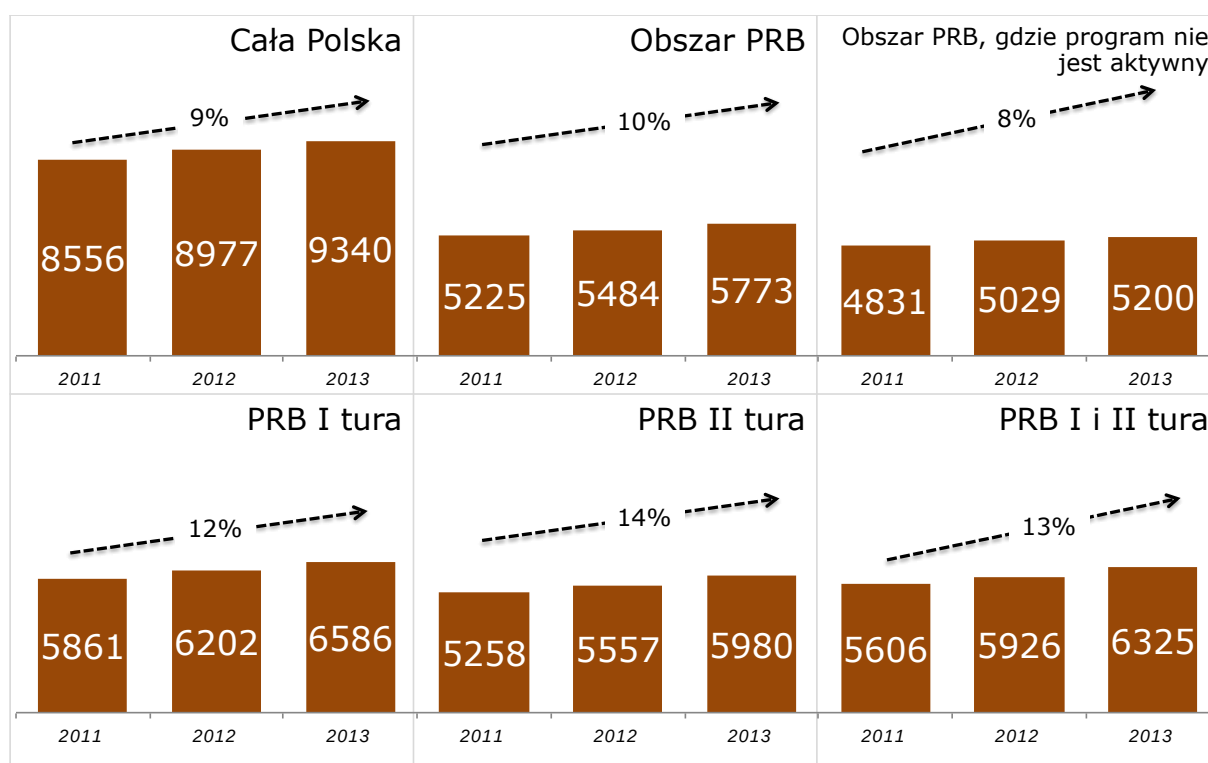

Odwiedziny w bibliotece

Przeciętna biblioteka jest odwiedzana²³ rocznie ponad 9,3 tysiąca razy. Biblioteki znajdujące się w gminach, które mogą brać udział w PRB, są odwiedzane znacznie rzadziej, bo 5,8 tysiąca razy. **Biblioteki PRB są odwiedzane częściej niż te, które nie biorą udziału w programie.**

Liczba odwiedzin wzrosła w całej Polsce o około 9% w okresie 2011 – 2013, przy czym biblioteki biorące udział w programie zanotowały większy, bo 13% wzrost liczby odwiedzin.

²³ Również te dane były zbierane po raz pierwszy w 2011 roku. Tymczasem raportowanie odwiedzin zmusza do systematycznego zbierania informacji przez cały rok. Należy więc traktować je z pewną ostrożnością.

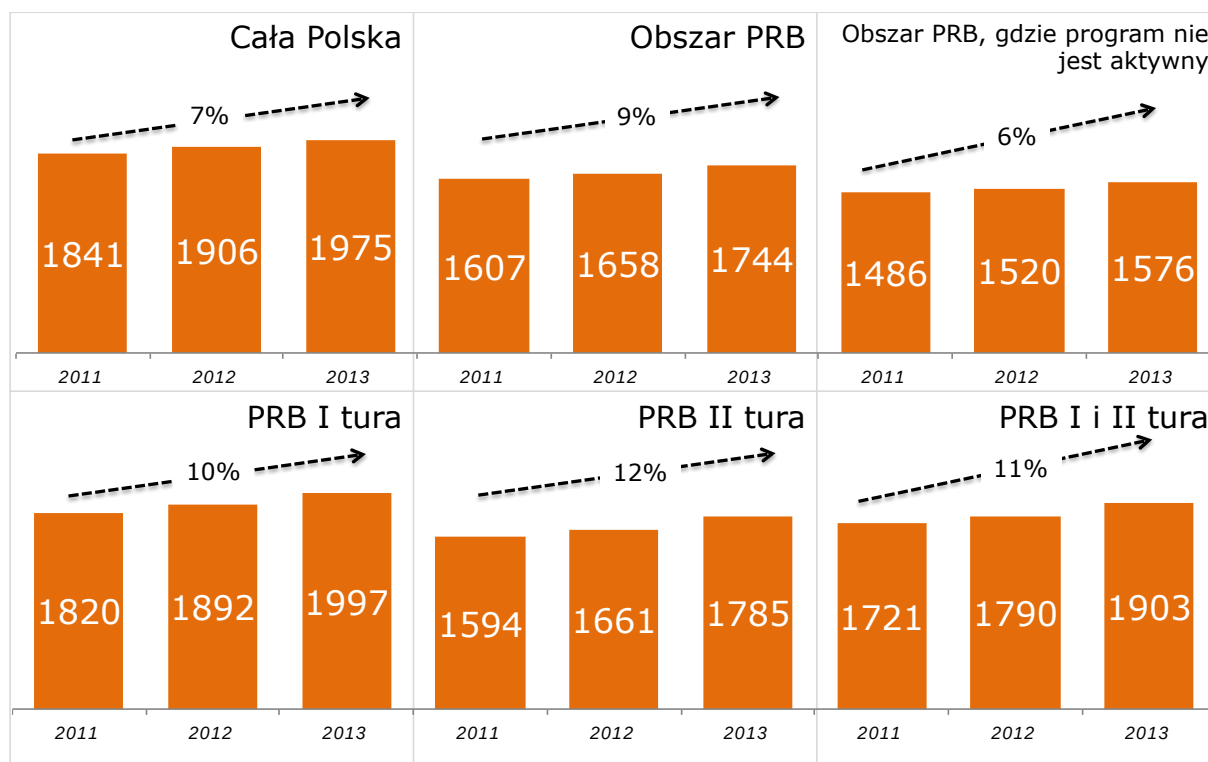
Wykres 50. Przeciętna roczna liczba odwiedzin na placówkę biblioteczną, 2011 - 2013

Biblioteki znajdujące się w większych miastach z zasady obsługują większą liczbę mieszkańców, dlatego ważnym wskaźnikiem jest liczba odwiedzin na 1000 mieszkańców gminy.

W całej Polsce na 1000 mieszkańców przypada 1975 odwiedzin zanotowanych w bibliotece. W gminach uprawnionych do uczestnictwa w PRB wskaźnik ten wynosi 1744, jest więc niższy od średniej ogólnopolskiej. Mniejsza jest jednak różnica pomiędzy średnią dla wszystkich polskich bibliotek a gminami biorącymi udział w PRB – na 1000 mieszkańców przypadają w nich 1903 odwiedzin.

Dynamika wzrostu wskaźnika odwiedzin na 1000 mieszkańców między 2011 a 2013 rokiem wyniosła 7% w skali całej Polski. W gminach biorących udział w PRB liczba odwiedzin wzrosła aż o 11%!

Biblioteki odwiedza coraz więcej osób niezależnie od zmniejszającej się liczby bibliotek oraz od dynamiki demograficznej. Wzrost liczby odwiedzin w gminach biorących udział w PRB jest bardziej dynamiczny.

Wykres 51. Przeciętna roczna liczba odwiedzin biblioteki na 1000 mieszkańców, 2011 - 2013

11 | Wypożyczenia

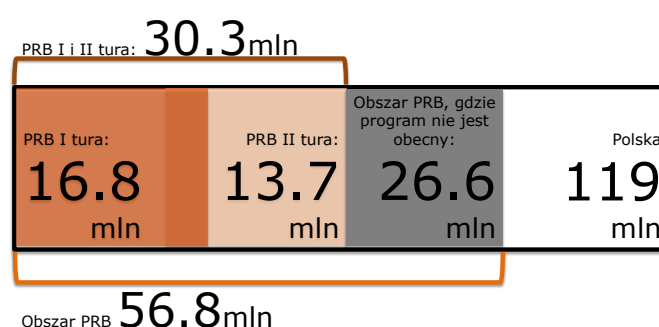
Liczba wypożyczeń w liczbach bezwzględnych w latach 2009 - 2013 ma niewielką tendencją spadkową. Biblioteki biorące udział w PRB (w pierwszej lub drugiej turze) były na ten spadek bardziej podatne niż pozostałe biblioteki uprawnione do udziału w programie.

Sytuacja jest bardziej stabilna, kiedy pod uwagę weźmie się liczbę czytelników bibliotek. Wskaźnik wypożyczeń przeliczonych na czytelnika nadal spada, ale w znacznie mniejszym stopniu. W bibliotekach PRB spadek ten jest mniejszy niż w przeciętnej bibliotece w Polsce (w bibliotekach pierwszej tury w 2013 zanotowano nawet niewielki wzrost wypożyczeń na jednego czytelnika).

Większa dostępność komputerów w bibliotekach PRB oraz spora liczba użytkowników niebędących czytelnikami, nie odciąga więc czytających od książek.

W 2013 roku w Polsce wypożyczonych zostało 119 mln książek. Z tego nieco mniej niż połowa wypożyczona została z bibliotek znajdujących się w małych miastach i na wsiach, czyli uprawnionych do udziału w PRB. 16,8 mln książek wypożyczyli czytelnicy bibliotek objętych pierwszą turą programu, a 13,7 mln czytelnicy bibliotek objętych drugą turą programu.

Wykres 52. Liczba książek wypożyczonych w 2013 roku

Podobnie, jak inne wskaźniki opisujące aktywność bibliotek związaną z książkami, również liczba wypożyczeń spada. W świetle

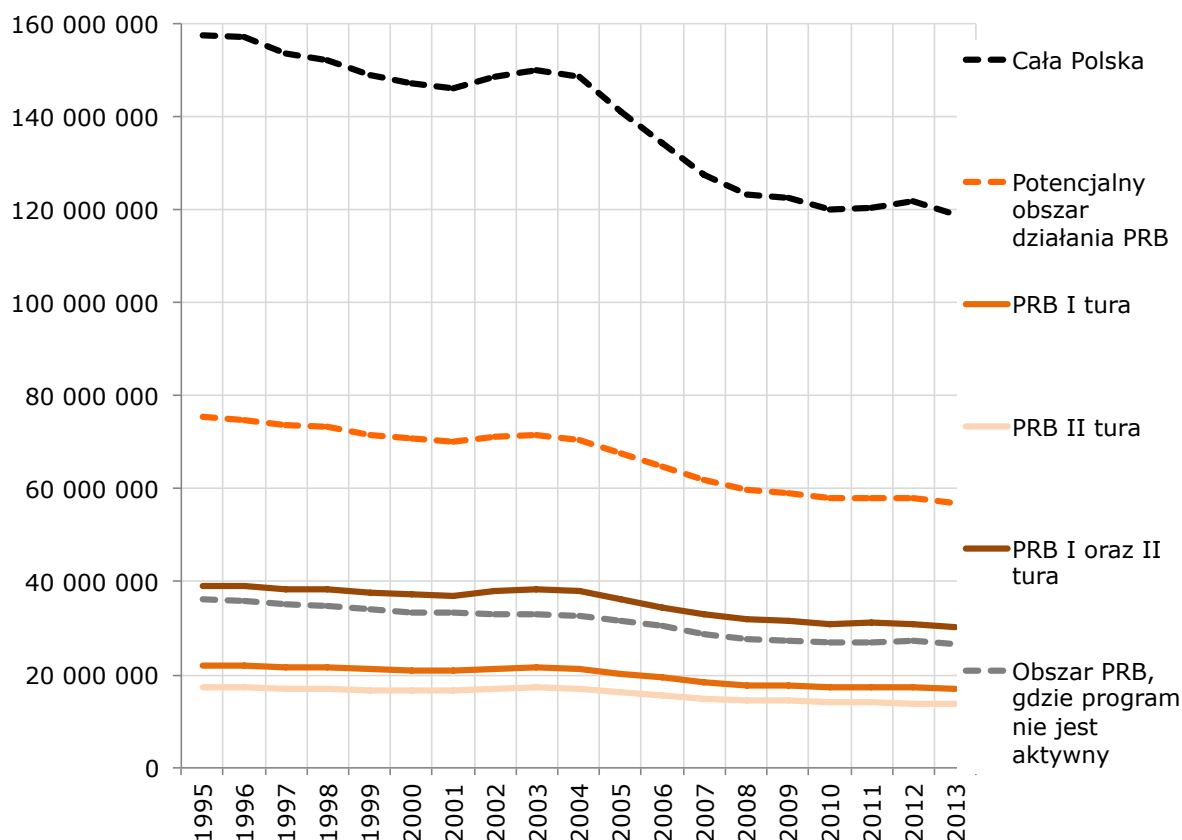
spadającej liczby bibliotek oraz spadającej liczby czytelników nie jest to jednak zaskakujące.

W perspektywie lat 2009 – 2013 wszystkie biblioteki w Polsce zanotowały spadek liczby wypożyczeń (o 2,9%), podczas gdy w bibliotekach uprawnionych do udziału w PRB spadek wyniósł 3,8%. Odpowiedzialne za to są przede wszystkim biblioteki biorące udział w drugiej turze programu (spadek o 4,9%) oraz w mniejszym stopniu biorące udział w pierwszej turze programu (spadek wypożyczeń o 4,1%). Tymczasem biblioteki, które nie biorą udziału w PRB odnotowały spadek liczby wypożyczeń tylko o 2,9%.

Tabela 30. Wypożyczenia z bibliotek, zestawienie

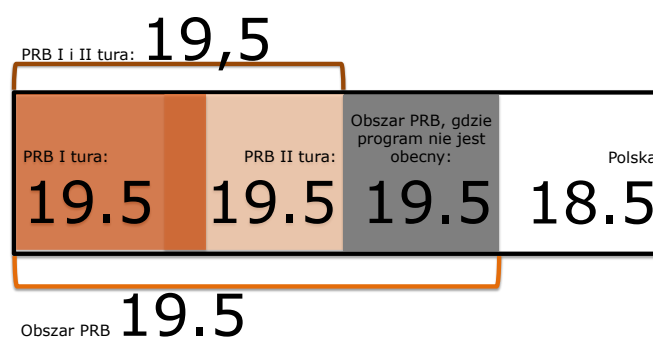
Wypożyczenia				
	2009 w tys.	2013 w tys.	<i>zmiana</i> 2009-2013 w tys.	<i>zmiana</i> 2009-2013 w %
Cała Polska	122 430	118 883	-3 547	-2,9%
Potencjalny obszar działania PRB	59 065	56 813	-2 252	-3,8%
PRB I tura	17 563	16 839	-724	-4,1%
PRB II tura	14 376	13 671	-705	-4,9%
PRB I oraz II tura	31 696	30 260	-1 436	-4,5%
Obszar PRB, gdzie program nie jest aktywny	27 407	26 609	-798	-2,9%

Wykres 53. Wypożyczenia, 1995 - 2013

Jeden czytelnik wypożycza z biblioteki publicznej przeciętnie 18,5 książki rocznie. Czytelnicy z gmin uprawnionych do udziału w PRB czytają więcej – 19,5 książki rocznie. Liczba wypożyczeń na czytelnika zmienia się w niewielkim

Wykres 54. Wypożyczenia na jednego czytelnika

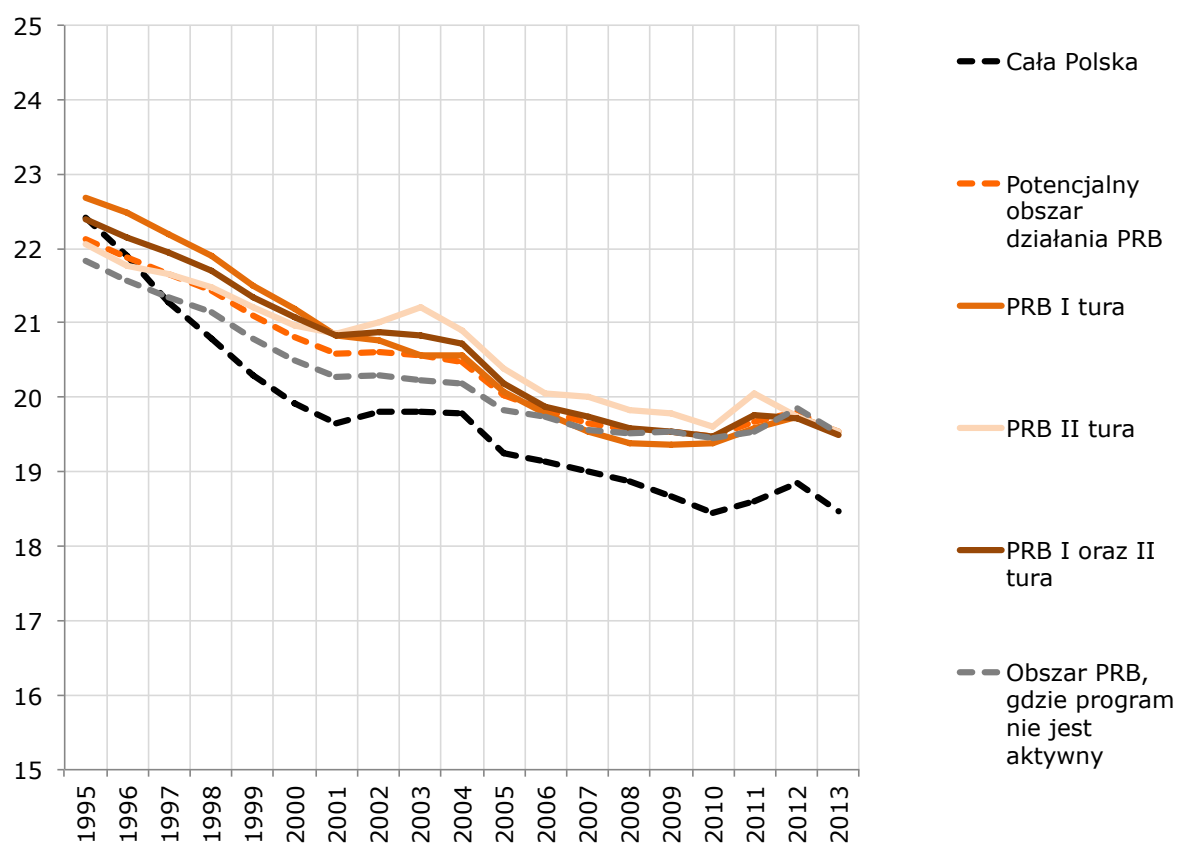

stopniu, np. w gminach uczestniczących w PRB spadła w latach 2009 – 2013 o 0,2%, a w gminach niebiorących udziału w programie, ale do tego uprawnionych, o 0,1%. **Większa dostępność komputerów w bibliotekach PRB oraz spora liczba użytkowników niebędących czytelnikami, nie odciąga czytających od książek.**

Tabela 31. Wypożyczenia na jednego czytelnika, zestawienie

Wypożyczenia na jednego czytelnika				
	2009	2013	zmiana 2009-2013	zmiana 2009-2013 w %
Cała Polska	18,7	18,5	-0,2	-1,1%
Potencjalny obszar działania PRB	19,5	19,5	0,0	-0,1%
PRB I tura	19,4	19,5	0,2	0,9%
PRB II tura	19,8	19,5	-0,3	-1,3%
PRB I oraz II tura	19,5	19,5	0,0	-0,2%
Obszar PRB, gdzie program nie jest aktywny	19,5	19,5	0,0	-0,1%

Wykres 55. Wypożyczenia na jednego czytelnika, 1995 - 2013

11 | Zajęcia i imprezy w bibliotece

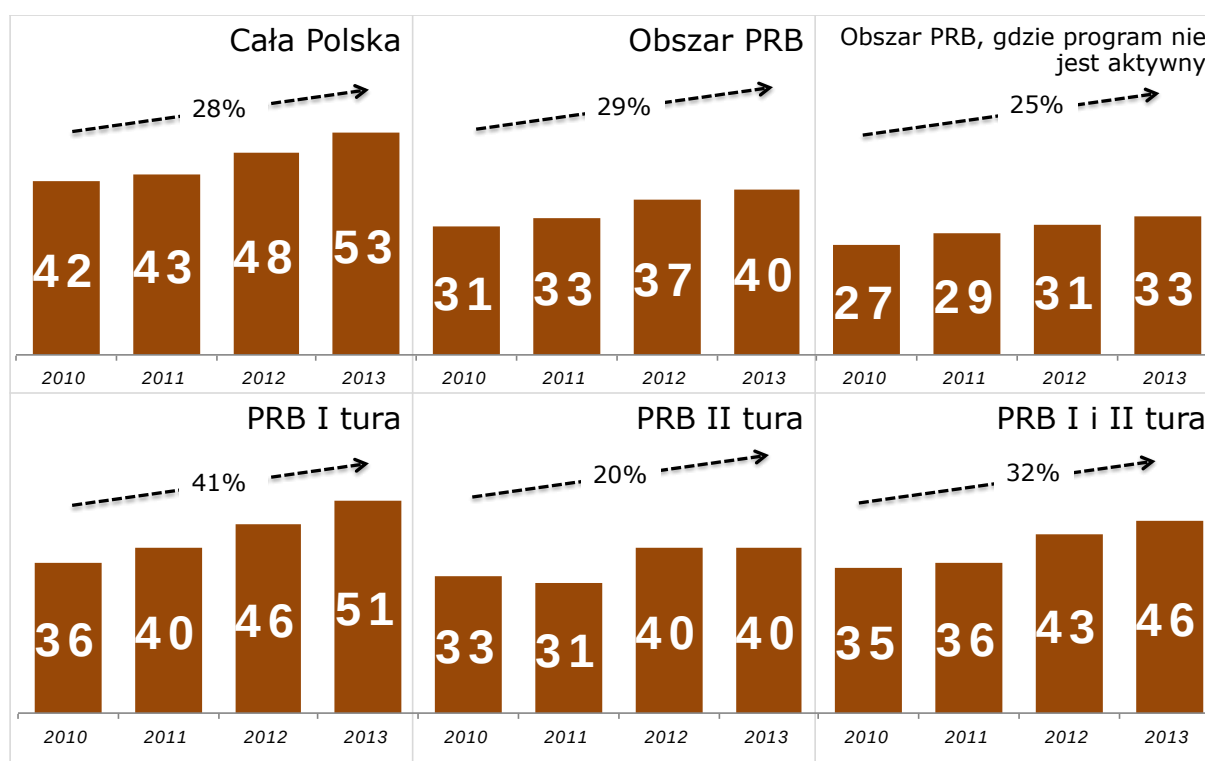
Corocznie w bibliotece odbywa się ponad 400 tys. różnego rodzaju zajęć i imprez, w których bierze udział ponad 7,5 mln uczestników.

Ponad 150 tys. imprez odbywa się w bibliotekach biorących udział w PRB, bierze w nich udział ponad 2,5 mln uczestników.

Na jedną bibliotekę w Polsce przypadają przeciętnie 53 zajęcia i imprezy. W bibliotekach biorących udział w programie jest ich niewiele mniej – przeciętnie 46 imprez. Jest to znacząco więcej niż w bibliotekach uprawnionych do PRB, ale niebiorących w nim udziału, w których rocznie odbywają się 33 imprezy i zajęcia.

Liczba zajęć rośnie z roku na rok, przy czym wzrost ten jest najdynamiczniejszy w bibliotekach biorących udział w PRB. Między rokiem 2010 a 2013 liczba imprez na jedną bibliotekę wzrosła w nich aż o 32%, podczas gdy w skali całej Polski o 28%, a w bibliotekach uprawnionych do PRB, ale niebiorących w nim udziału o 25%.

Biblioteki biorące udział w Programie Rozwoju Bibliotek są więc znacząco aktywniejsze pod względem organizacji zajęć dla mieszkańców od bibliotek nieuczestniczących w PRB. Co więcej, wpływ programu można widzieć także w dynamice tych zmian, która jest w bibliotekach PRB zdecydowanie większa.

Wykres 56. Przeciętna liczba zajęć w jednej bibliotece, 2010 - 2013

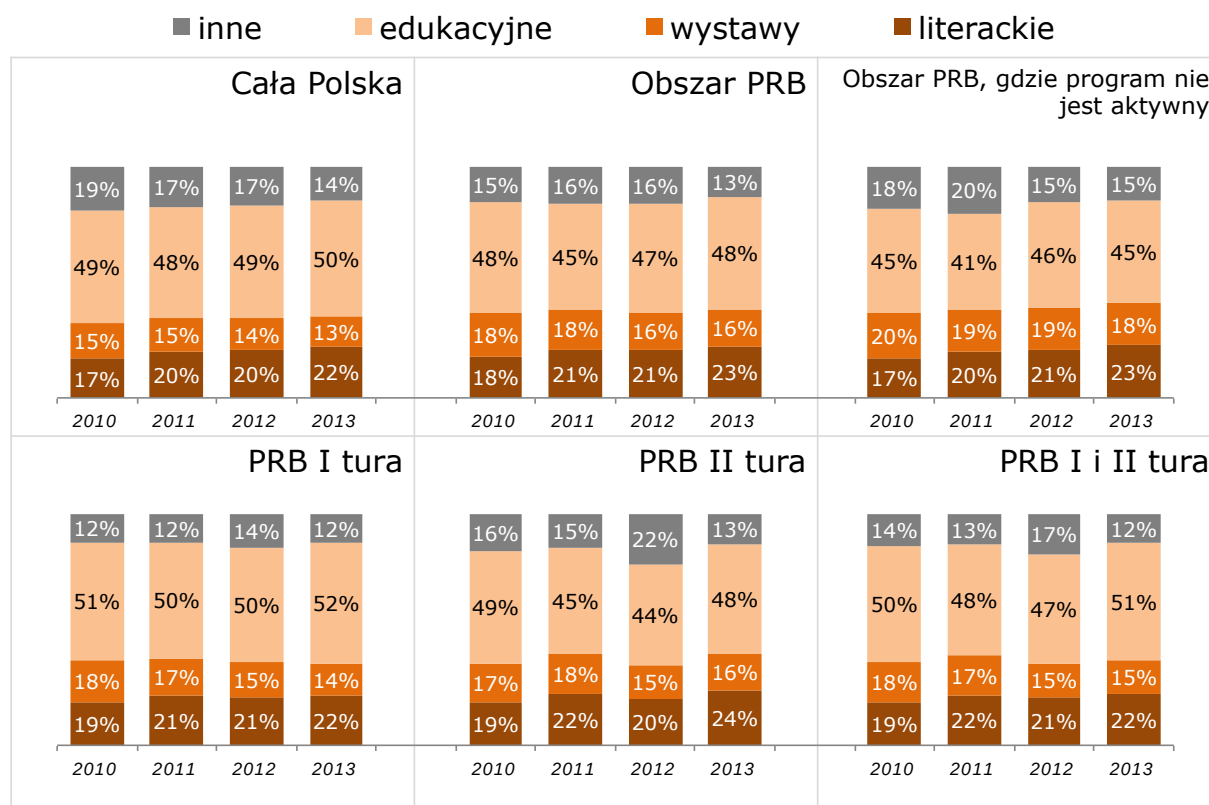
Najczęściej organizowane są zajęcia o charakterze edukacyjnym, które stanowią nieco mniej niż połowę wszystkich zajęć (w 2013 r. 51% zajęć w bibliotekach PRB i 50% imprez we wszystkich polskich bibliotekach). Około jedna piąta to zajęcia literackie (22% zajęć zarówno w bibliotekach PRB jak i we wszystkich polskich bibliotekach). Mniej więcej co ósma impreza to wystawa (15% imprez w bibliotekach PRB i 13% imprez we wszystkich bibliotekach). Pozostałe kilkanaście imprez ma inny²⁴ charakter.

Struktura zajęć nie zmienia się radykalnie, choć można dostrzec, że w bibliotekach PRB rośnie udział imprez literackich (te zajęcia rosną właściwie we wszystkich bibliotekach uprawnionych, ale niebiorących udziału w PRB). Do roku 2012 rosła także liczba zajęć mieszczących się w kategorii „inne”, ale w roku 2013 odsetek ich nieco spadł. **Biblioteki PRB z jednej strony rozszerzają więc działalność na nowe pola (nieujęte szczegółowo w kwestionariuszu dla bibliotek), z drugiej**

²⁴ Nie sposób określić, jakie są to zajęcia, poza tym, że nie mieszczą się w pozostałych rodzajach zajęć. Kategoria ta jest różnicą sumy zajęć w bibliotece oraz sumy zajęć edukacyjnych, literackich i wystaw.

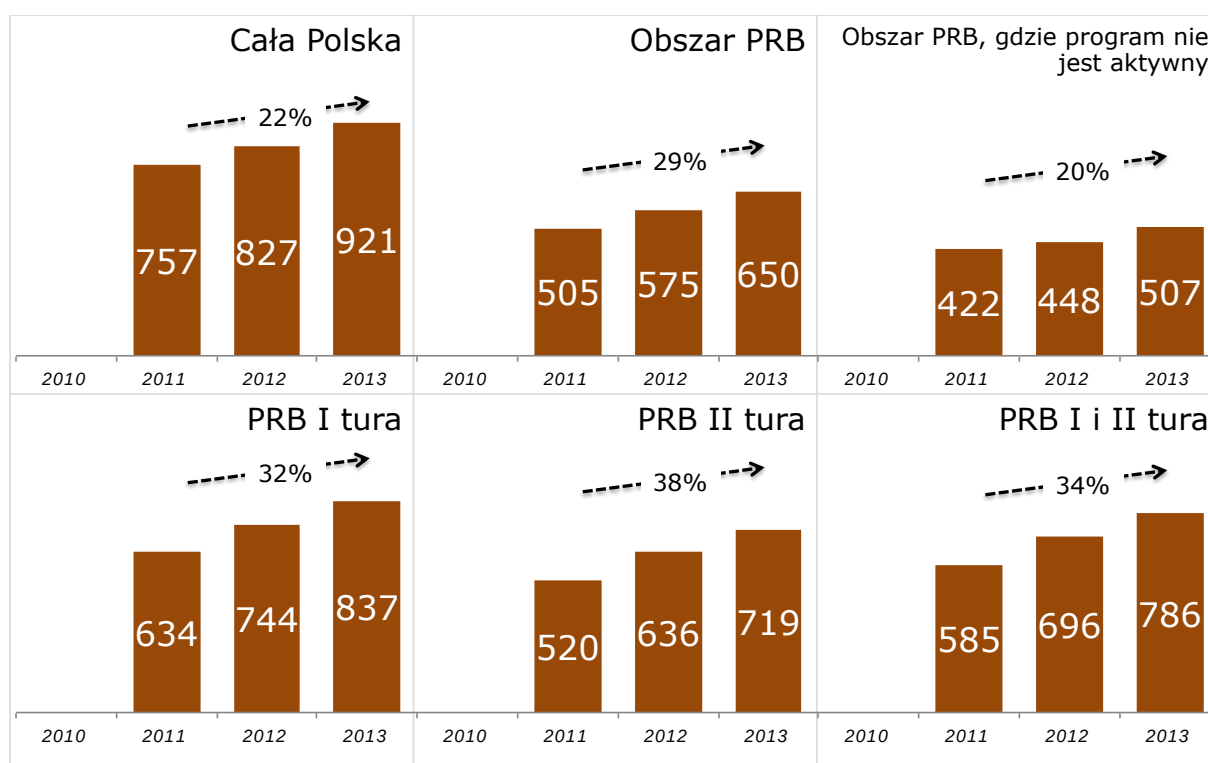
- dynamicznie rozwijają także działania związane z promowaniem czytelnictwa.

Wykres 57. Struktura zajęć w bibliotece, 2010 - 2013

W przeciętnej polskiej bibliotece we wszystkich zajęciach łącznie uczestniczy rocznie 921 osób (według szacunków bibliotekarek i bibliotekarzy). W gminach uprawnionych do uczestnictwa w PRB na jedną bibliotekę przypada nieco mniej uczestników zajęć. W przeciętnej bibliotece biorącej udział w PRB w zajęciach w ciągu roku bierze udział 786 osób, a w bibliotece nieuczestniczącej w programie znacznie mniej, bo 507 osób.

Liczba uczestników zajęć rośnie, przy czym w gminach biorących udział w PRB jest to wzrost zdecydowanie szybszy niż w bibliotekach niebiorących udziału w programie, ale znajdujących się w gminach uprawnionych do uczestnictwa. Wzrost ten jest też szybszy niż średnia ogólnopolska.

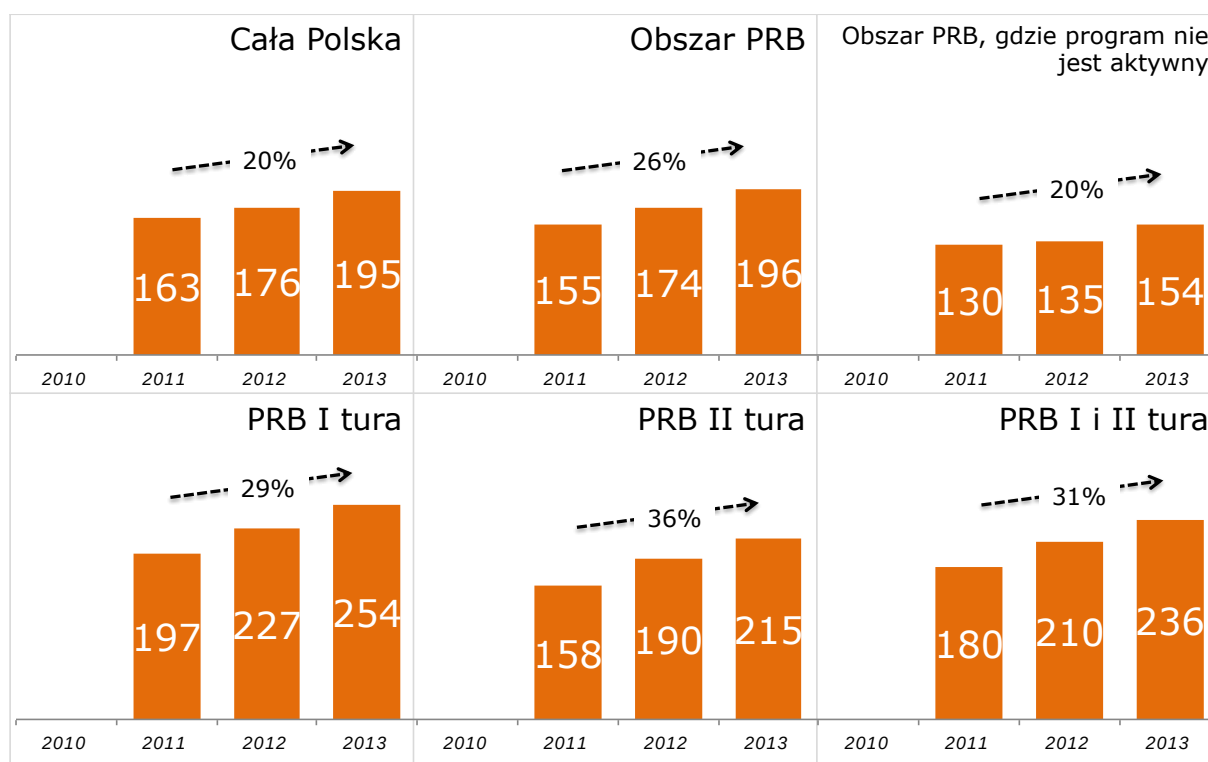
Wykres 58. Liczba osób uczestniczących w zajęciach w jednej bibliotece, 2011 - 2013

Tendencje te widać także, jeżeli liczbę uczestników zajęć przeliczy się nie na jedną bibliotekę, a na 1000 mieszkańców.

Wskaźnik ten przyjmuje w bibliotekach PRB wartości wyższe niż średnia dla całej Polski – na 1000 mieszkańców przypada 236 uczestników zajęć, podczas gdy średnia ogólnopolska wynosi 195 uczestników na 1000 mieszkańców. Wskaźnik ten w bibliotekach PRB jest wyraźnie wyższy niż w bibliotekach uprawnionych, ale nieuczestniczących w programie – wynosi on tam tylko 154 uczestników na 1000 mieszkańców.

Również dynamika tego wskaźnika wskazuje na rosnącą aktywność bibliotek PRB w porównaniu do pozostałych bibliotek – między rokiem 2011 a 2013 wzrósł on aż o 31%, podczas gdy w całej Polsce oraz w bibliotekach uprawnionych, ale nieuczestniczących w programie o 20%.

Wykres 59. Liczba osób uczestniczących w zajęciach w bibliotece na 1000 mieszkańców, 2011 - 2013

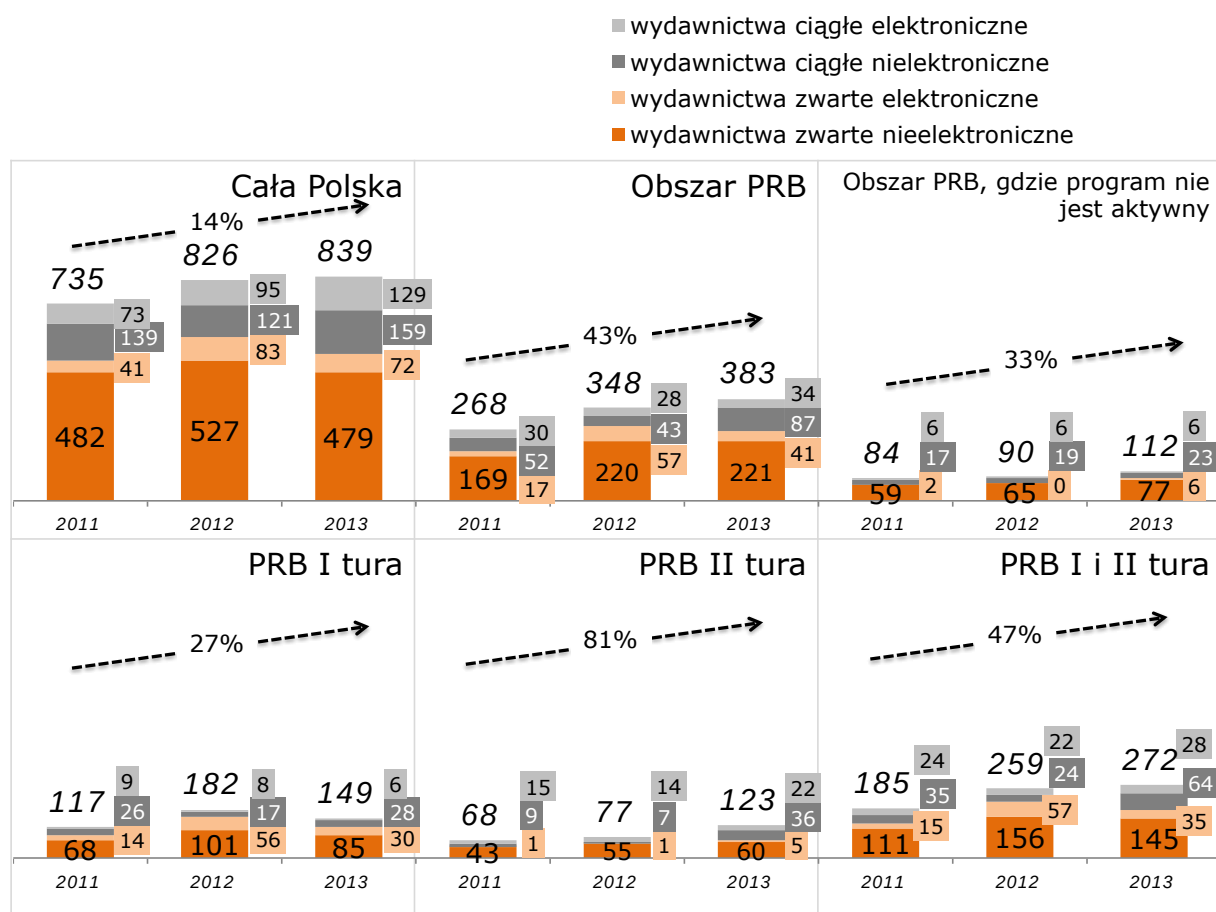
13 | Wydawnictwa własne biblioteki

Biblioteki rocznie wydają nieco ponad 800 własnych publikacji. Aktywność wydawnicza bibliotek rośnie, między rokiem 2011 a 2013 o 14% w skali całej Polski i aż o 47% wśród bibliotek uczestniczących w PRB.

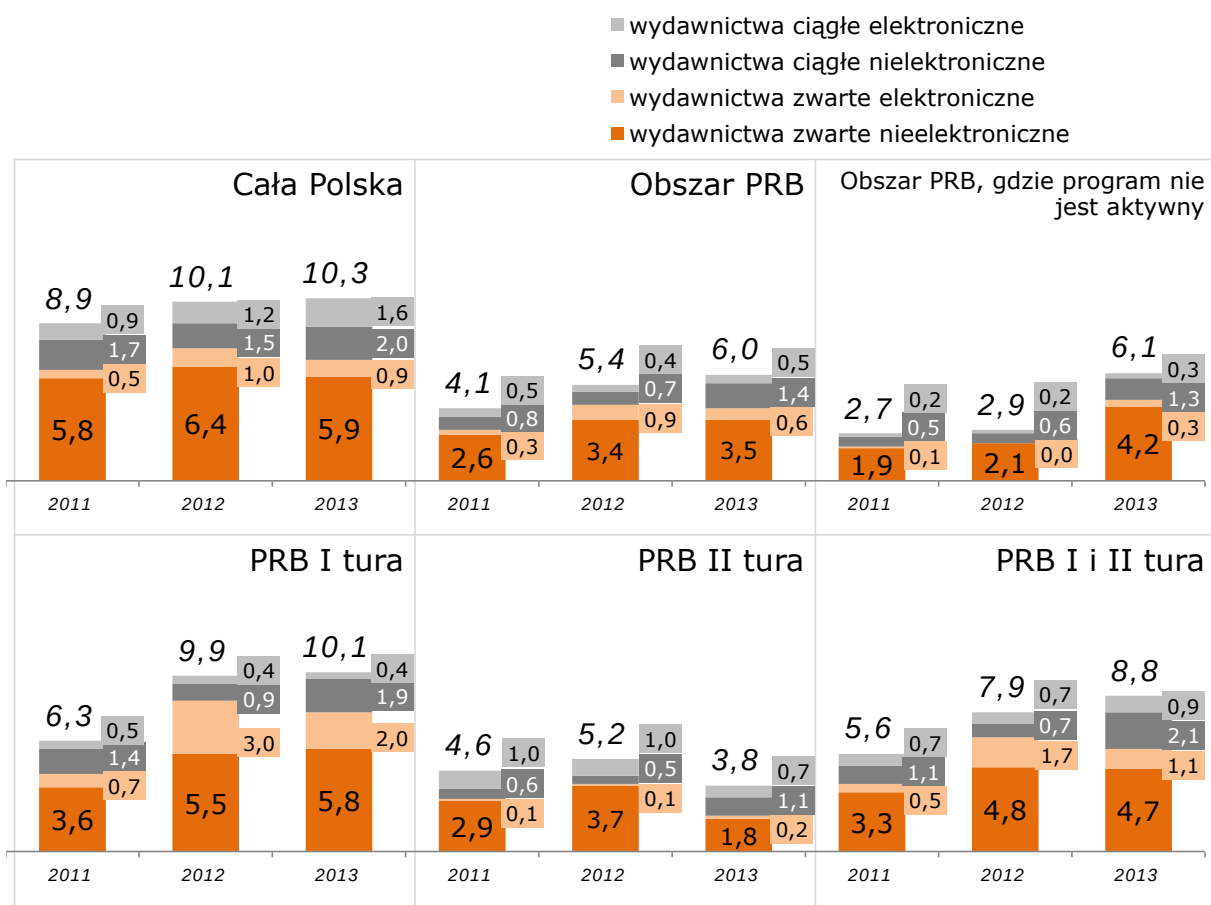
Większość wydawnictw to publikacje zwarte nieelektroniczne. Jest ich 479, z czego 221 zostało wydanych przez biblioteki uprawnione do uczestnictwa w PRB. Biblioteki uczestniczące w programie wydały w 2013 roku 145 wydawnictw zwartych nieelektronicznych.

Pozostałe wydawnictwa są znacząco mniej powszechne, szczególnie wydawnictwa elektroniczne. Mają one jednak coraz większe znaczenie, szczególnie w bibliotekach biorących udział w PRB.²⁵

²⁵ Dynamiczny wzrost liczby publikacji zwartych elektronicznych w bibliotekach pierwszej tury jest przede wszystkim zasługą jednej biblioteki, która wydała aż 44 takie wydawnictwa w roku 2012 i 24 w roku 2013.

Wykres 60. Wydawnictwa własne biblioteki, 2011 - 2013

Aktywność wydawniczą bibliotek biorących udział w PRB lepiej widzieć, jeżeli przeliczy się liczbę wydawnictw na 100 bibliotek. Suma wydawnictw jest co prawda niższa niż wszystkich bibliotek w Polsce, ale znacznie wyższa niż bibliotek uprawnionych, ale niebiorących udziału w programie.

Wykres 61. Wydawnictwa własne biblioteki na 100 bibliotek, 2011 - 2013

Spis wykresów

Wykres 1. Analizowane podgrupy.....	9
Wykres 2. Liczba bibliotek w Polsce, 2013	12
Wykres 3. Liczba bibliotek, 1995 - 2013	13
Wykres 4. Liczba mieszkańców na jedną placówkę biblioteczną, 2009 - 2013	15
Wykres 5. Przeciętna liczba bibliotek w gminie, 2013	15
Wykres 6. Zmiana średniej liczby bibliotek, 1995 - 2013.....	16
Wykres 7. Liczba punktów bibliecznych, 1995 - 2013.....	17
Wykres 8. Placówki biblieczne łączone z innymi instytucjami, 2009 - 2013	19
Wykres 9. Liczba bibliotekarzy na 1 bibliotekę, 1995 - 2013.....	22
Wykres 10. Przeciętna liczba przeszkolonych pracowników rocznie, 2010 - 2013	26
Wykres 11. Przeciętna liczba godzin szkoleniowych na bibliotekę rocznie, 2011 - 2013.....	27
Wykres 12. Przeciętna liczba godzin szkoleniowych na jednego pracownika rocznie, 2011 - 2013.....	28
Wykres 13. Powierzchnia przeciętnej biblioteki, 2009 - 2013	30
Wykres 14. Liczba godzin otwarcia biblioteki po 16 tygodniowo w przeciętnej bibliotece, 2011 - 2013	34
Wykres 15. Odsetek biblioteki otwartych po 16 minimum przez jedną godzinę w tygodniu, 2011 - 2013.....	35
Wykres 16. Biblioteki otwarte w weekendy, 2011 - 2013	36
Wykres 17. Przeciętne wydatki na biblioteki w gminie, 2001 - 2013	39
Wykres 18. Wydatki na biblioteki jako odsetek wydatków z budżetu gminy, 2001 - 2013	40
Wykres 19. Wydatki przeliczone na jedną bibliotekę, 2001 - 2013.....	42
Wykres 20. Struktura budżetu bibliotek według deklaracji bibliotek, 2011 - 2013	44
Wykres 21. Zbiory bibliotek w Polsce w roku 2013	46

Wykres 22. Księgozbiór, 1995 - 2013	47
Wykres 23. Księgozbiór na 1000 mieszkańców, 1995 - 2013	48
Wykres 24. Księgozbiór na jedną placówkę biblioteczną, 1995 - 2013 ...	50
Wykres 25. Wydatki na materiały biblioteczne, 2011 - 2013.....	51
Wykres 26. Struktura wydatków na materiały biblioteczne, 2011 - 2013	52
Wykres 27. Biblioteki kupujące dany rodzaj materiałów bibliotecznych, 2011 - 2013.....	53
Wykres 28. Komputery w bibliotece ogółem, 2008 - 2013.....	55
Wykres 29. Komputery podłączone do Internetu dostępne dla czytelników.	57
Wykres 30. Komputery w bibliotece dostępne dla czytelników, podłączone do internetu, 2008 - 2013.....	58
Wykres 31. Komputery podłączone do Internetu dostępne dla czytelników na jedną bibliotekę, 2008 - 2013	60
Wykres 32. Komputery podłączone do Internetu dostępne dla czytelników, na 1000 czytelników, 2008 - 2013	61
Wykres 33. Możliwość korzystania z własnego komputera w bibliotece ..	63
Wykres 34. Odsetek gmin, w których przynajmniej jeden komputer używany jest do ewidencji czytelników i udostępnień.....	67
Wykres 35. Zbiory opracowane komputerowo jako procent ogólnej liczby zbiorów	68
Wykres 36. E-usługi biblioteki związane ze zbiorami.....	69
Wykres 37. E-usługi związane z komunikacją biblioteki z otoczeniem	70
Wykres 38. E-learning w bibliotece	71
Wykres 39. Zarejestrowani czytelnicy bibliotek w Polsce w roku 2013...	73
Wykres 40. Zarejestrowani czytelnicy bibliotek na 1000 mieszkańców ...	74
Wykres 41. Zarejestrowani czytelnicy bibliotek na 1000 mieszkańców, 1995 - 2013.....	75
Wykres 42. Zarejestrowani czytelnicy na jedną bibliotekę	76
Wykres 43. Zarejestrowani czytelnicy na jedną bibliotekę, 1995 - 2013.	77
Wykres 44. Wiek czytelników bibliotek, 2013	78

Wykres 45. Nadreprezentowane i niedoreprezentowane grupy wiekowe w bibliotekach. Proporcje odsetka czytelników w danym wieku do odsetka mieszkańców w danym wieku.....	79
Wykres 46. Zmiana struktury wieku czytelników bibliotek w całej Polsce i uczestniczących w PRB, 2009 - 2013.....	80
Wykres 47. Status społeczno - zawodowy czytelników bibliotek, 2013 ...	80
Wykres 48. Zmiana struktury społeczno - zawodowej czytelników bibliotek w całej Polsce i uczestniczących w PRB, 2009 - 2013.....	82
Wykres 49. Porównanie liczby czytelników oraz zarejestrowanych użytkowników biblioteki w przeliczeniu na jedną placówkę, 2011 - 2013	84
Wykres 50. Przeciętna roczna liczba odwiedzin na placówkę biblioteczną, 2011 - 2013.....	85
Wykres 51. Przeciętna roczna liczba odwiedzin biblioteki na 1000 mieszkańców, 2011 - 2013	86
Wykres 52. Liczba książek wypożyczonych w 2013 roku	87
Wykres 53. Wypożyczenia, 1995 - 2013	89
Wykres 54. Wypożyczenia na jednego czytelnika	89
Wykres 55. Wypożyczenia na jednego czytelnika, 1995 - 2013.....	90
Wykres 56. Przeciętna liczba zajęć w jednej bibliotece, 2010 - 2013	92
Wykres 57. Struktura zajęć w bibliotece, 2010 - 2013	93
Wykres 58. Liczba osób uczestniczących w zajęciach w jednej bibliotece, 2011 - 2013.....	94
Wykres 59. Liczba osób uczestniczących w zajęciach w bibliotece na 1000 mieszkańców, 2011 - 2013	95
Wykres 60. Wydawnictwa własne biblioteki, 2011 - 2013.....	97
Wykres 61. Wydawnictwa własne biblioteki na 100 bibliotek, 2011 - 2013	98

Spis tabel

Tabela 1. Liczba bibliotek 2009 - 2013, zestawienie	12
Tabela 2. Liczba mieszkańców, zestawienie	14

Tabela 3. Liczba mieszkańców na jedną placówkę biblioteczną, zestawienie	14
Tabela 4. Liczba punktów bibliecznych, zestawienie	17
Tabela 5. Liczba bibliotekarzy w przeliczeniu na jedną bibliotekę, zestawienie	21
Tabela 6. Struktura zatrudnienia w przeliczeniu na jedną bibliotekę, 2013	23
Tabela 7. Struktura zatrudnienia w przeciętnej bibliotece w %, 2013.....	23
Tabela 8. Feminizacja bibliotek – odsetek kobiet wśród pracowników, 2013	25
Tabela 9. Nowe i rozbudowane budynki muzeów i bibliotek	31
Tabela 10. Przystosowanie budynków bibliotek do potrzeb osób poruszających się na wózkach oraz niedowidzących i niewidomych, zestawienie	33
Tabela 11. Przystosowanie budynków bibliotek do potrzeb osób poruszających się na wózkach oraz niedowidzących i niewidomych na 1000 bibliotek, zestawienie	33
Tabela 12. Przeciętne wydatki na biblioteki w gminie, zestawienie.....	38
Tabela 13. Wydatki na biblioteki jako odsetek wydatków z budżetu gminy, zestawienie	40
Tabela 14. Wydatki przeliczone na jedną bibliotekę, zestawienie	41
Tabela 15. Wydatki na jedną bibliotekę z uwzględnieniem inflacji, zestawienie	43
Tabela 16. Księgozbiór, zestawienie	46
Tabela 17. Księgozbiór na 1000 mieszkańców, zestawienie	49
Tabela 18. Księgozbiór na jedną placówkę biblioteczną, zestawienie	49
Tabela 19. Komputery w bibliotece ogółem, zestawienie	55
Tabela 20. Komputery w bibliotece dostępne dla czytelników, zestawienie	56
Tabela 21. Komputery podłączone do Internetu, dostępne dla czytelników, zestawienie	58
Tabela 22. Komputery w przeciętnej placówce bibliecznej, zestawienie	59

Tabela 23. Komputery podłączone do Internetu dostępne dla czytelników, na 1000 czytelników, zestawienie	61
Tabela 24. Komputery w bibliotece niedostępne dla czytelników, zestawienie	65
Tabela 25. Komputery w bibliotece niedostępne dla czytelników na jedną placówkę biblioteczną, zestawienie.....	65
Tabela 26. Komputery wykorzystywane do prac biblioteczno – bibliograficznych, zestawienie.....	66